

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیه السلام

www.

www.

www.

www.

Ghaemiyeh

.com

.org

.net

.ir

نقش والدین

در گرایش و تشویق فرزندان به

نماز

حجت الاسلام
سید مجتبیٰ حسینی قرآنی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

نقش والدین در گرایش و تشویق فرزندان به نماز

نویسنده:

سید مجتبی حسینی نژاد

ناشر چاپی:

اثر قلم

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۱۲	نقش والدین در گرایش و تشویق فرزندان به نماز
۱۲	مشخصات کتاب
۱۳	اشاره
۱۷	فهرست مطالب
۳۰	چکیده
۳۲	مقدمه
۳۴	فصل اول کلیات و مفاهیم
۳۴	اشاره
۳۶	گفتار اول: کلیات و تبیین موضوع
۳۶	اشاره
۳۸	ضرورت و اهمیت موضوع
۳۹	اهداف و فواید تحقیق
۴۰	پیشینه موضوع
۴۱	سؤالات اصلی و فرعی
۴۲	گفتار دوم: مفهوم شناسی
۴۲	اشاره
۴۳	مفهوم نماز
۴۴	فصل دوم نماز در قرآن
۴۴	اشاره
۴۶	نماز از دیدگاه قرآن
۴۶	اشاره
۴۷	۱ - برپایی نماز
۴۷	اشاره

۴۸	معنای اقامه نماز چیست؟
۴۸	اشاره
۴۹	الف- برپا داشتن نماز، با نشاط و شادایی
۵۰	ب- اهتمام به نماز و وقت فضیلت آن
۵۲	ج- نماز با خشوع
۵۴	د- گسترش و مطرح کردن نماز در جامعه
۵۵	۲ - پاسداشت حریم نماز
۵۵	اشاره
۵۶	ه - دوام در نماز
۵۷	۳ - کمک گرفتن از نماز
۶۰	۴- امر به نماز
۶۲	فصل سوم نماز در روایات
۶۲	اشاره
۶۴	نماز از دیدگاه روایات
۶۴	ستون دین
۶۴	حضور در عبادت
۶۴	حضور قلب
۶۵	محبت خداوند و محبت مؤمنین در دل
۶۵	آخرین نماز
۶۶	نماز و تفکر
۶۶	مانع خشوع
۶۶	دو رکعت با حضور قلب
۶۷	عارف به حق نماز
۶۷	نماز با توجه
۶۷	فقط یاد خدا در حال نماز
۶۸	سه بار غافل شدن در نماز

۶۸	لازمه غرق در نماز شناخت کامل خداوند است
۶۸	آن مقدار از نماز بالا می رود
۶۹	توجه به نماز
۶۹	علی (علیه السلام) و هدیه پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم)
۷۰	نماز با تفکر
۷۰	طلب خیر به وسیله نماز
۷۱	حالت خشوع در نماز
۷۱	خشوع امیرالمؤمنین (علیه السلام) در نماز
۷۱	خوف حضرت فاطمه (س) در نماز
۷۲	حضور قلب
۷۲	استخفاف در نماز مانع قبولی نماز
۷۲	سخت ترین چیز
۷۳	نماز و ولایت
۷۳	مانع قبولی نماز زن
۷۴	شرط قبولی نماز
۷۴	غیبت، مانع قبولی نماز
۷۴	خشم بر والدین، مانع قبولی نماز
۷۵	شرب خمر مانع نماز
۷۵	آمادگی کامل برای نماز
۷۵	دروغ، مانع نماز شب
۷۵	نماز و آزردن همسر
۷۶	مانع تقرب به خدا
۷۶	پنج چیز مانع قبولی نماز
۷۷	تحقیر نماز و محروم از شفاعت
۷۷	دزدترین مردم
۷۸	فصل چهارم وظایف والدین در تربیت دینی فرزندان

۷۸ اشاره
۸۰ گفتار اول: تربیت دینی
۸۰ مقدمه
۸۰ اهمیت و هدف تربیت دینی
۸۲ مراحل کمال انسان در اسلام
۸۲ اشاره
۸۳ اجداد و نیاکان
۸۴ خانواده
۸۶ جامعه و محیط زندگی
۸۶ پدر و مادر قبل از ازدواج
۸۹ نقش مادر در دوران بارداری
۹۰ دوران کودکی و نوجوانی
۹۰ معلم و استاد
۹۲ روابط اجتماعی با دوستان
۹۲ انتخاب و اختیار انسان
۹۳ بررسی راههای تعمیق بینش دینی در فرزندان
۹۶ تحلیلی از استاد مطهری(ره) در تربیت دینی کودک
۹۸ گفتار دوم: وظایف والدین در تربیت دینی فرزندان
۹۸ مقدمه
۹۸ اصول کلی وظایف والدین نسبت به فرزندان
۱۰۰ سنین تربیت دینی
۱۰۴ شیوه های مناسب تربیت دینی فرزندان
۱۰۴ اشاره
۱۰۴ گفتن اذان و اقامه در گوش نوزاد به هنگام تولد
۱۰۵ آداب شیر دادن و نقش آن در تربیت
۱۰۶ بیداری سازی فطرت فرزند

- ۱۰۷ پرورش حس دینی فرزندان
- ۱۰۸ محبت پدر و مادر
- ۱۰۹ تشویق و تنبیه به موقع
- ۱۰۹ تشویق فرزندان به عبادات و کارهای نیک
- ۱۱۰ آموزش خوب دیدن
- ۱۱۱ همبازی شدن با کودک
- ۱۱۱ رعایت عدالت بین فرزندان
- ۱۱۲ توجه ویژه در هنگام بلوغ فرزندان
- ۱۱۳ الگو دهی مناسب
- ۱۱۴ مسئولیت مادری
- ۱۱۶ نتیجه گیری
- ۱۱۸ فصل پنجم عوامل تأثیرگذار در گرایش و عدم گرایش فرزندان به نماز
- ۱۱۸ اشاره
- ۱۲۰ گفتار اول: عوامل تأثیرگذار در گرایش فرزندان به نماز
- ۱۲۰ مقدمه
- ۱۲۰ فطرت
- ۱۲۱ نقش خانواده در گرایش فرزندان به نماز
- ۱۲۳ تأثیر دوستان و همسالان
- ۱۲۴ نقش مدارس
- ۱۲۵ اقامه نماز توسط حاکم اسلامی در جامعه
- ۱۲۶ نقش رسانه ملی
- ۱۲۷ نقش مسجد
- ۱۳۰ داستانی شیرین و آموزنده برای ایجاد عشق به نماز در کودکان
- ۱۳۱ گفتار دوم: عوامل تأثیرگذار در عدم گرایش فرزندان به نماز
- ۱۳۱ مقدمه
- ۱۳۲ علل مربوط به خانواده

- ۱۳۳ تعارض ها و اختلافات والدین
- ۱۳۸ رفتار نامناسب برخی مبلغان دینی
- ۱۳۹ نقش رسانه ملی
- ۱۴۰ شیطان بزرگترین بازدارنده از نماز
- ۱۴۱ نتیجه گیری
- ۱۴۲ فصل ششم روش های مؤثر در تشویق فرزندان به نماز توسط والدین
- ۱۴۲ اشاره
- ۱۴۴ گفتار اول: انواع روشهای ترغیب فرزندان به نماز
- ۱۴۴ مقدمه
- ۱۴۴ روش آگاهی بخشی، مانند روش امر به معروف
- ۱۴۶ روش عاطفی، همچون محبت و احسان
- ۱۴۷ روش جلب، مانند احترام و تکریم
- ۱۴۸ روش خیر خواهانه؛ همچون وصیت و حکمت
- ۱۵۰ روش اقتناعی، همچون برهان و حجت
- ۱۵۱ روش برانگیزاننده، مانند تشویق
- ۱۵۱ انواع تشویق
- ۱۵۱ اشاره
- ۱۵۲ نکاتی که درباره تشویق باید در نظر گرفت:
- ۱۵۳ شرایط و صفات کسی که مشوق نماز است
- ۱۵۶ روش امید ساز، همچون وعده و بشارت
- ۱۵۸ روش ترغیبی، همچون داستان گویی و ذکر صالحان
- ۱۶۲ روش عنایت آمیز، مانند عبور کریمانه و مهلت دادن
- ۱۶۳ روش تنبیهی، قهر و قطع محبت و تنبیه بدنی
- ۱۶۵ روش فعال بجای روش انفعالی
- ۱۶۸ گفتار دوم: اموری که والدین باید در خانه جذب فرزندان به نماز، به کار گیرند
- ۱۶۸ مقدمه

۱۷۰	گفتن اذان و اقامه در خانه
۱۷۱	تنظیم برنامه خواب بچه ها
۱۷۲	صبر و حوصله والدین در سفارش فرزندان به نماز
۱۷۴	آسان گیری در عبادت فرزندان
۱۷۵	گرفتن جشن تکلیف
۱۷۷	همراه کردن القآت سازنده و جهت دهنده در حین ترغیب به نماز
۱۷۹	گفتار سوم: سفارش برخی بزرگان به نماز
۱۷۹	مقدمه
۱۷۹	اهمیت نماز، در سخن امیر المؤمنین علی (علیه السلام)
۱۸۰	سفارش حضرت لقمان فرزند خود را به نماز
۱۸۰	اهمیت نماز از دیدگاه امام خمینی (رحمة الله علیه)
۱۸۱	مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) و نماز
۱۸۲	نتیجه گیری
۱۸۴	فهرست منابع
۱۸۹	درباره مرکز

نقش والدین در گرایش و تشویق فرزندان به نماز

مشخصات کتاب

سرشناسه: حسینی نژاد، سیدمجتبی، 1359-

عنوان و نام پدیدآور: نقش والدین در گرایش و تشویق فرزندان به نماز/ نویسنده سیدمجتبی حسینی نژاد.

مشخصات نشر: قم: اثر قلم، 1399.

مشخصات ظاهری: 175ص.؛ 14/5 × 21/5 س م.

شابک: 350000 ریال: 4-16-7581-622-978

وضعیت فهرست نویسی: فاپا

یادداشت: کتابنامه: ص. 171 - 175؛ همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع: نماز Salat نماز -- احادیث Hadiths Salat والدین و کودک -- جنبه های مذهبی -- اسلام -- Parent and child
Religious aspects -- Islam

رده بندی کنگره: BP186

رده بندی دیویی: 297/253

شماره کتابشناسی ملی: 7534431

اطلاعات رکورد کتابشناسی: فاپا

ویراستار دیجیتال: محمد منصوری

نقش والدین در گرایش و تشویق فرزندان به نماز

مؤلف: حجت الاسلام سیدمجتبی حسینی نژاد

ناشر: اثر قلم

چاپ: احسان

نوبت چاپ: اول 1399

شمارگان: 1000 نسخه

شابک: 978-622-7581-16-4

قیمت: 35000 تومان

صفحه آرای: حمیدرضا علیزاده

آدرس: قم، مجتمع ناشران، واحد 237

شماره تماس: 025-37842678 / 09364310318

ص: 1

اشاره

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ص: 2

نقش والدین در گرایش و تشویق فرزندان به نماز

حجت الاسلام سیدمجتبی حسینی نژاد

ص: 3

چکیده. 17

مقدمه. 19

فصل اول: کلیات و مفاهیم

گفتار اول: کلیات و تبیین موضوع.. 23

ضرورت و اهمیت موضوع.. 25

پیشینه موضوع.. 27

سؤالات اصلی و فرعی.. 28

گفتار دوم: مفهوم شناسی.. 29

مفهوم نماز. 30

فصل دوم: نماز در قرآن

نماز از دیدگاه قرآن.. 33

1- برپایی نماز. 34

معنای اقامه نماز چیست؟. 35

الف- برپا داشتن نماز، با نشاط و شادابی.. 36

ب- اهتمام به نماز و وقت فضیلت آن.. 37

ص: 5

ج- نماز با خشوع.. 39

د- گسترش و مطرح کردن نماز در جامعه. 41

2- پاسداشت حریم نماز. 42

ه- - دوام در نماز. 43

3- کمک گرفتن از نماز. 44

4- امر به نماز. 47

فصل سوم: نماز در روایات

نماز از دیدگاه روایات... 51

ستون دین.. 51

حضور در عبادت... 51

حضور قلب.... 51

محبت خداوند و محبت مؤمنین در دل.. 52

آخرین نماز. 52

نماز و تفکر. 53

مانع خشوع.. 53

دو رکعت با حضور قلب.... 53

عارف به حق نماز. 54

نماز با توجه. 54

فقط یاد خدا در حال نماز. 54

سه بار غافل شدن در نماز. 55

لازمه غرق در نماز شناخت کامل خداوند است.... 55

آن مقدار از نماز بالا می رود. 55

توجه به نماز. 56

علی (علیه السلام) و هدیه پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم). 56

نماز با تفکر. 57

طلب خیر به وسیله نماز. 57

حالت خشوع در نماز. 58

خشوع امیرالمؤمنین (علیه السلام) در نماز. 58

خوف حضرت فاطمه (س) در نماز. 58

حضور قلب.... 59

استخفاف در نماز مانع قبولی نماز. 59

سخت ترین چیز. 59

نماز و ولایت.... 60

مانع قبولی نماز زن.. 60

شرط قبولی نماز. 61

غیبت، مانع قبولی نماز. 61

خشم بر والدین، مانع قبولی نماز. 61

شرب خمر مانع نماز. 62

آمادگی کامل برای نماز. 62

دروغ، مانع نماز شب.... 62

نماز و آزردهن همسر. 62

مانع تقرب به خدا. 63

پنج چیز مانع قبولی نماز. 63

تحقیر نماز و محروم از شفاعت.... 64

دزدترین مردم. 64

فصل چهارم: وظایف والدین در تربیت دینی فرزندان

گفتار اول: تربیت دینی.. 67

مقدمه. 67

اهمیت و هدف تربیت دینی.. 67

مراحل کمال انسان در اسلام. 69

اجداد و نیاکان.. 70

خانواده. 71

جامعه و محیط زندگی.. 73

پدر و مادر قبل از ازدواج.. 73

نقش مادر در دوران بارداری... 76

دوران کودکی و نوجوانی.. 77

معلم و استاد. 77

روابط اجتماعی با دوستان.. 79

انتخاب و اختیار انسان.. 79

بررسی راههای تعمیق بینش دینی در فرزندان.. 80

تحلیلی از استاد مطهری(ره) در تربیت دینی کودک..... 83

گفتار دوم: وظایف والدین در تربیت دینی فرزندان.. 85

مقدمه. 85

اصول کلی وظایف والدین نسبت به فرزندان.. 85

سنین تربیت دینی.. 87

شیوه های مناسب تربیت دینی فرزندان.. 91

گفتن اذان و اقامه در گوش نوزاد به هنگام تولد.. 91

آداب شیر دادن و نقش آن در تربیت... 92

بیداری سازی فطرت فرزند.. 93

پرورش حس دینی فرزندان.. 94

محبت پدر و مادر. 95

تشویق و تنبیه به موقع.. 96

تشویق فرزندان به عبادات و کارهای نیک... 96

آموزش خوب دیدن.. 97

همبازی شدن با کودک... 98

رعایت عدالت بین فرزندان.. 98

توجه ویژه در هنگام بلوغ فرزندان.. 99

الگودهی مناسب... 100

مسئولیت مادری... 101

نتیجه گیری... 103

ص: 9

فصل پنجم: عوامل تأثیرگذار در گرایش و عدم گرایش فرزندان به نماز

گفتار اول: عوامل تأثیرگذار در گرایش فرزندان به نماز. 107

مقدمه. 107

فطرت... 107

نقش خانواده در گرایش فرزندان به نماز. 108

تأثیر دوستان و همسالان.. 110

نقش مدارس... 111

اقامة نماز توسط حاکم اسلامی در جامعه. 112

نقش رسانه ملی.. 113

نقش مسجد.. 114

داستانی شیرین و آموزنده برای ایجاد عشق به نماز در کودکان.. 117

گفتار دوم: عوامل تأثیرگذار در عدم گرایش فرزندان به نماز. 118

مقدمه. 118

علل مربوط به خانواده. 119

تعارض ها و اختلافات والدین.. 120

رفتار نامناسب برخی مبلغان دینی.. 125

نقش رسانه ملی.. 126

شیطان بزرگترین بازدارنده از نماز. 127

نتیجه گیری... 128

ص: 10

فصل ششم: روش های مؤثر در تشویق فرزندان به نماز توسط والدین

گفتار اول: انواع روشهای ترغیب فرزندان به نماز. 131

مقدمه. 131

روش آگاهی بخشی، مانند روش امر به معروف... 131

روش عاطفی، همچون محبت و احسان.. 133

روش جلب، مانند احترام و تکریم.. 134

روش خیر خواهانه؛ همچون وصیت و حکمت... 135

روش اقناعی، همچون برهان و حجت... 137

روش برانگیزاننده، مانند تشویق.. 138

انواع تشویق.. 138

نکاتی که درباره تشویق باید در نظر گرفت:.. 139

شرایط و صفات کسی که مشوق نماز است... 140

روش امید ساز، همچون وعده و بشارت... 143

روش ترغیبی، همچون داستان گویی و ذکر صالحان.. 145

روش عنایت آمیز، مانند عبور کریمانه و مهلت دادن.. 149

روش تنبیهی، قهر و قطع محبت و تنبیه بدنی.. 150

روش فعال بجای روش انفعالی.. 152

گفتار دوم: اموری که والدین باید در خانه برای جذب فرزندان به نماز، به کار گیرند. 155

مقدمه. 155

ص: 11

گفتن اذان و اقامه در خانه. 157

تنظیم برنامه خواب بچه ها. 158

صبر و حوصله والدین در سفارش فرزندان به نماز. 159

آسان گیری در عبادت فرزندان.. 161

گرفتن جشن تکلیف.... 162

همراه کردن القآت سازنده و جهت دهنده در حین ترغیب به نماز. 164

گفتار سوم: سفارش برخی بزرگان به نماز. 166

مقدمه. 166

اهمیت نماز، در سخن امیر المؤمنین علی (علیه السلام). 166

سفارش حضرت لقمان فرزند خود را به نماز. 167

اهمیت نماز از دیدگاه امام خمینی (رحمة الله علیه). 167

مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) و نماز. 168

نتیجه گیری... 169

فهرست منابع.. 171

ص: 12

ستایش خدای متعال را، آن ستایش و حمدی که مقرب ترین فرشتگان او و گرامی ترین خلق او بر ذات پاک او کنند و پسندیده ترین حمد کنندگان نزد حضرتش بجای آرند؛ حمدی که فضیلت و برتری آن بر سایر حمد و ثناها مانند برتری پروردگار ما بر تمام خلق باشد؛ پس از آن حمدها باز خدا را حمدکنیم در مقابل هر نعمتی که از او به ما عطا شده و بر جمیع گذشتگان و بازماندگان بندگانش عطا کرده، حمدی که عدد آن مانند جمیع موجوداتی که علم بی انتهایش بر آنها احاطه دارد باشد و در مقابل هر یک از آن موجودات به چندین برابر همه آنها خدا را حمد و ستایش کنیم، حمدی که ابدی و سرمدی باشد.

از الطاف بی دریغ خداوند منان و عنایتهای ویژه ولیّ برحق، آقا صاحب الزمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) و اهل خیری که در زمینه چاپ این کتاب مرا یاری نمودند، نهایت تقدیر و تشکر را دارم و از خداوند متعال برای همگی این عزیزان عاقبت بخیری در امورشان را خواستارم.

برای انسان همواره این پرسش مطرح بوده است که چگونه می‌تواند به زندگی خویش معنا بخشد، و این معنا جویی و معنا خواهی یکی از نیازهای بنیادی انسان است که چنانچه بدرستی هدایت شود به دین باوری و خدا پرستی می‌انجامد. از اینرو جایگاه دین و تربیت دینی در عصر جدید با توجه به چالش‌های نهفته در درون آن، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، و پرورش حس دینی در نسلی که توان مقابله و کنار آمدن با تضادها و چالش‌های عصر جدید را داشته باشد مستلزم دگرگونی در روشهای تربیتی و در عین حال دگرگونی در مبانی و منابع آسیب‌شناختی تربیت دینی است.

مراحل کمال انسان، و فراهم نمودن زمینه‌های مناسب برای رشد و تکامل، یکی از بحثهای مهم روانی، علمی و تربیتی است. در مسائل تربیت اسلام، اجداد و نیاکان، خانواده، جامعه، دوران قبل از ازدواج پدر و مادر، دوران بارداری مادر، دوران کودکی و نوجوانی، معلم و استاد، دوستان و انتخاب و اختیار انسان، از آن گذشته‌های دور تا آینده‌ای بسیار مهم و سرنوشت ساز، همگی به عنوان مراحل کمال انسان مورد بررسی و دقت لازم قرار گرفته است.

باورهای مذهبی و گرایش عمیق تر به آموزه‌ها و تکالیف دینی، زمانی برای کودک معنی دار می‌شوند که با نیازهای واقعی و رویدادهای زندگی روزمره او پیوند طبیعی و عمیق داشته باشند. و این وظیفه والدین است که با روشهای فعال، در پیوند میان نیازها و

تکالیف دینی، فرصتهای مناسب و رخدادهای سازنده را شناسایی کرده و در سنین مناسب، بکار گیرند.

از آنجا که نماز، نخستین واجب الهی و سفارش معصومین (علیهم السلام) و بزرگان دین است، همواره دغدغه والدین، بویژه والدین مذهبی، این بوده که چه عواملی می تواند در گرایش فرزندان به این فریضة مقدس الهی، مؤثر باشد، تا بتوانند با شناخت و آگاهی از آنها، در جلب و جذب فرزندان به نماز کمک گیرند.

خانواده در انتقال باورهای مذهبی به کودکان، نقش تعیین کننده و تأثیر گذاری دارد. بنابراین یکی از رسالتهای ظریف و لطیف والدین در تربیت دینی فرزندان، بیدار سازی نیازهای فطری آنها از همان دوران کودکی می باشد، تا آنها انجام تکالیف مذهبی از جمله نماز را به عنوان یکی از نیازهای روانی و معنوی خود احساس کنند.

علاوه بر خانواده عوامل بسیار دیگری نیز در گرایشهای مذهبی فرزندان مؤثرند که از آن جمله می توان به دوستان، جامعه، رسانه و... اشاره کرد، که هر یک به طور اجمال در این نوشتار مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

والدین اگر می خواهند فرزندان نمونه، پر نشاط، معنوی و عاری از گناه داشته باشند، باید شوق به اقامه نماز را در فرزندان نهادینه نمایند. همچنین به راهکارها و روشهای صحیح و اصولی تشویق فرزندان به نماز، که برگرفته از آیات قرآن و روایات معصومین (علیهم السلام) و سیره ایشان و بزرگان و علمای بزرگ است پرداخته و آنها را سرلوحه خویش قرار دهند.

آدمی در دنیای امروز در جلوه‌نمایی آزمندیها و مطامع، محتاج فرصتی است که از برون خسته و افسرده اندکی گریخته و سری به درون متعالی خویش بزند. پرده‌های غفلت و عصیان را کنار زده چشمی به روشنائی باز کند، و واسطه این کار جز نماز نیست.

نماز عالی‌ترین و مؤثرترین ابزار تربیت و هدایت در انسان است که توجه به آن، سالم‌سازی فکری و روحی فرزندان را بدنبال دارد. نماز فریضه‌ای است که اساس فلسفه آن تربیت است و تأکید بر اقامه آن به صورت جماعت، نشان‌دهنده‌ی اجتماعی بودن این فریضه است. نماز از ملزومات تربیتی و هدایتی است که نقش مؤثری در سالم‌سازی فکری و روحی فرزندان دارد و رشد و اعتلای معنوی آن در محیط‌های مختلف بویژه در خانه و توسط والدین با توجه به تأثیر اقامه نماز محقق می‌شود.

براساس کتب نوشته‌شده، برخی از عوامل عدم‌گرایش فرزندان به نماز چنین است: بیان نامعقول از برخی مفاهیم دینی، عملی نشدن توصیه‌های والدین (تعارض بین گفتار و کردار والدین)، نبود برنامه‌ریزی درست فرهنگی برای تشویق فرزندان به نماز، رفتار نامناسب برخی مبلغان دینی و ...

موفقیت در تأثیر تشویق فرزندان به نماز توسط والدین و جذب آنان به این امر مهم، توجه به روشهای مناسب، جذاب و اصولی تبلیغ و تشویق نماز، عدم اصرار بر تنبیه‌های سخت و ارایه‌ی الگوهای عملی در این خصوص است که این عوامل باید مورد توجه والدین گرامی قرار گیرد.

هدف دستورات الهی برای به سعادت و کمال رسانیدن انسانها و رسیدن به قرب خداست. و به این مقصود، خدای متعال پیامبرانی و به ویژه آخرین سفیرش، پیامبر اعظم حضرت محمد مصطفی (صلی الله علیه و آله و سلم) را فرستاد تا انسانها را در یک برنامه تدریجی از انواع آلودگیها، خرافات، کجروی ها و زنگارهای شرک که همچون غل و زنجیر بر پیکرشان سنگینی می کرد، رهایی بخشید. از جمله این دستورات، فریضه مقدس «نماز» است که ستون دین است و با پذیرفته شدن آن، سایر اعمال نیز پذیرفته می شود و اگر مورد پذیرش قرار نگیرد، سایر اعمال نیز بی نتیجه و مردود است. دستور به اقامه نماز در دین اسلام، منحصر به زمان و مکان و یا فرد خاصی نیست، بلکه هر فرد یا افرادی که قدرتی در دست داشته باشد بویژه کسانی که در رأس حاکمیت اند، باید نسبت به اقامه نماز جدی باشند، چرا که خداوند متعال در سوره مبارکه «حج» آیه 41 میفرماید: «الَّذِينَ إِن مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ؛ کسانی که اگر در زمین به آنها توانایی دهیم، نماز به پا می دارند و زکات می دهند».

نماز هویت ایمان، حقیقت جهان، طریقت جان، قدرت انسان و مایه بهشت و رضوان است. نماز عشق سالکین، عبادتی آتشین، کاری بی قرین، بهترین معین، خورشید اهل زمین، مونس اصحاب دین،

امین جان غمین و رحمت واسعة حضرت ارحم الراحمین است.

در بررسی تأثیر تشویق والدین در گرایش فرزندان به نماز، اولین مسأله ای که به آن بر می خوریم زندگی اجتماعی فرزند در محیط خانواده، مدرسه، جامعه، همسالان و... می باشد. در این فرآیند، فرزندان در تعامل مستقیم با والدین و افراد خانواده، دوستان، مدیران حکومتی، معلم و مربی، مسجد و روحانیت، تحت تأثیر رفتارها و پیام های آنان هستند و منش های آنان را تحت نظر دارند و رفتارهای تبعیدی و اخلاقی ایشان را پی گیری می نمایند.

شکل گیری شخصیت معنوی فرزند، از همان ابتدا در خانواده و بعد در مدرسه و در مراتب بعدی از طریق دیگران صورت می گیرد. بنا براین هر یک از الگوهای رفتاری، مورد توجه فرزندان است و تحت تأثیر آن رفتارها می باشد. تربیت و پرورش فرزندان سالم از حیث اعتقادی و منش های پسندیده، در گرو مسایل محیطی و رفتاری است. چنانچه پدر و مادر به نقش الگویی خود توجه داشته باشند و در تنظیم روابط خویش با فرزندان همت گمارند و تقید به اصول اخلاقی و انسانی و بالاخره مذهبی را پیشه خود سازند، بی تردید احساس خوب و ارزشمند و پای بندی به مسایل معنوی را به فرزندان خود تقدیم نموده اند. اما به همان میزانی که رفتارهای سنجیده و الگوها در شکل گیری شخصیت معنوی و سجایای انسانی فرزند مؤثر است، پدیداری رفتار های متضاد با آرمانهای اجتماعی، اخلاقی و مذهبی نیز در تخریب شخصیت و هویت واقعی او مؤثر است.

ص: 24

برای نهادینه شدن فرهنگ نماز در فرزندان به عنوان یک وظیفه، والدین باید به مقتضای زمان و مکان، از شیوه‌ها و روشهای گوناگون و برنامه‌های متنوع بهره‌گیرند، که در راستای این امر، حضور والدین در نماز جماعت به همراه فرزندان، برنامه‌ریزی برای نبود تداخل زمانی کارهای شخصی والدین با وقت اقامه نماز، صبر و حوصله والدین در سفارش به نماز، تشویق و تنبیه مناسب و بهنگام فرزندان و غیره قابل توجه است.

ضرورت و اهمیت موضوع

یکی از زیباترین جلوه‌های ارتباط عاشقانه با خدا و اساسی‌ترین راههای سیر و سلوک، نماز است؛ یعنی مترتّم بودن زبان و قلب انسان به اسماء حسناى الهی و شاداب نگه داشتن گل روح در زیر باران یاد حق. ذکر خدا از یاد بردن هستی محدود خویش در رهگذر یاد اسمای الهی است و تداوم و استمرار آن زنگار گناهان را از روی دل می‌زداید؛ زیرا غفلت و فراموشی حق تعالی، ساحت دل را مکدر می‌کند. ذکر خدا ارتباط معنوی عبد سالک با ربّ مالک است و این انسان است که نباید خود را وقف زندگی مادی کند و مقصد را در خود و دنیای خود محدود سازد، بلکه باید خود را برای سفر پرفراز و نشیب ابدیت آماده کند.

با توجه به نقش نماز، همانطور که بیان شد، و اینکه آینده‌سازان کشور، همین فرزندان ما هستند، لازم و ضروری است که در تشویق و ترغیب آنها به نماز، به طور عمقی و ریشه‌ای عمل کنیم؛ و در درجه

اول باید کاری کنیم که فرزندان ما یک تلقی و شناخت خوب و لطیف از خداوند متعال داشته باشند.

متأسفانه بسیاری از خانواده‌ها برای ترغیب فرزندان خود به نماز، مسأله قهر، جبر و تنبیه الهی را مطرح می‌کنند و نماز را به عنوان یک تکلیف به فرزند خود معرفی می‌کنند. در صورتی که بیان فلسفه و آثار نماز باعث می‌شود فرزندان ما از روی عشق و علاقه نماز بخوانند نه به خاطر ترس و ادای تکلیف.

از آنجا که نماز مهمترین توصیه انبیاء و بزرگان حکمت است، باید طوری به فرزندان تفهیم شود که آنها نماز را دیالوگی دوستانه با خداوند قلمداد کنند و از روی شناخت و برای رسیدن به کمال، به اقامه نماز پردازند؛ و برای میسر شدن این امر، خانواده‌ها و بویژه والدین، باید یک نوع تلقی و نگرش مثبت و سازنده نسبت به احکام اسلام در فرزندان ایجاد کنند، و با رفتار و اخلاق خوب خود و با استفاده از روشهای صحیح و مناسب ترغیبی، فرزندان را به نماز تشویق کنند.

اهداف و فواید تحقیق

- هدف اصلی:

مهم ترین هدف این تحقیق، بررسی شیوه های تشویق والدین در گرایش فرزندان به نماز است.

- اهداف فرعی:

ص: 26

1- بررسی رابطه بین تربیت دینی و گرایش فرزندان به نماز.

2- بررسی رابطه بین وضعیت رفتاری والدین و گرایش فرزندان به نماز.

3- بررسی راههای مؤثر تشویق فرزندان به نماز، توسط والدین.

4- بررسی عوامل گرایش و عدم گرایش فرزندان به نماز.

پیشینه موضوع

توجه و اهتمام به امر نماز در کتب بیشماری آمده است، اما موضوع تشویق فرزندان به نماز توسط والدین و روشهای تشویق به نماز در کمتر کتبی دیده می شود. به عنوان نمونه در کتاب هدایت نوجوان به سوی نماز از آقای علی قائمی، که روشهای تشویق فرزندان به نماز، فقط به صورت گزینه ای بیان شده است. و یا عوامل گرایش و عدم گرایش فرزندان به نماز در کتب بسیاری به طور پراکنده به چشم می خورد از جمله در کتاب آثار تربیتی نماز از آقای سید محمد زکی دوغان، و کتاب نقش نماز در شخصیت جوانان از آقای مصطفی خلیلی. اما بنده تلاش کرده ام با جمع آوری مطالب از کتب مختلف بویژه منابع روایی، که بحمدالله فراوان و غنی هستند، روشهای تشویق و ترغیب فرزندان به نماز و عوامل تأثیر گذار در گرایش و عدم گرایش فرزندان به نماز را به صورت منسجم در قالب این کتاب ارائه نمایم.

ص: 27

سؤالات اصلی و فرعی

- سؤال اصلی : تشویق والدین در گرایش فرزندان به نماز تا چه حدی مؤثر است؟

سؤالات فرعی

1- وظایف والدین در تربیت دینی فرزندان چیست؟

2- عوامل تأثیر گذار در گرایش و عدم گرایش فرزندان به نماز کدام است؟

3- روشهای مؤثر در تشویق فرزندان به نماز، توسط والدین کدام است؟

فرضیات تحقیق

تربیت دینی فرزندان، تشویق های والدین و عدم پاسخ صحیح و بهنگام، به پرسشهای فرزندان با گرایش آنها به نماز رابطه مستقیم دارد؛ نقش والدین، دوستان، خانواده و... تعارض رفتاری و گفتاری والدین در گرایش فرزندان به نماز، تعیین کننده و مؤثر است.

روش تحقیق

روش تحقیق به صورت بنیادین و توصیفی است و موضوع آن دینی می باشد. در جمع آوری مطالب، از روش کتابخانه ای استفاده شده است.

ص: 28

- مفهوم تأثیر: اثر گذاشتن در چیزی؛ اثر کردن؛ نفوذ؛ قدرت تأثیرگذاری. (1)
- مفهوم تشویق: به شوق آوردن؛ آرزومند ساختن؛ راغب ساختن؛ (2) کار کسی را ستودن و او را دلگرم کردن. (3)
- مفهوم والدین: پدر و مادر؛ (4) آدم (علیه السلام)؛ (5) حامل و کسی که بچه ها را آشکار می کند. (6)
- مفهوم گرایش: قصد و آهنگ؛ تمایل و میل؛ خواهش؛ سرپیچی و نافرمانی. (7)
- مفهوم فرزند: پسر یا دختر هر مرد یا زنی نسبت به خود او؛ کودکان؛ (8) زاده، چیزی که از دیگری تولید شده باشد؛ (9) نسل، بچه هنگام تولد؛ بر دختر و پسر هر دو دلالت می کند. (10)

ص: 29

-
- 1- فرهنگ فارسی عمید؛ حسن عمید؛ ج 1.
 - 2- فرهنگ معین؛ محمد معین؛ ج 1؛ فرهنگ عمید؛ ج 1.
 - 3- همان.
 - 4- فرهنگ معین؛ ج 4؛ فرهنگ عمید؛ ج 2.
 - 5- مجمع البحرین؛ شیخ فخرالدین طریحی؛ ج 3؛ ص 164.
 - 6- لسان العرب؛ محمد بن مکرم ابن منظور؛ ج 2، ص 469؛ العین؛ محمد بن احمد فراهیدی؛ ج 18؛ ص 71.
 - 7- فرهنگ معین؛ ج 3؛ فرهنگ عمید؛ ج 2.
 - 8- همان؛ ج 2.
 - 9- فرهنگ معین؛ ج 2. 10
 - 10- لسان العرب؛ ج 3؛ ص 467؛ لغت نامه دهخدا؛ علی اکبر دهخدا؛ ج 11.

خدمت و بندگی؛ فرمانبرداری؛ رکوع و سجود؛ سر فرود آوردن برای تعظیم؛(1)

نماز از طرف خدا رحمت است و از طرف ملائکه دعا و استغفار؛(2) عبادت مخصوص و واجب مسلمانان که به طور وجوب پنج بار در شبانه روز ادا می کنند.(3)

نماز در اصطلاح

عملی است عبادی که با کیفیت و آداب خاصی در مواقع معین برگزار می شود، که روح آن ارتباط با خدا و یاد و تسبیح اوست. نیایش و ستایشی است با کیفیت و حالاتی خاص، از روی خضوع و خشوع که در ادیان مختلف به صورتهای متفاوتی انجام می شود. این عبادت در اسلام بر اساس تقسیم بندی به رکعتهاست و در هر رکعت به صورت یک واحد و در آن ذکر و عمل و آداب است. در شبانه روز پنج بار و در مجموع هفده رکعت است که دارای جنبه الزام و وجوب می باشد. محتوای نماز، ذکر خدا، تسبیح خدا، استعانت از خدا و... است.(4)

ص: 30

- 1- . لغت نامه دهخدا؛ ج 14.
- 2- . لسان العرب؛ ج 14؛ ص 464.
- 3- . فرهنگ معین؛ ج 4؛ فرهنگ عمید؛ ج 2.
- 4- . نماز در سیمای خانواده؛ انجمن اولیاء و مربیان جمهوری اسلامی ایران؛ ص 240 و 241.

نماز در تمام ادیان الهی به عنوان برترین آیین عبادی و رکن معنویت و ارتباط با خداوند مطرح بوده است. درخواست حضرت ابراهیم (علیه السلام) چنین بوده است که: «رب اجعلنی مقيم الصلوة و من ذریتی...» (1) پروردگارا، من و ذریه ام را برپا دارنده نماز قرار ده. به حضرت موسی (علیه السلام) در کوه طور خطاب شد: «اننی انا الله لا اله الا انا فاعبدنی و اقم الصلوة لذكری» (2) همانا من الله هستم، معبودی جز من نیست مرا پرستش کن و نماز را برای یاد من برپا دار».

حضرت عیسی (علیه السلام) می گوید: «... و اوصانی بالصلوة و الزکاة ما دمت حیا» (3) ... و مرا توصیه به نماز و زکات مادام که زنده ام کرده است».

و در چند جای قرآن سخن از میثاق بنی اسرائیل است که بخشی از مواد آن اقامه نماز است. (4)

در آیین مقدس اسلام نیز «نماز» جایگاه ویژه ای دارد و در قرآن کریم بر آن تاکید فراوان شده است.

در این کتاب الهی وظایفی برای مسلمانان، در مقابل نماز مقرر شده است. این وظایف عبارتند از:

ص: 33

1- . ابراهیم (14) آیه 40 .

2- . طه (20) آیه 14 .

3- . مریم (19)، آیه 31 .

4- . از جمله بقره (2) آیه 83 و مائده (5) آیه 12 و...

اشاره

در آیات زیادی برپایی نماز در کنار «ایتاء زکوة»؛ پرداختن زکات آمده است.

تکیه بر این دو رکن، در حقیقت برای بیان این واقعیت است که مسلمان شایسته، هم در پیوند با خداوند باید ارتباط عاشقانه و صمیمی داشته باشد و هم در رابطه با مردم بی تفاوت نبوده و وظایف واجب و مستحب مالی خود را انجام داده، به فکر محرومان جامعه باشد. عالی ترین شکل ارتباط عاشقانه با خداوند نماز است و بهترین شیوه ارتباط با مردم حل مشکلات مادی آنهاست که با ادای وظایف مالی، از سوی مسلمانان این مهم برآورده می شود. (1) در قرآن کریم «اقامه نماز» و «ایتاء زکوة» به عنوان محک ایمان، تقوی، اخلاص و... شمرده شده (2).

و این دو در حقیقت اولین گام وفاداری به دین معرفی شده اند. قرآن کریم درباره برخورد با مشرکین می فرماید:

«فان تابوا و اقاموا الصلاة و اتوا الزکوة فخلوا سبیلهم»؛ (3)

هرگاه توبه کنند و نماز را برپا دارند و زکات را بپردازند، آنها را رها ساخته و مزاحمشان نشوید....».

ص: 34

1- این برداشت در مواردی از تفسیر ارزشمند المیزان آمده است. از جمله ج 9، ص 328؛ ج 15، ص 127 و ج 15، ص 340،

(چاپ بیروت)

2- بقره (2) آیه 3؛ انفال (8)، آیه 3؛ رعد (13) آیه 22؛ لقمان (31) آیه 3 و حج (22) آیه 35 و...

3- توبه (9) آیه 5

در آیه دیگری آمده است:

«فان تابوا و اقاموا الصلوة و اتوا الزكوة فاخوانكم في الدين»⁽¹⁾

پس اگر توبه کردند و نماز را برپا داشته و زکات را بپردازند پس برادران دینی شما هستند... .

معنای اقامه نماز چیست؟

اشاره

به نظر می‌رسد با توجه به ریشه لغوی اقامه، که از قیام - در مقابل قعود است - اقامه نماز را به معنای برپایی آن بگیریم در مقابل آن زمین ماندن و زمین گیر شدن و بی‌اعتنایی به آن است و این معنا دارای مصادیقی است:

الف- گزاردن درست نماز با حدود و شرایط آن؛

ب- به جای آوردن نماز به نحو کامل و احسن؛

ج- تداوم در برپایی نماز؛

د- تلاش برای مطرح کردن و گسترش نماز در جامعه.

راغب در مفردات گوید:

«و لم یامر تعالی بالصلوة حیثما امر و لا مدح بهحینما مدح الا بلفظ الاقامة تنبیها ان المقصود منها توفیه شرائطها لا الاتیان بهیئاتها...؛⁽²⁾ در تمام مواردی که خداوند به نماز امر یا مدح به آن کرده است واژه اقامه نماز آمده است تا به این معنا توجه داده شود که مقصود از نماز، گزاردن نماز واجد شرایط است نه تنها به جای آوردن

ص: 35

1- . همان، آیه 11

2- . المفردات فی غریب القرآن، ص 418، (کتاب فروشی مرتضوی تهران).

هیات نماز (بدون روح)» .

در قرآن کریم، اقامه نماز با ویژگی های ذیل مطلوب است:

الف- برپا داشتن نماز، با نشاط و شادابی

در دو آیه از قرآن، نماز خواندن با کسالت از ویژگی های منافقان شمرده شده است: «و اذا قاموا الى الصلوة قاموا كسالى...»؛ (1)

و هنگامی که به نماز می ایستند از روی کسالت می ایستند...» .

«... و لا یاتون الصلوة الا و هم کسالی...»؛ (2) و نماز به جا نمی آورند جز با کسالت .»

و ویژگی چنین نمازی جز نماز بی کیفیت که به همه چیز جز نماز شبیه است، نیست.

در روایتی از حضرت امام سجاد (علیه السلام) می خوانیم:

«ان المنافق ینهی و لاینتهی و یامر بما لایاتی و اذا قام الى الصلوة اعترض؛ همانا منافق (از کار زشت) نهی می کند، ولی خود از آن کار دست نمی کشد و فرمان می دهد (به خوبی) ولی خود انجام نمی دهد و چون به نماز بایستد اعتراض می کند» . راوی می گوید: پرسیدم: «ما الاعتراض؛ اعتراض چیست؟» حضرت فرمود: «الالتفات و اذا رکع ربض؛ رو به راست و چپ گردانیدن و چون رکوع کند خود را مانند گوسفند به زمین اندازد (یعنی بعد از رکوع نایستد و به همان

ص: 36

1- . نساء (4) آیه 142 .

2- . توبه (9) آیه 54 .

ب- اهتمام به نماز و وقت فضیلت آن

قرآن کریم می فرماید: «فویل للمصلین الذین هم عن صلوتهم ساهون؛(2)

پس وای بر نمازگزارانی که از آن غافلند.»

«ساهون» آنانند که از اصل نماز غافلند، توجهی به آن ندارند، گاه آن را نمی خوانند، گاه در آخر وقت می خوانند. قرآن کریم می گوید این مساله در ضعف اعتقاد دینی او ریشه دارد. گفتنی است که «سهو» و «اشتباه» در نماز مورد نظر آیه نیست، زیرا اگر چنین بود، می فرمود: «فی صلوتهم» در نمازشان نه «عن صلوتهم» از نمازشان. یونس بن عمار از حضرت امام صادق (علیه السلام) پرسید: مقصود از سهو همان وسوسه شیطان است؟ حضرت فرمود: «لاکل احد یصیبه هذا ولکن ان یغفلها و یدع ان یصلی فی اول وقتها؛(3) نه هر کس مبتلا به وسوسه می شود بلکه مقصود آن است که از اصل نماز غفلت کند و در اول وقت نخواند.» امام صادق (علیه السلام) در روایتی فرمود: «تاخیر الصلوة عن اول وقتها لغیر عذر؛(4) مقصود از سهو بدون عذر نماز را از اول وقت تاخیر انداختن است.»

ص: 37

1- اصول کافی، جلد دوم، ص 396 (باب ضعة النفاق والمنافق حدیث 3).

2- ماعون (107) آیه 4 و 5.

3- مجمع البیان، ج 10، ص 548 و کنزالدقائق، ج 15، ص 498 (با تصحیح حاج آقا مجتبی عراقی).

4- تفسیر القمی، ج 2، ص 444 و کنز الدقائق، ج 15، ص 497.

در روایتی از حضرت امام علی (علیه السلام) می خوانیم:

«ليس عمل احب الى الله عزوجل من الصلوة فلايشغلنكم عن اوقاتها شيء من امور الدنيا فان الله عزوجل ذم اقواما فقال الذين هم عن صلاتهم ساهون يعني انهم غافلون استهانوا باوقاتها؛(1)

هیچ کاری نزد خداوند محبوبتر از نماز نیست، پس نباید در وقت نماز هیچ یک از امور دنیا شما را مشغول از نماز سازد که خداوند گروهی را که از نماز سهو می کنند نکوهش کرده است و مقصود این است که اینها غفلت از نماز داشته، حریم وقت نماز را نگه نمی دارند».

علاوه بر توجه به اصل نماز باید در نماز نیز انسان به این نکته توجه داشته باشد که در مقابل حضرت حق ایستاده با او سخن می گوید، باید تمام وجود خویش را به این میهمانی ببرد تا شیطان جرات زمینه سازی برای خروج از این میهمانی را فراهم نسازد.

«يا ايها الذين آمنوا لا تقربوا الصلوة وانتم سكارى حتى تعلموا ما تقولون...»؛(2)

ای کسانی که ایمان آورده اید، درحالی که مست هستید به نماز نزدیک نشوید تا بدانید چه می گوید...» .

ظاهر آیه روشن است و نیاز به توضیح ندارد که مقصود، نهی از نماز در حال مستی است لکن از تعلیل «حتى تعلموا ما تقولون» می توان این معنا را برداشت کرد: نماز مطلوب آن است که انسان با عنایت و توجه نماز بخواند، بداند که چه می گوید و با که سخن

ص: 38

1- . الخصال، ج2، ص621. (حدیث اربعامة) و کنزالدقائق، ج 15، ص 497.

2- . نساء (4) آیه 43.

می گوید. مؤید این برداشت روایت امام باقر (علیه السلام) است که فرمود: در حالتی که کسل هستی یا چرت آلود یا سنگین، مشغول نماز نشوید، زیرا خداوند مؤمنان را از نماز خواندن در حال مستی نهی کرده است. (1)

ج- نماز با خشوع

از مصادیق اقامه نماز به جای آوردن نماز با خشوع آن است.

«قد افلح المؤمنون الذین هم فی صلاتهم خاشعون»؛ (2)

به تحقیق مؤمنان رستگار شدند آنها که در نمازشان خشوع دارند».

خشوع به معنای تواضع و ادب جسمی و روحی است که در برابر شخص بزرگ یا حقیقت مهمی در انسان پیدا می شود و آثارش در بدن ظاهر می گردد.

فیومی گوید: «خشع خشوعا اذا خضع و خشع فی صلاته و دعائه اقبل بقلبه علی ذلك و هو ماخوذ من خشعت الارض اذا سكنت و اطمانت» (3).

خشوع به معنای تواضع است و خشوع در نماز و دعا به معنای اقبال قلبی بر آن است و این واژه برگرفته از سکون و اطمینان است، آن چنان که برای سکون زمین واژه خشوع به کار رفته و می گویند: «خشعت الارض». خشوع در نماز؛ یعنی جسم و روح را در نماز به دیدار خداوند بردن و انقطاع از غیر او آن چنان که برگزیدگان خداوند پیامبر و آل - علیهم السلام - چنین بودند. اولین

ص: 39

1- . علل الشرائع، ج2، ص47 و کنزالدقائق، ج2، ص446.

2- . مؤمنین (23) آیه 2.

3- . المصباح المنیر، ص170.

فروده‌گاه این خشوع روح است که بر جسم نیز اثر می‌گذارد؛ یعنی آن کس که در نماز خشوع دارد در حال نماز اعضا و جوارح او نیز آرام بوده، پیوسته بازی با ریش و صورت ندارد! در حدیثی می‌خوانیم که پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) مردی را دید که در حال نماز با ریش خود بازی می‌کند فرمود: «اما انه لو خشع قلبه لخشعت جوارحه: (1) اگر او در قلبش خشوع بود، اعضای بدنش نیز خاشع می‌شد».

«هم علی صلاتهم دائمون: (2) مگر نمازگزارانی که بر نماز خود تداوم دارند». ظاهر آیه دوام است؛ یعنی هم به وقت نماز می‌خوانند و هم همیشه نماز می‌خوانند، این گونه نیست که نماز خواندن آنها مقطعی باشد و چنین نمازی است که اگر جزو برنامه زندگی شد و با حدود آن به جای آورده شد انسان را از فحشا و منکر باز می‌دارد. و اصولاً برنامه‌های تربیتی جز با تداوم کارآیی لازم را ندارند، لذا در حدیثی از پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) می‌خوانیم: «ان احب الاعمال الی الله مادام و ان قل: (3) محبوب‌ترین اعمال نزد خداوند کاری است که انسان بر آن مداومت داشته باشد هر چند کم باشد».

ص: 40

1- . مجمع البیان، ج 7، ص 99؛ انوار التنزیل بیضاوی، ج 3، ص 159 و کنزالدقائق، ج 7، ص 559.

2- . معارج (70) آیه 22.

3- . اصول کافی، ج 2، ص 82، (چاپ آخوندی).

بدون تردید از مصادیق «اقامه نماز» گسترش و مطرح کردن نماز در جامعه است (نه تنها مصادیق). پیش از این، مصادیق اقامه نماز در بعد فردی مورد توجه قرار گرفت و اینک آن را از بعد اجتماعی مورد بررسی قرار می دهیم.

قرآن کریم می فرماید از ویژگی های یاران خداوند آن است که: «الذین ان مکناهم فی الارض اقاموا الصلوة و اتوا الزکاة و امروا بالمعروف و نهوا عن المنکر و لله عاقبة الامور»؛ (1)

آنها کسانی هستند که هرگاه در زمین به آنها قدرت بخشیدیم، نماز را برپا می دارند و زکات را ادا می کنند و امر به معروف و نهی از منکر می نمایند».

از این آیه شریفه به قرینه واژه تمکین (که به معنای فراهم ساختن وسایل و ابزار کار است؛ اعم از آلات و ادوات لازم یا علم و آگاهی کافی و توان و نیروی جسمی) می توان استفاده کرد که مردان خدا از قدرت خود در جهت اقامه نماز استفاده می کنند، علاوه بر آن که خود اهل اقامه نمازاند، بر مطرح کردن آن در جامعه تلاش می کنند.

با مصادیق پنج گانه فوق می توان معنای وسیع «اقامه نماز» را در قرآن دریافت.

«به پا داشتن نماز آن است که حق نماز ادا شود؛ یعنی نماز به صورت یک پیکر بی روح انجام نگردد، بلکه نمازی باشد که واقعا بنده

ص: 41

را متوجه خالق و آفریننده خویش سازد و این است معنی ذکرالله که در آیه شریفه 14 سوره طه بدان اشاره شده: «اقم الصلوة لذكرك» یاد خدا بودن مساوی است با فراموش کردن غیر خدا؛ اگر انسان ولو مدت کوتاهی با خداوند در راز و نیاز باشد و از او استمداد جوید و او را ثنا گوید، او را به الله بودن، رب بودن، رحمان بودن، رحیم بودن، احد بودن، صمد بودن، لم یلد و لم یولد و لم یکن له کفوا احد بودن توصیف کند، عالی ترین تاثیرها در نفس او گذاشته می شود و روح انسان آن چنان ساخته می شود که مذهب اسلام می خواهد و بدون چنین برنامه ای امکان پذیر نیست». (1)

2 - پاسداشت حریم نماز

اشاره

دیگر وظیفه مؤمنان در قبال نماز پاسداشت حریم نماز است؛ نیکوداشت نماز جایگاه ویژه ای در زندگی برای آن قائل بودن، به جای آوردن آن با آداب واجب و مستحب از مصادیق آن است.

نگهداری حریم نماز نقطه مقابل استخفاف است؛ یعنی سبک شمردن نماز و شان و منزلتی برای آن ندیدن! که امام صادق (علیه السلام) فرمود: «ان شفاعتنا لن تنال مستخفا بالصلوة». (2)

که ترجمه آن این دو بیت است:

گویم ز امام صادق این طرفه حدیث *** تا شیعه او به لوح دل بنگارد

فرمود که بر شفاعت ما نرسد *** هرکس که نماز را سبک بشمارد

ص: 42

1- . آشنایی با قرآن، سوره های حمد و بقره، ص 67 و 68.

2- . بحارالانوار، ج 82، ص 235.

از مصادیق اقامه نماز «دوام نماز» است.

در سوره معارج پس از آن که خداوند برخی صفات ناشایست انسان ها را مورد تذکر قرار می دهد، اوصاف شایسته آنها را هم ذکر می کند که از جمله آن: «ال-المصلین الذین» بحث پیرامون اولین وظیفه در قبال نماز؛ یعنی «اقامه نماز» را با کلامی از شهید علامه آیت الله مطهری به پایان می برم:

قرآن کریم از این «حریم نگهداری»، تعبیر به حفظ کرده است:

«حافظوا علی الصلوات والصلوة الوسطی...»؛ (1) در انجام همه نمازها و نماز وسطی کوشا و مراقب باشید». در این آیه بر مراقبت همه نمازها، به ویژه نماز وسطی تاکید شده است. این که «صلوة وسطی» کدام است؟ اقوال گوناگونی بین مفسران هست، (2)

نماز ظهر، نماز عصر، نماز مغرب، نماز عشا، نماز صبح، نماز جمعه، نماز شب، نماز وتر و... اینها برخی از اقوالی است که در مصداق «صلوة وسطی» گفته شده است، ولی با توجه به شان نزول آیه بعید نیست که مقصود از آن نماز ظهر باشد. در شان نزول آیه آمده است: جمعی از منافقان به بهانه گرمی هوا در نماز جماعت ظهر شرکت نمی کردند و این سبب شده بود که از جمعیت نماز جماعت پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) کاسته شود تا

ص: 43

1- . بقره (2) آیه 238.

2- . در تفسیر مجمع البیان شش قول، در تفسیر فخر رازی هفت قول، در تفسیر قرطبی ده قول، در تفسیر روح المعانی سیزده قول نقل شده است.

جایی که گاه پشت سر پیامبر يك صف یا دو صف بیشتر نبود. آیه شریفه تذکر به مؤمنان است که حریم نماز را نگهدارید و با ترك جماعت حریم این عبادت بزرگ را نشکنید. (1)

در سه آیه از قرآن نیز «محافظة بر نماز» از ویژگی های مؤمنان شمرده شده است:

«والذین هم علی صلواتهم یحافظون؛ (2)

مؤمنان کسانی اند که بر نمازهای خویش مراقب اند».

راغب در معنای حفظ گوید: «ثم یتعمل فی کل تفقد و تعهد و رعایة...» (3).

این واژه در مورد تفقد، پیمان داری و مراقبت به کار می رود.

3 - کمک گرفتن از نماز

انسان در زندگی مادی بدون تردید در تنگنا قرار می گیرد، امکانات و توان انسان محدود است و مشکلات بسیار، بدون پشتوانه نمی توان زندگی کرد. آنان که مادی می اندیشند، فقط به پشتوانه های مادی فکر می کنند، ولی آنان که الهی فکر می کنند پیوسته با پشتوانه های معنوی خود را از بن بست می رهانند. از این دست پشتوانه ها نماز است. نماز، جلوه برجسته یاد خداست و «دل آرام گیردز یاد خدای «الا بذکر الله تطمئن القلوب» (4).

ص: 44

1- . تفسیر مجمع البیان، ج 1 - 2، ص 342.

2- . انعام (6) آیه 92; معارج (70) آیه 34 و مؤمنون (23) آیه 9 .

3- . المفردات فی غریب القرآن، ص 124 .

4- . رعد (13) آیه 28 .

«واستعينوا بالصبر والصلوة وانها لكبيرة الا على الخاشعين»؛(1)

از صبر و نماز یاری جوئید (و با استقامت و کنترل هوس های درونی و توجه به پروردگار نیرو بگیرید) و این کار جز برای خاشعان سنگین است».

بر این اساس است که در روایات فراوانی آمده است که وقتی پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) یا امام علی (علیه السلام) با مشکلی رو به رو می شدند به نماز روی می آوردند.(2)

امام صادق (علیه السلام) فرمود: مستند این کار همین آیه شریفه است.(3)

از حضرت امام صادق (علیه السلام) نقل شده است که فرمود: چه مانعی دارد وقتی که با غمی از غم های دنیا رو به رو می شوید وضو گرفته به مسجد بروید، دو رکعت نماز بخوانید و در نماز دعا کنید، زیرا خداوند دستور داده: «واستعينوا بالصبر والصلوة».(4)

و بی تردید استوارترین پشتوانه در زندگی همین است و بس، دیگر پشتوانه ها سست است و غیر قابل اعتماد:

«مثل الذين اتخذوا من دون الله اولياء كمثل العنكبوت اتخذت بيتا و ان اوهن البيوت لبيت العنكبوت لو كانوا يعلمون»؛(5) کسانی که غیر از خدا را اولیا خود برگزیدند، همچون عنكبوت اند که خانه ای

ص: 45

1- . بقره (2) آیه 45 .

2- . مجمع البيان، ج 1 - 2، ص 217 .

3- . فروع کافی، ج 3، ص 480 .

4- . تفسير مجمع البيان، ج 1 - 2، ص 217 .

5- . عنكبوت (29) آیه 41 .

برای خود انتخاب کرده و سست ترین خانه ها خانه عنكبوت است؛ اگر می دانستند!»

«هر حیوان و حشره ای برای خود خانه و لانه ای دارد اما هیچ يك از این خانه ها به سستی خانه عنكبوت نیست . اصولاً خانه باید دیوار، سقف، و دری داشته باشد و صاحب آن را از حوادث حفظ کند، طعمه و غذا و نیازهای او را در خود نگه دارد، بعضی خانه ها سقف ندارند، اما لاقط دیواری دارند یا اگر دیوار ندارند سقف دارند، اما لانه عنكبوت که از تعدادی تارهای بسیار نازك ساخته شده نه دیواری دارد، نه سقفی، نه حیاطی و نه دری . اینها همه از يك سو.

از سوی دیگر مصالح آن به قدری سست و بی دوام است که در برابر هیچ حادثه ای مقاومت نمی کند، اگر نسیم ملایمی بوزد تار و پودش را درهم می ریزد . اگر چند قطره باران بر آن بیارد آن را متلاشی می کند . کمترین شعله آتش به آن برسد، نابودش می سازد، حتی اگر گرد و غبار بر آن بنشیند، پاره پاره می شود و از سقف خانه آویزان می گردد . معبودهای دروغین این گروه نه سودی دارد و نه زبانی نه مشکلی را حل می کند و نه در روز بیچارگی پناهگاه کسی هستند».(1)

آری فقط او پناه گاه است و بس!

ص: 46

دیگر وظیفه در قبال نماز «امر» به آن است. امر به معروف از فرایض بزرگ مکتب ماست و برترین معروف ها نماز است. معروفی که اگر در جامعه آن گونه که دین خواسته مطرح باشد، ریشه بسیاری از منکرات خشکانده می شود از ویژگی های مردان خدا آن است که «امر» به نماز دارند. قرآن کریم در مورد حضرت اسماعیل صادق الوعد (که این غیر از اسماعیل فرزند حضرت ابراهیم است) [\(1\)](#)

می فرماید:

«... و کان یامر اهله بالصلوة والزکوة...»؛ [\(2\)](#) و این پیامبر پیوسته خاندان خود را امر به نماز و زکات می کرد...» .

و در مورد دیگر خطاب به پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) می خوانیم:

«و امر اهلك بالصلوة واصطبر علیها...»؛ [\(3\)](#)

و خانواده خود را به نماز دستور ده و بر انجام آن شکیبا باش...» .

در این دو آیه بر «امر» اهل به نماز تاکید ویژه است، چرا که اصلاح بنیان خانواده زیربنای سایر اصلاحات است. اگر خانواده ها، الهی شدند جامعه الهی خواهد شد. بر این اساس است که در دو آیه فوق سخن از امر کردن خانواده به نماز است و این در حقیقت راهبیرجسته برای نجات خانواده از آتش است همان که در آیه شش سوره تحریم آمده است:

ص: 47

1- . تفسیر البرهان، ج 3، ص 15.

2- . مریم (19) آیه 55.

3- . طه (20) آیه 132.

«يا ايها الذين آمنوا قوا انفسكم واهليكم نارا وقودها الناس والحجارة...؛ اي کسانی که ایمان آورده اید خود و خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن انسان ها و سنگ هاست نگه دارید».

از این آیه می توان رسالت سنگین پدر و مادر را در تربیت معنوی فرزندان استفاده کرد.

در روایتی از پیامبر گرامی اسلام می خوانیم:

«الا- کلکم راع و کلکم مسؤول عن رعیتة فالالا- میر علی الناس راع و هو مسؤول عن رعیتة والرجل راع علی اهل بینه و هو مسؤول عنهم فالمرئة راعية علی اهل بیت بعلها و ولده و هی مسؤولة عنهم الا فکلکم راع و کلکم مسؤول عن رعیتة؛(1)

بدانید همه شما نگهدارید و همه در برابر کسانی که مامور نگهداری آنها هستید مسؤولید . امیر و رئیس حکومت اسلامی نگهدارنده مردم است و در برابر آنها مسؤول است مرد نگهدارنده خانواده خویش است و در مقابل آنها مسؤول، زن نیز نگهدارنده خانواده شوهر و فرزندان است و در برابر آنها مسؤول می باشد . بدانید همه شما نگهدارید و همه شما در برابر کسانی که مامور نگهداری آنها هستید مسؤولید».

اینها برخی از وظایفی بود که ما در قبال نماز - این امانت بزرگالهی - داریم امید که امانت داری شایسته باشیم و در انجام وظایف خویش کوتاهی نکنیم.

ص: 48

نماز از دیدگاه روایات

نماز در دین اسلام والاترین فریضه بعد از ولایت است و شرط قبولی دیگر اعمال نیک انسان، این است که نماز، مورد قبول واقع گردد و در روایت از امام صادق (علیه السلام) آمده: «کسی که نماز را سبک بشمارد مورد شفاعت ما قرار نخواهد گرفت.» (1)

ستون دین

نماز یکی از فریضه های مهم و اصلی اسلام به شمار می رود که به عنوان دومین رکن اسلام قرار گرفته و عامل ارتباط بین خدا و بندگانش است. اهمیت این فریضه در دین اسلام به گونه ای است که به عنوان ستون دین شناخته شده.

حضور در عبادت

پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم): اعبد الله كأنک تراه فان كنت لا تراه فانه يراك.

عبادت کن خداوند تعالی را، چنانچه گویا او را می بینی، و اگر تو او را نمی بینی او تو را می بیند. (2)

حضور قلب

پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم): اذا قام العبد الى الصلوة فکان هواه وقلبه الى الله

ص: 51

1- . الکافی، ج 3، ص 270.

2- . نهج الفصاحه، ص 65. سر الصلوة، ص 26. مکارم الاخلاق، ص 459.

تعالی انصرف کیوم ولدته امه.

هنگامی که انسان برای نماز می ایستد، اگر همه توجه اش و قلبش به سوی خدا باشد، در حالی نمازش تمام می شود، که مثل روزی است که پاک به دنیا آمده. (1)

محبت خداوند و محبت مؤمنین در دل

امام صادق (علیه السلام): لیس من مؤمن یقبل بقلبه فی صلوته الی الله الا اقبل الله الیه بوجهه و اقبل بقلوب المؤمنین الیه بالمحبة له بعد حب الله - عز و جل - اياه.

مومنی نیست که در نمازش با حضور قلب به خداوند توجه کند، مگر این که خداوند به او رو می کند، و بعد از محبت خداوند عز و جل در دل، قلوب مومنین را به سوی او متوجه می کند. (2)

آخرین نماز

پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم): صل صلوة مودع تري انک لا تصلي بعد ما صلوة ابداء.

آنچنان نماز بگزار که گویی آخرین نماز توست و دیگر هرگز نمازی نخواهی خواند. (3)

ص: 52

1- . محجة البيضاء، ج 1، ص 382

2- . مستدرک الوسائل، ج 1، ص 265

3- . بحار الانوار، ج 84، ص 264

نماز و تفکر

پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم): رکعتان مقتصدتان فی تفکر خیر من قیام لیلۃ والقلب لاه.

دو رکعت نماز همراه با تفکر و حضور قلب ارزشمندتر از یک شب زنده داری با دل سرگردان و بدون توجه است. (1)

مانع خشوع

پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم): رای النبی - صلی الله علیه و اله - رجلا یعبث بلحیته فی صلاته فقال: "اما انه لو خشع قلبه لخشعت جوارحه".

پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) دیدند مردی در حال نماز با ریش خود بازی می کند، فرمودند: "اگر قلب او خشوع می داشت قطعاً همه اعضایش نیز خاشع می بود". (2)

دو رکعت با حضور قلب

پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم): من صلی رکعتین و لم یحدث فیهمانفسه بشیء من امور الدنیا غفر الله له ذنوبه.

کسی که دو رکعت نماز بخواند و در آن دو رکعت، قلب خود را به چیزی از امور دنیا مشغول نکند، خداوند گناهانش را می آمرزد. (3)

ص: 53

1- . میزان الحکمه، ج 5، ص 390 بحار الانوار، ج 74 ص 82 مکارم الاخلاق، ص 465.

2- . میزان الحکمه، ج 5، ص 386 بحار الانوار، ج 84 ص 228

3- . بحار الانوار، ج 84 ص 249

عارف به حق نماز

امام علي (عليه السلام): من اتى الصلاة عارفا بحقها غفر الله له.

کسي که نماز به جا آورد در حالي که عارف به حق آن باشد، خداوند او را مي آمرزد. (1)

نماز با توجه

پيامبر (صلى الله عليه و آله و سلم): ركعة من عالم بالله خير من الف ركعة من متجاهل.

یک رکعت نماز کسي که متوجه خدا باشد، بهتر از هزار رکعت کسي است که از خدا غافل باشد. (2)

فقط یاد خدا در حال نماز

پيامبر (صلى الله عليه و آله و سلم): من صلي صلوة لا يذكر فيها شيئا من امر الدنيا، لا يسئل الله شيئا، الا اعطاه.

کسي که نماز مي خواند، در حال نماز هيچ چيز از امور دنيايي به يادش نيايد (فقط خداوند در نظرش باشد)، در اين صورت هرچيزي از خداوند بخواهد، به او عطا مي کند. (3)

ص: 54

1- . بحار الانوار، ج 82، ص 207. تحف العقول، ص 117

2- . نهج الفصاحة، ص 350

3- . مستدرک الوسائل، ج 1، ص 265

سه بار غافل شدن در نماز

امام صادق (ع): اذا قام العبد الي الصلاة اقبل الله - عزو جل - عليه بوجهه فلا يزال مقبلا عليه حتي يلتفت ثلاث مرات فاذا التفت ثلاث مرات اعرض عنه.

وقتي بنده به نماز ايستاد خداوند متعال به او توجه مي کند و توجهش را از او قطع نمي کند تا موقعي که سه مرتبه از ياد خدا غافل گردد، در اين هنگام خداوند سبحان نيز از او اعراض خواهد کرد. (1)

لازمه غرق در نماز شناخت کامل خداوند است

امام سجاده (عليه السلام): قلت لابي عبد الله - عليه السلام - : اني رايت علي بن الحسين اذا قام الي الصلوة غشي لونه لون اخر، فقال لي: والله ان علي بن الحسين كان يعرف الذي يقوم بين يديه.

امام سجاده (ع) را ديدم که هنگامی که به نماز ايستاد، چهره اش را رنگي ديگر پوشاند. امام صادق (ع) به من فرمود: "به خدا قسم، علي بن الحسين (ع) کسي را که براي اونماز مي کرد، مي شناخت". (2)

آن مقدار از نماز بالا مي رود

امام صادق (عليه السلام): ان العبد لترفع له من صلاته نصفها او ثلثها او ربعها او خمسها و ما يرفع له الا ما اقبل عليه بقلبه ...

ص: 55

1- . بحار الانوار، ج 84، ص 241

2- . علل الشرايع، ص 88، به نقل از وسائل الشيعه، ج 4، ص 685

همانا از نماز بنده نصفش یا یک سوم، یا یک چهارم، یا یک پنجم برای او بالا می رود، و آن مقداری که از نماز حضور قلب داشته باشد، بالا می رود... (1)

توجه به نماز

پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم): ان العبد لیصلي الصلاة لا یکتب له سدسها و لاعشرها، و انما یکتب للعبد من صلاته ما عقل منها. (2)

به درستی بنده نماز می خواند برای او، نه یک ششم آن و نه یک دهم آن نوشته نمی شود، جز این نیست که برای بنده از نمازش آن مقدار نوشته می شود که به آن توجه کرده است.

علي (عليه السلام) و هديه پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم)

پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم): اهدی الی رسول الله - صلی الله علیه و اله - ناقتان عظیمتان، فجعل احديهما لمن یصلي رکعتین لا یهم فیهما بشي ء من امر الدنيا و لم یجبه احد سوي علي - علیه السلام - فاعطاه کلتيهما.

از ابن عباس نقل شده که گفت: به پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) دو شتر هدیه دادند، پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) یکی از این دو شتر را هدیه قرار داد برای کسی که دو رکعت نماز به جای آورد و چیزی از امور دنیا را به خاطر نیاورد و به فکر چیزی از دنیا نیفتد. کسی به پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) پاسخ مثبت نداد (یعنی

ص: 56

1- . بحار الانوار، ج 84، ص 238

2- . بحار الانوار، ج 84، ص 237. اصول وافی، ج 2، ص 105

کسی چنین نمازی را که در آن هیچ به فکر دنیا و مافیها نیفتد، نخواند) بجز حضرت علی (علیه السلام) که پاسخ مثبت داد. پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) هر دو شتر را به علی (علیه السلام) مرحمت فرمود. (1)

نماز با تفکر

پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم): رکعتان خفیفتان فی تفکر خیر من قیام لیلۃ.

دو رکعت نماز سبک، در صورتی که همراه با تفکر و اندیشه باشد، بهتر از عبادت سراسر یک شب است. (2)

طلب خیر به وسیله نماز

امام صادق (علیه السلام): من توضأ فاحسن الوضوء ثم صلی رکعتین فاتم رکوعها و سجودها ثم جلس فائنی علی الله و صلی علی رسول الله - صلی الله علیه و آله - ثم سأل الله حاجته، فقد طلب الخیر من مظانه و من طلب الخیر من مظانه لم یخب".

هر کس وضوی خوب بگیرد و دو رکعت نماز با رکوع و سجود کامل به جای آورد و با خدای خود خلوت کند و بر رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) درود فرستد، سپس حاجت خود را از خدا درخواست نماید، به تحقیق که در زمان مناسبش درخواست کرده و هر کس چنین نماید، هرگز ناامید و ناموفق نخواهد بود. (3)

ص: 57

1- . بحار الانوار، ج 41، ص 18

2- . بحار الانوار، ج 84، ص 240. میزان الحکمه، ج 5، ص 391

3- . بحار الانوار، ج 85، ص 324

حالت خشوع در نماز

پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم): خيارکم الینکم مناكب فی الصلوة.

بهترین شما کسی است که شانه هایش در نماز افتاده تر باشد. (1)

خشوع امیرالمؤمنین (علیه السلام) در نماز

امام صادق (علیه السلام): وکان علی - علیه السلام - اذا قام الی الصلوة فقال: "وجهت وجهی للذی فطر السموات و الارض" تغییر لونه حتی یعرف ذلک فی وجهه.

هنگامی که علی (ع) به نماز می ایستاد، این آیه شریفه را می خواند: "رو می آورم با تمام وجودم به کسی که آسمانها و زمین را آفرید" و رنگ مبارک حضرتش تغییر می کرد، به طوری که تغییر حالت و دگرگونی از صورت مبارکش بخوبی مشاهده می گشت. (2)

خوف حضرت فاطمه (س) در نماز

معصوم (علیه السلام): کانت فاطمة - علیها السلام - تنهج فی الصلاة فی خيفة الله تعالی.

فاطمه زهرا (س) در حال نماز از شدت ترس نفسش به شماره می افتاد. (3)

ص: 58

1- . بحار، ج 84، ص 262

2- . میزان الحکمه، ج 5، ص 381

3- . بحار الانوار، ج 84، ص 258. میزان الحکمه، ج 5، ص 382

حضور قلب

امام سجاد (علیه السلام): ان العبد لا يقبل من صلاته الا ما اقبل عليه منها بقلبه.

همانا نماز بنده پذیرفته نمی شود، مگر آنچه را که با قلبش به نماز توجه کرد. (1)

استخفاف در نماز مانع قبولی نماز

امام صادق (علیه السلام): و الله انکم لتعرفون من جيرانکم و اصحابکم من لو کان یصلي لبعضکم ما قبلها منه لاستخفافه بها ان الله لا یقبل الا الحسن فکیف یقبل ما یتخف به؟

قسم به خدا، شما از همسایگان و دوستان خود کسانی را می شناسید که اگر برای بعضی از شما نمازی بخوانند از او قبول نخواهید کرد، به علت استخفاف و بی اعتنائی که بر آن روا داشته، همانا خداوند چیز نیکو و شایسته را فقط می پذیرد، پس چگونه بپذیرد عبادتی را که به آن بی توجهی شده است؟ (2)

سخت ترین چیز

امام صادق (علیه السلام): والله انه لیأتي علي الرجل خمسون سنة، وما قبل الله صلاة واحدة فاي شيء اشد من هذا.

ص: 59

1- . وسائل الشیعه، ج 4، ص 688. المواعظ العديده، ص 270

2- . میزان الحکمه، ج 5، ص 387

قسم به خدا، از زندگی انسان پنجاه سال بگذرد (و نماز خوانده باشد)، ولی خداوند یک نماز او را قبول نمی کند، چه چیزی سخت تر از این! [\(1\)](#)

نماز و ولایت

امام سجاد (علیه السلام): فی جواب سائل سألہ عن حدود الصلاة ... قال: و ما سبب قبولها؟ قال - علیہ السلام - : ولایتنا و البراءة من اعدائنا.

در پاسخ کسی که پرسید از حدود نماز... و چه چیزی سبب قبولی نماز است؟ فرمود: "ولایت ما اهل بیت، و برائت از دشمنان ما". [\(2\)](#)

مانع قبولی نماز زن

امام صادق (علیه السلام): ایما امرأة باتت و زوجها علیها ساخطی حق، لم تقبل منها صلوة حتی یرضی عنها.

هر زنی که شب بخوابد در حالی که شوهرش به خاطر (مطلب) حقی از وی خشمگین باشد، هیچ نمازی از او قبول نمی شود، مگر آن که شوهرش از او راضی شود. [\(3\)](#)

ص: 60

1- . میزان الحکمه ، ج 5، ص 387

2- . میزان الحکمه ، ج 5، ص 386

3- . فروع کافی ، ج 5، ص 507

شرط قبولي نماز

پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم): لو صلیتم حتی تكونوا کالاوراق و صمتتم حتی تكونوا کالحنایا لم یقبل الله منکم الا بورع.

اگر آن قدر نماز بخوانید تا همچون زه کمان شوید، و آن قدر روزه بگیرید تا همچون کمان خم شوید، خدا از شما قبول نمی کند، مگر این که انسان با ورع باشید. (1)

غیبت، مانع قبولي نماز

پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم): من اغتاب مسلما او مسلمة لم یقبل الله صلوته و لا صیامه اربعین یوما و لیلة الا ان یغفر له صاحبه.

هر کس غیبت مرد یا زن مسلمانی را کند، تا چهل شبانه روز نماز و روزه اش پذیرفته نیست، مگر این که غیبت شونده او را ببخشد. (2)

خشم بر والدین، مانع قبولي نماز

امام صادق (علیه السلام): من نظر الی ابویه نظر ماق، و هما ظالمان لم یقبل الله له صلاة.

هر که به پدر و مادر نگاه تند و خشم آلود کند، اگر چه به وی ستم کرده باشند، خداوند نمازش را نمی پذیرد. (3)

ص: 61

1- . بحار الانوار، ج 84، ص 258

2- . بحار الانوار، ج 75، ص 258

3- . جامع السعادات، ج 2، ص 351

شرب خمر مانع نماز

امام صادق (عليه السلام): لا تقبل صلوة شارب الخمر اربعين يوما الا ان يتوب.

نماز شرابخوار تا چهل روز مقبول نخواهد شد، مگر این که توبه کند. (1)

آمادگی کامل برای نماز

امام باقر (عليه السلام): لا تقم الي الصلاة متكاسلا ولا متناعسا ولا متثاقلا.

در حال کسالت و خواب آلودگی و سنگینی به نماز نایستید. (2)

دروغ، مانع نماز شب

امام صادق (عليه السلام): ان الرجل ليكذب الكذبة فيحرم بها صلاة الليل.

همانا مردی دروغ می گوید، پس به خاطر آن دروغگویی از نماز شب محروم می شود. (3)

نماز و آزردن همسر

پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم): من كان له امرئة تؤذيه لم يقبل الله صلاتها ولا حسنة من عملها حتي تعينه وترضيه و ان صامت الدهر... و علي

ص: 62

1- . بحار الانوار، ج 84، ص 317. میزان الحکمه، ج 5، ص 388

2- . بحار الانوار، ج 84، ص 23

3- . میزان الحکمه، ج 5، ص 422

الرجل مثل ذلك الوزر اذا كان لها مؤذيالما.

كسي كه همسر خود را بيازارد، نماز و اعمال نيك او مورد پذيرش الهي قرار نمي گيرد، مگر آن كه به كمك او بپردازد و رضائتش را جلب كند، گر چه هميشه روزه دار باشد و البته شوهر نيز داراي همين نوع از عقاب است، در صورتي كه همسر خویش را بيازارد و به او ظلم روا دارد. (1)

مانع تقرب به خدا

امام علي (عليه السلام): لا قرۃ بالنوافل اذا اضرت بالفرائض.

نوافل و مستحبات اگر به واجبات ضرر برسانند موجب تقرب به درگاه خدای تعالی نخواهند بود. (2)

پنج چیز مانع قبولی نماز

پیامبر (ص): لا يقبل الله صلاة خمسة نفر. الابق من سیده و امرأة لا يرضي عنها زوجها و مدمن الخمر و العاق و اكل الربا.

خداوند نماز پنج گروه را نمی پذیرد: 1- بنده ای که از نزد مولای خود فرار کرده است. 2- زنی که شوهرش از وی راضی نیست.

3- شرابخوار و دائم الخمر. 4- کسی که عاق والدین شده است. 5- رباخوار. (3)

ص: 63

1- . وسائل الشیعه ، ج 14, ص 116

2- . غرر الحکم ، ص 345

3- . مستدرک الوسائل ، ج 13, ص 332

تحقیق نماز و محروم از شفاعت

امام صادق (علیه السلام): لا ینال شفاعتنا من استخف بالصلاة.

هر کس نماز را سبک بشمارد، به شفاعت ما دست نخواهد یافت. (1)

دزدترین مردم

امام علی (علیه السلام): ان اسرق الناس من سرق من صلاته. (2)

دزدترین مردم کسی است که از نمازش کم بگذارد.

ص: 64

1- . فروع کافی ، ج 3، ص 270 حدیث 15

2- . بحار الانوار، ج 82، ص 222

فصل چهارم وظایف والدین در تربیت دینی فرزندان

اشاره

ص: 65

تربیت، فراهم کردن زمینه ها و عوامل برای به فعلیت رساندن و شکوفا نمودن استعدادهای انسان در جهت مطلوب می باشد، که دارای هدف و مقصد است و تصادفی نیست، و اگر هدف تربیت مشخص شود ولی قرب به خدا هدف نباشد از دایره خارج است.

امروزه جامعه ما به دلیل وجود شیوه های ناکارآمد در تعلیم و تربیت، دچار بسیاری از آسیبهای فرهنگی در نسل جدید شده است، که موجب دوری قشر عظیمی از جوانان و نوجوانان از ارزشهای دینی گردیده است. به همین دلیل در این فصل قصد داریم به اهمیت تربیت دینی و اهداف آن که مؤثر در گرایش فرزندان به دین و بویژه نماز می باشد پردازیم.

اهمیت و هدف تربیت دینی

یکی از بیماریهای فردی و اجتماعی عصر جدید، یعنی عصر فرهنگ های الکترونیکی آموزش های مجازی و ارتباطات دیجیتالی، احساس بیگانگی، نا انسانی و نا امنی در زندگی و بی معنا شدن فرآیند زیستن است. این بیماری نامرئی اما فرساینده و کاهنده، نوعی سرگردانی و نابسامانی را در نظام رفتاری و اعتقادی ایجاد می کند که

پیامد آن افسردگی، اضطراب، نا امنی و پوچ‌گرایی می‌باشد. از سوی پیامد آن افسردگی، اضطراب، نا امنی و پوچ‌گرایی می‌باشد. از سوی دیگر انسان همواره در جستجوی چیزی ماورای خود است تا با تکیه بر آن به امنیت و اعتقاد پایدار دست یابد. برای انسان همواره این پرسش مطرح بوده است که چگونه می‌تواند به زندگی خویش معنا بخشد، و این معنا جویی و معنا خواهی یکی از نیازهای بنیادی انسان است که چنانچه بدرستی هدایت شود به دین باوری و خدا پرستی می‌انجامد. به همان اندازه که نیازهای زیستی انسان نظیر نیاز به خواب، غذا، مسکن، هوا، آب و... موجب بقا و استمرار تن درستی می‌شود، نیازهای روانی نیز از جمله نیاز معنا خواهی، زیبایی دوستی، حقیقت جویی، تعالی‌گرایی و... موجب بقا و تداوم روان درستی انسان می‌شود. اگر زندگی آدمی در قلمرو معنویات پویا و معنا‌گرایی متعالی در مدار دین‌ورزی و خدا پرستی جریان یابد، شادی و نشاط باطنی که همان سعادت واقعی است نصیب انسان می‌شود. بنابراین جایگاه دین و تربیت دینی در عصر جدید با توجه به چالش‌های نهفته در درون آن، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، و پرورش حس دینی در نسلی که توان مقابله و کنار آمدن با تضادها و چالش‌های عصر جدید را داشته باشد مستلزم دگرگونی در روشهای تربیتی و در عین حال دگرگونی در مبانی و منابع آسیب‌شناختی تربیت دینی است.

اما غایت و هدف تربیت دینی، فلاح و رستگاری است و هیچ انسانی نیست که در پی سعادت و رستگاری خویش نباشد. ولی آنچه آدمی را به گمراهی و ضلالت می‌کشاند، یا کژفهمی از دین است و

یا عمل نکردن به دین. تربیت دینی، هدفی جز حسّ خدا جویی، حسّپرستش گری به قصد رها سازی انسان از وابستگی ها، ذلت و اسارت، و سوق به سوی آزادگی، عزت و بالندگی ندارد.

هدف تربیت دینی، رسیدن به سعادت باطنی، چشیدن لذت معنوی و شادابی درونی برای آزاد شدن از سعادت کاذب، لذّات دنیوی و شادی های رنج افزاست؛ و در نهایت باید گفت هدف تربیت دینی، پرورش و تقویت عشق آدمی به حقیقتی است که در فطرت او به ودیعه نهاده شده است و تنها تحریک آن می تواند به بروز و ظهور آن کمک کند. (1)

مراحل کمال انسان در اسلام

اشاره

مراحل کمال انسان، و فراهم نمودن زمینه های مناسب برای رشد و تکامل، یکی از بحثهای مهم روانی، علمی و تربیتی است. و در مسائل تربیت اسلام از اجداد و نیاکان تا انتخاب و اختیار انسان، از آن گذشته های دور تا آینده ای بسیار مهم و سرنوشت ساز، همگی به عنوان مراحل کمال انسان مورد بررسی و دقت لازم قرار گرفته است؛ و ما به لطف خداوند در این قسمت از متن به آنها اشاره می کنیم.

ص: 69

1- . نکته های روانشناختی در تربیت دینی فرزندان؛ عبد العظیم کریمی؛ ج 1؛ ص 22-51.

برای تحقق ارزشهای انسانی و انسان کامل شدن، در اسلام از اجداد و نیاکان شروع می شود، تا اصل و ریشه تربیت و زمینه های مساعد و نامساعد، شناسایی گردد و این از ویژگیهای مهم و دور اندیشی و واقع بینی رهبران الهی و وحی خداوندی است، و از نظر روانشناسی امروز نیز بسیار مهم است. (1)

در زیارت حضرت اباعبدالله الحسین (علیه السلام) می گوئیم:

«أشهدُ أنّكَ كُنْتَ نوراً في الأصلابِ الشامخةِ والأرحامِ المَطَهَّرَةِ لم تنجسك الجاهليةُ بأنجاسها و لم تلبسك من مدلهمات ثيابها؛ شهادت می دهم که شما (امام حسین (علیه السلام)) نور پاک الهی در اصلاب عالی پدران و نیاکان و اجداد، و نور پاک الهی در ارحام مادران بودید، که هرگز مقام توحید کامل و پاکی و طهارت شما آلوده به ناپاکیهای جاهلیت نگردیده و هرگز غباری از شرک و جهالت بر دامان شما ننشست». (2)

در این چند کلمه که از امام صادق (علیه السلام) نقل شده، می بینیم که طهارت و پاکی «اصلاب پدران و ارحام مادران» در اثبات عظمت امام حسین (علیه السلام) مطرح است. (3) امام علی (علیه السلام) نیز در این رابطه فرموده اند:

ص: 70

1- . مسئولیت تربیت؛ محمد دشتی؛ ص 40 و 41.

2- . مفاتیح الجنان؛ شیخ عباس قمی؛ زیارت مطلقه امام حسین (علیه السلام)؛ ص 705.

3- . مسئولیت تربیت؛ ص 42.

«إذا أكرم الرجل كرم مغيبه و محضره؛ کسی که ریشه خانوادگی او پاک و شریف است در هر حال دارای شرافت و فضیلت است».(1)

خانواده

محیط خانواده اولین آموزشگاه زندگی است، که اگر سالم باشد فرزندان در محیطی سرشار از سلامت و صداقت به رشد و تکامل خود ادامه می دهند. محیط خانواده اولین کانون مهم تربیتی است که شخصیت اطفال در رابطه با اخلاق و رفتار اهل خانواده شکل می گیرد و چگونگی آن همه رابطه ها در عادات و حالات روانی کودک اثر مهمی دارد. کودک در محیط خانواده در برخورد با افراد و مقررات حاکم بر آن به باورهایی می رسد که اگر غلط و نادرست باشند در آینده تغییر و اصلاح آن باورها بسیار مشکل خواهد بود. کودکان، اولین الگوهای خود را از اعضای خانواده انتخاب می نمایند، و بنابراین هماهنگی خانواده با دیگر مراکز تربیتی، سرنوشت ساز است، به طوری که وحدت و همکاری لازم بین مراکز تربیتی با خانواده وجود داشته باشد و همه در خط سلامت و صداقت باشند، فرزندان ما به خوبی رشد می کنند و انسانهای ایده آل و متکاملی خواهند شد.(2)

محیط خانواده همچون سرزمین حاصلخیزی است که فرزندان همچون گل‌های شادابی در آن می رویند. در تحلیل جایگاه خانواده در تربیت فرزند، مادر نقش اول را ایفا می کند. چراکه اولاً کودک

ص: 71

1- . غررالحکم و دررالکلم؛ عبدالواحد الآمری التیمی؛ ص 294.

2- . مسؤلیت تربیت؛ ص 44 و 45.

مهمترین سالهای تکوین شخصیت را در محیط انس و الفت با مادر می گذرانند و این سالها، فرصت کم نظیری برای اکتساب عادات، صفات و ویژگیهای رفتاری از مادر است. دوم اینکه، مادران به لحاظ عواطف سرشار و خالصانه خود، پناهگاه مطمئنی برای کودک هستند و فرزند هر زمانی که احساس ناامنی کند، ابتدا به آغوش مادر پناه می برد. امام خمینی (رحمة الله علیه) در تبیین نقش مادر به عنوان نجات دهنده یک امت می فرمایند:

«مادرها مبدأ خیرات هستند و اگر خدای ناخواسته مادرانی باشند که بچه ها را بد تربیت کنند، مبدأ شرّند؛ یک مادر ممکن است یک بچه خوب تربیت کند و آن بچه یک امت را نجات بدهد و ممکن است بد تربیت کند و آن بچه موجب هلاکت یک امت بشود».⁽¹⁾

دومین عامل تربیتی در خانواده، پدر است که نقش او مکمل وظیفه مادر تلقی می شود.⁽²⁾

در مورد اهمیت نقش پدر در تربیت فرزند، امام باقر (علیه السلام) می فرمایند:

«يُحْفَظُ الْأَطْفَالَ بِصَلَاحِ آبَائِهِمْ؛ حَفْظٌ وَ مَصُونِيَّةٌ مِنْ خَطَرِهَا وَ انْحِرَافِهَا فِي بَرِّهِمْ وَ شَائِسْتِكِي فِي بَدْرَانِ كَوْدَكَانِ اسْتِ».⁽³⁾

از این رو نقش خانواده و خصوصاً مادر در نونهالان پدر در

ص: 72

1- . صحیفه نور ج 8 ص 162.

2- . تربیت اسلامی با تأکید بر دیدگاههای امام خمینی (ره)؛ محمد رضا شرفی؛ ص 35 و 36.

3- . بحار الانوار؛ محمد تقی مجلسی؛ ج 1؛ ص 187.

نوجوانان، بسیار حساس است و اگر فرزندان در دامن مادران و حمایت مادران متعهد، به طور شایسته و با آموزش صحیح تربیت شوند، استقلال و آزادی و تعهد به مصالح یک کشور، براساس تربیت اسلامی پایه ریزی می شود. (1)

جامعه و محیط زندگی

جامعه و محیط زندگی انسان ه عنوان یکی دیگر از مراحل تربیت مطرح است، که هر دو در یکدیگر اثر دارند. هم فرد می تواند جامعه را بسازد و متحول نماید، هم جامعه در سیستم فکری افراد بی تأثیر نمی باشد. کودک هرگز نمی تواند از جامعه و محیط زندگی خود جدا باشد؛ در بازی، گردش و تفریحات، در کلاس درس، روابط اجتماعی و... با محیط زندگی خود همواره در تماس مستقیم است و طبعاً مقررات و شرایط و اصول حاکم بر جامعه، در فکر و دل و باورهای کودک اثر دارند. از اینرو در روایات اسلامی، در زمینه ازدواج و دیگر روابط ضروری، نسبت به محیط زندگی افراد و جامعه آنان و قبیله ای که در آن زندگی می کنند، دقت کافی و سفارشات لازم شده است. (2)

پدر و مادر قبل از ازدواج

یکی از مراحل بسیار مهم تربیت، دوران زندگی پدر و مادر قبل از ازدواج است؛ که باید هر دو به مسائلی توجه کنند چراکه نقش

ص: 73

1- . جوان در کلام نور؛ مرتضی روحانی؛ ص 180.

2- . مسئولیت تربیت؛ ص 47.

سرنوشت سازی در آینده کودکان دارند؛ مسائلی که والدین باید قبل از ازدواج به آنها توجه نمایند، عبارتند از:

1- سیستم فکری زن و مرد (ایمان و عقیده)؛

2- شخصیت فردی و اجتماعی زن و مرد؛

3- باورهای دینی و سیاسی زن و مرد؛

4- سبیل ها و الگوهای اجتماعی زن و مرد؛

5- علم و آگاهی و شناخت لازم در امور تربیتی؛

6- حالات روانی و اخلاقی زن و مرد؛

7- میزان تعهد و مسئولیت پذیری در زن و مرد.

اگر دختر و پسر با ویژگیهای یاد شده، اقدام به ازدواج نمایند، آینده کودکان آنها مشخص خواهد بود. و در واقع برای تحقق معیارهای صحیح، باید پیش از ازدواج اقدام کرد. (1) این مرحله از دیدگاه شارع مقدس اسلام، اهمیت ویژه ای دارد و به همین جهت در روایات بر ملاک انتخاب همسر شده است؛ از آن جمله روایتی از امام رضا (علیه السلام) است که فرموده اند:

«إذا أخطب إليك رجل رضيت دينه و خلقه فزوجه و لا يمنعك فقره وفاقته قال الله تعالى... إن يكونوا فقراء يُغنهم الله من فضله؛ وقتی فردی مؤمن به خواستگاری آمد، اگر دی و جسم او سالم بود، با او ازدواج کنید، و فقر مالی او شما را از وصلت با او باز ندارد، چرا که خداوند متعال فرموده است:... اگر تنگدستند، خداوند از فضل خویش

ص: 74

1- . همان؛ ص 50 و 51.

بی نیازشان می کند» (1) امام خمینی (رحمة الله عليه) نیز در خصوص اهمیت این مرحله می فرمایند:

«اسلام قبل از اینکه ازدواج بکني، نقشه آن بچه ای که می خواهید بعد از ازدواج آنرا تولید کنید، در شما ریخته شده است، چچور زنی انتخاب کن، چچور مردی انتخاب کن. اینها برای این است که این انسان مثل یک نباتی می ماند که باید ریشه بکند، انسان هم یک همچو موجودی است که از قبل از اینکه کشت شود، زمینش را ملاحظه می کند که این زمین چچور زمینی باید باشد، آن کسی که می خواهد کشت کند چچور باید باشد، بعد از اینکه ازدواج واقع شد، زمان تلقیح چچور باید باشد، همه ابعاد را می خواهد درست کند» (2).

بنابراین نتیجه ای که می گیریم این است که، انتخاب همسر شایسته و صالح از معیارهای تربیت صحیح فرزند است، چراکه از یکسو صفات خاصی از والدین از راه وراثت به فرزند منتقل می شود و از سوی دیگر، همسری که برای آینده انتخاب می کنیم، محیط تربیتی ویژه ای را ایجاد می کند که امکان فراگیری همه جانبه ای را برای فرزند فراهم می نماید (3).

ص: 75

1- . مستدرک الوسایل؛ محدث نوری؛ ج 14؛ ص 189.

2- . صحیفه امام خمینی، ج 7، ص 414.

3- . تربیت اسلامی با تأکید بر دیدگاههای امام خمینی (ره)؛ ص 34.

دوران حمل و بارداری، دوران حیاتی جنین و حساس ترین و مهمترین دوران برای تربیت فرزند بحساب می آید. از دیدگاه دین مبین اسلام، این دوره از اهمیت ویژه ای برخوردار است، و روایات، و آداب و سنن زیادی برای آن نقل شده است. همه رفتارهای والدین در این دوره، خصوصاً مادر، در سلامت جنین مؤثر است و نقش اساسی دارد.⁽¹⁾ در این دوره حساس، نه ماه رابطه مخصوصی بین مادر و فرزند برقرار است. همانگونه که کودک از تنفس مادر و غذای او استفاده می کند، حالات روانی و اخلاقی مادر در کودک اثر می گذارد؛ خوبی، بدی، زشتی و زیبایی مادر، از نظر جسم و روح در این دوران قابل ملاحظه است. به طوری که رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) در این باره فرموده اند:

«الشَّقِيُّ مَنْ شَقِيَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ وَالسَّعِيدُ مَنْ سَعِيدٌ فِي بَطْنِ أُمِّهِ؛ سعادت‌مند، سعادت‌مند است از شکم مادرش، و بدبخت است از شکم مادرش».⁽²⁾ در روانشناسی امروز نیز اینگونه دقتها مورد توجه قرار گرفته، و از اینرو درباره غذای روحی و جسمی مادر سفارشات زیادی شده است، و این یعنی قانون وراثت را نمی شود نادیده گرفت، و همچنین نمی توان تأثیرپذیری جنین از صفات مادر را در مسیر تکامل، انکار کرد.⁽³⁾

ص: 76

1- . آثار تربیتی نماز؛ سید محمد زکی دوغان؛ ص 114.

2- . بحار الانوار؛ ج 5؛ ص 9.

3- . مسئولیت تربیت؛ ص 57-59.

دوران کودکی و نوجوانی

یکی از مراحل تکامل انسان، دوران کودکی و نوجوانی است، که باید والدین با مراقبت‌های لازم و توجه به اصول و معیارهای دقیق تربیتی، به تربیت فرزندان همت گمارند؛ مراقبت‌هایی از قبیل: تغذیه حلال کودک، نام نیکو گذاردن بر فرزند، مراقبت و نظارت در نوع بازیهای کودک، عادت دادن و تشویق کودک به صفات نیکو، منع تنبیه و مجازات‌های ناروا، آموزش مسائل دینی و اخلاقی، مراقبت و همکاری در گرفتن دوستان خوب و لایق و... (1)

با اینکه دوران کودکی و نوجوانی، دشوارترین دوران تربیت است، اما دقت کردن در رشد، سلامت جسمی و روانی فرزندان، مراقبت‌های ویژه در بهداشت آنها، ارتباط درست برقرار کردن با فرزندان، رعایت نکات اخلاقی و رفتارهای مناسب و بکار بردن کلمات زیبا از طرف والدین و اعضای دیگر خانواده، اثر مهمی در تکوین شخصیت انسانها خواهد داشت. (2)

معلم و استاد

عامل دیگری که در تربیت از جنبه اساسی و تعیین کننده ای برخوردار است، محیط آموزشی است که معلم، چهره شاخص و نماینده برجسته آن است. زیرا آنچه در فرآیند تعلیم و تربیت به متعلم انتقال می یابد، تنها معلومات و مهارت‌های معلم و استاد نیست، بلکه تمام

ص: 77

1- . همان؛ ص 61.

2- . آثار تربیتی نماز؛ سید محمد زکی دوغان؛ ص 116.

صفات، خلیقات، حالات نفسانی و رفتار ظاهری او نیز به شاگردان منتقل می شود. رویکرد به معلمی، رویکردی عرفانی، الهی و معنوی است، چه آنکه خداوند اول معلم عالم هستی است. بنابراین شعاع و دایرة نفوذ معلم از سطح و مرز کودک و مدرسه فراتر می رود و جامعه، ملت و بلکه جهان را در بر می گیرد. (1)

عامل معلم و استاد، می تواند اثرات سوء عوامل گذشته را نابود ساخته و هر گونه انحراف را تبدیل به راستی و سلامت نماید. گرچه ما معتقدیم که بدون همکاری و هماهنگی خانه، مدرسه، و دیگر مراکز تربیتی، تربیت مشکل خواهد بود، و گاهی نیز استاد رنج بی گنج می برد، اما نقش استاد و معلم بقدری چشمگیر است که می تواند بسیاری از عوامل بد گذشته را خنثی نماید. چون معلم و استاد یکی از سمبل ها و الگوهای تربیتی می باشند، و فرزندان از حرکات و افعال و اخلاقشان الگو می گیرند، و سعی در پیروی و تقلید از آنان دارند. ممکن است کودکی تمام مراحل گذشته را نادرست طی کرده باشد، اما با تعالیم و مراقبتهای معلم و استاد عوض شود و اصلاح گردد. و همین طور ممکن است کودکی تمام مراحل گذشته را سلامت طی کند، اما عامل استاد و معلم، او را به فساد و تباهی کشاند. بر همین اساس والدین و حتی نظام حاکم بر جامعه، مسئول انتخاب استاد و معلم خوب و صالح برای فرزندان می باشند. (2)

ص: 78

1- . تربیت اسلامی با تأکید بر دیدگاههای امام خمینی (ره)؛ ص 40.

2- . مسؤلیت تربیت؛ ص 63-66.

روابط اجتماعی با دوستان و انتخاب دوستان لایق و نالایق، یکی از مراحل سرنوشت ساز تربیتی است، و کودک از دو سالگی احساس نیاز به همبازی و انتخاب دوست دارد، و هر مقدار که رشد او بیشتر می شود این احساس تقویت می گردد. اگر والدین برخورد صحیحی با این مسأله نکنند، و یا نظارت لازم نداشته باشند، ممکن است عامل روابط اجتماعی با دوستان، تمام پکیهای عوامل ذکر شده سابق نابود سازد. چرا که دوستان و رفقا به اندازه ای در ساختمان فکری و شخصیت یکدیگر اثر دارند، (1)

که رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) در این باره فرموده اند:

«المرء علی دین خلیله فلینظر أحدکم من یخالل؛ انسان، با دین و آیین دوست خود شناخته می شود، پس باید بنگرد که با چه کسی دوست می شود». (2)

انتخاب و اختیار انسان

انسان در میان تمام موجودات، تنها موجودی است که خود باید راه خود را انتخاب کند، و حتی به تعبیر دقیق تر، خودش باید خودش را انتخاب کند؛ چون آزاد و مختار است. اما آزادی خودش کمال نیست، بلکه وسیله کمال بشریت است؛ آزادی، مقدمه کمال است نه

ص: 79

1- . همان؛ ص 68.

2- . مستدرک الوسائل؛ ج 8؛ ص 327.

بنابراین تمامی عوامل گذشته که زمینه ها و ریشه های تربیت را مشخص می کردند، در رابطه با این مرحله قابل مقایسه نیستند، زیرا در این مرحله نهایی (انتخاب و اختیار انسان) انسان هم می تواند با باورهای گذشته زندگی کند، و هم میتواند با تحولی نو، قیامی دیگر آغاز کرده و همه زشتیها و بدیهای تربیتی (اکتسابی و موروثی) را نادیده انگارد و از نو انتخاب کند، و مسیر زندگی را بر خلاف تمام عوامل مؤثر موجود عوض کند، چرا که خداوند متعال انسان را اینگونه آفرید، تا قدرت انتخاب و اختیار، او را از هر مانعی در مسیر تکامل برهاند، در نتیجه خداوند هدایت کننده است و او انتخابگر. (2)

«إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا؛ ما راه را نشان دادیم، یا می پذیرد و شکرگذار است، یا انکار می کند و کفر می ورزد». (3)

بررسی راههای تعمیق بیش دینی در فرزندان

یکی از مقتضیات مهم دوران رشد در فرایند تربیت دینی این است که فرد در جریان عمل و فرآیند طبیعی زندگی خانوادگی، با مشاهده الگوهای سالم و متعالی اطراف خود بیاموزد که چه کارهایی درست و چه کارهایی نادرست است؟ چه رفتاری دینی و چه رفتاری غیر دینی است؟ باورها، ارزشها و تکالیف دینی، بخش اساسی از نظام

ص: 80

1- انسان کامل؛ استاد مرتضی مطهری (ره)؛ ص 347.

2- مسئولیت تربیت؛ ص 69 و 70.

3- انسان؛ آیه 3.

پویای شخصیت آدمی است که بنیادها و هسته های اولیه آن در نظام تربیتی خانواده شکل می گیرد. بنابراین هر قدر هویت دینی یک خانواده از نظر ثبات، وحدت و پویایی بیشتر باشد، به همان میزان هویت دینی فرزندان از استحکام و پویایی بالاتری برخوردار می شود.

نوع مناسبات عاطفی و اعتقادی اعضای خانواده در تعامل چند جانبه با یکدیگر، موجب فضایی دینی از حس دینی در زندگی خانوادگی می شود که آثار پنهان آن در شکل دهی شخصیت و باورهای دینی فرزندان می تواند نقش تعیین کننده ای داشته باشد. در واقع، باورهای مذهبی و گرایش عمیق تر به آموزه ها و تکالیف دینی، زمانی برای کودک معنی دار می شوند که با نیازهای واقعی و رویدادهای زندگی روزمره او پیوند طبیعی و عمیق داشته باشند. و این وظیفه والدین است که با روشهای فعال، در پیوند میان نیازها و تکالیف دینی، فرصتهای مناسب و رخدادهای سازنده را شناسایی کنند. برای درک بهتر مفاهیم دینی و آثار الهی در جهان هستی، چهار راهبرد اساسی یعنی «مشاهده درست»، «تفکر خلاق»، «تمثیل های زیبا» و «ایمان قلبی» دخالت دارند که اگر این راهبردها با روشهای درست همراه شوند، تربیت دینی پایدارتر می شود. یکی از این روشهای درست این است که، والدین سؤالات دینی فرزندان را جدی بگیرند و قبل از پاسخ دادن شتاب زده، بدانند که آنها در چه سنی هستند، چگونه می فهمند، و چرا این سؤالات را مطرح می کنند و با چه تجربه و قرینه ذهنی می توان پاسخ متناسب با سن، شرایط و ظرفیت

برای «درونی کردن» ارزشهای دینی در کودکان، باید از تکیه کردن صرف بر لفاظی و تحکم جابرانه بر آنان دوری جست و به تدریج با تقویت شخصیت مستقل کودکان و رشد درک و بینش و قدرت انتخاب آنان پیش رفت، بگونه ای که در جوی دوستانه و حاکی از احترام و تکریم به شخصیت کودکان، آنان را در بحثها و گفتگوهای گروهی شرکت داده و با تقویت بیش شخصی آنان، در درک حقایق و مسائل و کشف دلایل آنها و طرح سؤالات گوناگون به شکل سازنده و رشد دهنده، آنان را در مسیر خودیابی و خودآگاهی یاری کرد.

آموزش مفاهیم دینی و تعلیمات مذهبی، بدون ملاحظه مراحل رشد کودکان و بدون تلاش آنان برای رشد توانایی در انتخاب و قدرت تجزیه و تحلیل و علاقمندی شخصی به مسائل و مفاهیم دینی، چندان موفق نمی افتد، زیرا کودک احساس می کند که نمی تواند از جو سلطه و اقتدار تحکم صرف والدین که بر او تحمیل می شود بیرون برود، بنابراین به کلیه تعلیمات مذهبی بی اعتنا می شود، بنابراین لازم است که والدین به چند نکته در زمینه تعمق بیش دینی فرزندان توجه نمایند:

1- داشتن ارتباط صحیح با فرزندان؛

2- شناخت شخصیت و سطح درک کودک، آنچنان که هست نه آنچنان که ما تصور می کنیم؛

ص: 82

3- آگاهی از سطح درک اخلاقی کودک؛

4- شناخت وضعیت روحی و آمادگی کودک در شرایط فعلی؛

5- گوش دادن کامل به سخنان و دیدگاههای کودکان و توجه به خواستها و احساسات آنها؛

6- احساس همدلی و همدردی با کودک تا امنیت و آرامش خاطر پیدا کند و احساسات منفی را کنار بگذارد؛

7- عزت نفس و کرامت انسانی کودک، حفظ، تقویت و شکوفا شود. (1)

تحلیلی از استاد مطهری (ره) در تربیت دینی کودک

استاد مطهری (ره) در ضمن بیان یک داستان تربیتی از صدر اسلام میفرماید:

«در یکی از جنگهای زمان پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم)، یکی از جنگجویان به پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) عرض کرد: به بت پرستان حمله کردیم و پیروزی بدست آوردیم، و آنانرا عقب راندیم. به کودکی رسیدیم، سربازان اسلام او را زدند و کشتند. پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) از این خبر بشدت متأثر شد و از این عمل نهی کرد و فرمود: دیگر مرتکب این عمل نشوید! عرض کردند یا رسول الله (صلی الله علیه و آله و سلم) این بچه از اولاد بت پرستان بود! حضرت فرمود: به خدا هر مولودی به دنیا می آید، در

ص: 83

1- . نماز در سیمای خانواده؛ ص 142 و 143.

فطرت او درک به مبدأ و معاد نهفته است، بطوریکه اگر انسان را از کودکی در جزیره ای بیندازند، و حیوانات بزرگش کنند، و انسانهای منحرف کننده از او دور باشند، و در میان آن جزیره بزرگ شده و فکرش باز شود، اول کلمه ای که بر زبان جاری می سازد، کلمه «لا اله الا الله» است، و این در نهاد بشر جزء فطرت اوست. آنگاه پیامبر خدا (صل الله علیه و آله و سلم) به حیوانی اشاره کرد که گوشش را بریده بودند و فرمود: آیا این حیوان، هنگام تولد بدون گوش بوده؟ گفتند: نه یا رسول الله (صل الله علیه و آله و سلم)، فرمود:

انسانها نیز با فطرت توحیدی پا به جهان می گذارند. این پدران آنها هستند که تورات و انجیل تحریف شده را در مقابل آنها گذاشته و دین خود را به عنوان دین حقیقی به کودکان خویش معرفی می نمایند، و فطرت اصیل اسلامی کودکان را منحرف ساخته و از مسیر اصلی بر می گردانند. (1)

بنابر این آنچه از تحلیل استاد فهمیده می شود این است که، هر کودکی فطرتاً مسلمان و خداجو است، و باید تعلیم و تربیت او در سنین کودکی انجام گیرد، چراکه کودک در این سنین، ذاتاً در راه پرستش خدا آمادگی دارد، و اگر در صدد تعلیم صحیح او نباشیم، ممکن است در معرض تبلیغات گمراه کننده قرار گیرد و از مسیر اسلام برگردد.

ص: 84

1- . تعلیم و تربیت در اسلام؛ استاد مرتضی مطهری (ره)؛ ص 151.

خانواده و در رأس آن والدین، اولین منبع بیرونی تربیت دینی هستند که آداب و رفتار دینی را به شکل خودآگاه یا ناخودآگاه به کودکان منتقل می‌کنند. از اینرو، توجه والدین به چگونگی روشها و مشهای تربیتی، در گرایش فرزندان به آموزه های دینی، آن هم در شرایط پیچیده جامعه امروز، بسیار حیاتی و حائز اهمیت است. بنابراین آنچه در این فصل به آن خواهیم پرداخت، اصول کلی وظایف والدین و شیوه های مناسب تربیت دینی، توسط آنها در قبال فرزندان می باشد.

اصول کلی وظایف والدین نسبت به فرزندان

در نظام خانواده، پس از مسئولیت زن و شوهر نسبت به هم، مهمترین وظیفه آنها در قبال فرزندان است. بطور مسلم چگونگی روابط آنها الگویی برای روابط کودکان فراهم می کند. بنابراین لازم است والدین، نکته هایی را درباره وظایف خود، که ما آنها را تحت عنوان اصول کلی وظایف والدین نسبت به فرزندان بیان می کنیم، بدانند:

1- در دیدگاه اسلام بر مسئولیتهای والدین و تقدس و ارزش معنوی آنها بسیار تأکید شده، بگونه ای که برای آن، ارزش عبادت خداوند و پاداش برخی رفتارهای مهم دینی در نظر گرفته شده است.

این تلقی معنوی از وظایف والدین دو تأثیر مهم برای والدین دارد: یکی اینکه موجب تلاش بیشتر والدین در این جهت می شود؛ و دیگر اینکه باعث می شود آنان رفتار خویش را واجد ارزش معنوی ببینند و در نتیجه، دشواریهای این وظایف برای آنها تا حدی آسان می شود؛ در این صورت وظایف خانوادگی خویش را ضمن سایر وظایف دینی قرارداد و آنها را مُخَلَّ یا جدا از وظایف دینی احساس نمی کنند؛

2- تعالیم اسلام، بر وظایف والدین پیش از تولد و حتی قبل از انعقاد نطفه تأکید داشته و به آنها توصیه های مهمی دارد که نشان می دهد حالت روانی و اخلاق والدین قبل از تولد نیز در کودک مؤثر است؛

3- تعالیم اسلام، والدین را به تربیت کودک در ابعاد مختلف جسمانی، روانی، شناختی، رفتاری، اجتماعی و دینی توصیه می کند و وظایف آنان را در یک بُعد منحصر نمی کند؛

4- حفظ روابط عاطفی مثبت والدین با فرزندان در هر شرایط، امری محوری در وظایف والدین در دیدگاه اسلام است. والدین باید نسبت به کودک پذیرش کامل داشته باشند، البته این به معنای پذیرش همه رفتارهای کودک نیست؛ آنان می توانند ناخشنودی خود را در قبال برخی رفتارهای غلط کودک نشان دهند، ولی در عین حال به او ابراز کنند که برخی رفتارهایش، روابط کلی و دوستی او با والدین را از بین نمی برد؛

5- از اصول اساسی رفتار والدین از نظر اسلام، رعایت عدالت و

سنین تربیت دینی

همانطور که در بخشهای قبلی اشاره شد، مقدمات و پایه گذاری تربیت از مرحله تشکیل جنین و حتی قبل از آن است، ولی آنچه صورت رسمی دارد از لحظه تولد و در خانواده است و با ذکر اذان و اقامه در گوش کودک شروع می شود و بعدها بتدریج در مراحل مختلف، در هر سال و ماه، والدین وظیفه ای در قبال کودک خواهند داشت.

امیر المؤمنین علی (علیه السلام) می فرمایند:

«يُرَبَّى الصَّبِيُّ سَبْعًا وَيُؤَدَّبُ سَبْعًا وَيَسْتَعْمَدُ سَبْعًا؛ فرزند، هفت سال بازی می کند و هفت سال تربیت می شود و هفت سال به خدمت گرفته می شود» (2).

شکی نیست که تا حدود هفت سالگی اعمال قدرت و فشار مطرح نیست. حتی رفتار مذهبی کودک در این سنین، صورت بازی و سرگرمی دارد و سعی و تلاش والدین نیز باید براین باشد که امر تکلیف مذهبی بر کودک سنگین نیاید و او را خسته نکند. (3) اما از آنجاکه در دوره کودکی، یادگیری و آموزش طفل از طریق نگاه کردن و گوش دادن است، باید توجه زیادی به این امور شود؛ چراکه آنچه

ص: 87

1- . در آمدی بر نظام خانواده در اسلام؛ محمد رضا سالاری فر؛ ص 127-130.

2- . بحار الانوار؛ ج 15؛ ص 195.

3- . نماز در سیمای خانواده؛ ص 228 و 229.

کودک می بیند و می شنود، در ذهن و اندیشه خود ثبت می کند؛ و این امر، والدین و دیگر اعضای خانواده را ملزم می کند که در رفتارها و گفتارهای خود دقت زیادی داشته باشند و با کودک درست و صحیح ارتباط برقرار نمایند. این دوران، اولین دوران تربیت دینی است که در آن ایجاد شوق و علاقه نسبت به برنامه های دینی، محقق می گردد. (1)

سیره رسول اکرم (صل الله علیه و آله و سلم) و ائمه (علیهم السلام) نیز براین روش، استوار بوده است و آن بزرگواران تربیت دینی را از همان کودکی آغاز می نمودند.

در روایت: «است روزی پیامبر (صل الله علیه و آله و سلم) در مسجد مشغول نماز خواندن بود، وقتی که آن حضرت به سجده رفتند، امام حسین (علیه السلام) که در آن هنگام خردسال بودند، بر پشت پیامبر (صل الله علیه و آله و سلم) سوار شدند و شروع به بازی نمودند. هنگامی که رسول خدا (صل الله علیه و آله و سلم) می خواست سر از سجده بردارد، او را می گرفتند و به زمین می نهادند. یک نفر یهودی ناظر این صحنه بود، پس از نماز به پیامبر (صل الله علیه و آله و سلم) عرض کرد: راستی شما با کودکانان اینگونه رفتار می کنید؟ ما هرگز اینگونه محبت به کودکان نشان نمی دهیم. پیامبر (صل الله علیه و آله و سلم) به او فرمودند: اگر شما به خدا و رسولش ایمان داشتید، اینگونه به کودکان خود محبت می نمودید. همین شیوه مهرانگیز رسول خدا (صل الله علیه و آله و سلم)، آنچنان آن یهودی را به اسلام جذب

ص: 88

کرد، که او همان لحظه مسلمان شد» (1).

دومین دوره مؤثر در تربیت، دوران نوجوانی یا به تعبیر امام علی (علیه السلام) هفت سال دوم زندگی کودک است. این دوره بهترین فرصت برای تأدیب و ایجاد رفتارهای نیکو در فرزند و عادت دادن او به انجام برنامه های دینی می باشد. والدین مسؤلیت دارند تا در این دوره، تعلیم و تربیت فرزند را به ثمر برسانند. در این دوره والدین باید روشی بکار گیرند که در کودک احساس اجبار و اکراهی در مورد امور دینی به وجود نیاید، بلکه با به کارگیری روشهای صحیح، طوری عمل شود که فرزندان با میل و رغبت و اشتیاق به امور دینی بپردازند.

مرحله آخر تربیت فرزند، دوران جوانی یا همان هفت سال سوم زندگی او است. در این دوره، نوجوان وارد مرحله بلوغ و جوانی می شود و از ویژگیهای خاصی برخوردار می گردد. بنابراین والدین مسؤلیت و اعتماد به توانایی و پذیرش آنان به عنوان افرادی بالغ و کامل، و رفاقت با آنان، آنها را در مسیر صحیح خدمت به والدین، جامعه و خانواده قرار دهند و از ایجاد انحراف و درگیری با فرهنگ دینی توسط آنان خودداری نمایند. (2)

شتاب در تربیت فرزندان از همان سنین آغاز زندگی، همواره از فرمایشات پیشوایان دینی بوده است. از جمله سخنان گهربار امام

ص: 89

1- بحار الانوار؛ ج 42؛ ص 296.

2- آثار تربیتی نماز؛ ص 119-121.

علی (علیه السلام) ضمن نامه ای شیوا به فرزندش امام حسن (علیه السلام) که در بخشی از آن فرموده اند:

«پسرم! هنگامی که دیدم سالیانی از من گذشت و توانایی ام رو به کاستی رفت، به نوشتن وصیت برای تو شتاب کردم، و ارزشهای اخلاقی را برای تو برشمردم. پیش از آنکه اجل فرا رسد، و رازهای درونم را به تو منتقل نکرده باشم، و در نظرم کاهشی پدید آید، چنانکه در جسمم پدید آمد، و پیش از آنکه خواهشها و دگرگونیهای دنیا به تو هجوم آورند، و پذیرش و اطاعت مشکل گردد، زیرا قلب نوجوان چونان زمین کاشته نشده، آماده پذیرش هر بذری است که در آن پاشیده شود. پس در تربیت تو شتاب کردم، پیش از آنکه دل تو سخت شود، و عقل تو به چیز دیگری مشغول گردد».⁽¹⁾

این احادیث و هزاران حدیث دیگر به ما می آموزد که باید مسلمانان، کودکان خود را از آغاز سنین کودکی تا جوانی، در فضای معنوی توحید قرار دهند و آنها را با توحید و نبوت و ولایت آشنا سازند. بطوری که اگر فرزند از آغاز بدین گونه تربیت نشود و تحت توجه قرار نگیرد، و در کانون خانواده، آن زمان که ذهن و باور او آماده پذیرش توصیه های پدر و مادر است، چیز مفیدی را نیاموزد، بدیهی است که پس از آن، انجام کار آموزشی و تربیتی، بسیار سخت و مشکل و گاهی ناممکن خواهد شد.⁽²⁾

ص: 90

1- . نهج البلاغه امام علی (علیه السلام)؛ ترجمة محمد دشتی؛ نامه 31؛ ص 373.

2- . نماز زیباترین الگوی پرستش؛ غلامعلی نعیم آبادی؛ ص 98.

اشاره

شیوه های تربیتی یکی از مباحث مهم تربیت دینی است. زیرا کیفیت تربیت، مقررات و قوانین کامل و ارزشهای اخلاقی، انسانی و الگوهای مشخص و معیارهای ثابت اخلاقی لازم دارد؛ و این کیفیت را وحی الهی، روایات رسول خدا و اهل بیت (علیهم السلام) برای هدایت و تکامل ما و همة انسانها مطرح فرموده اند؛ و برخی از این روشهای تربیتی عبارتند از:

گفتن اذان و اقامه در گوش نوزاد به هنگام تولد

یکی از مستحبات که پیامبر و ائمه (علیهم السلام) بدان سفارش اکید فرموده اند این است که پدر و مادر پس از تولد نوزادشان در گوش راست او اذان و در گوش چپش اقامه بگویند، که این عمل آثار روحی بسیار مفیدی در وجود نوزاد خواهد داشت. زیرا بدون شک، القاء جملات «الله اکبر، أشهد أن لا اله الا الله و أشهد أن محمداً رسول الله (صل الله علیه و آله و سلم)» از اولین لحظات زندگی، سفارش اکید فرموده اند این است که پدر و مادر پس از تولد نوزادشان در گوش راست او اذان و در گوش چپش اقامه بگویند، که این عمل آثار روحی بسیار مفیدی در وجود نوزاد خواهد داشت. زیرا بدون شک، القاء جملات «الله اکبر، أشهد أن لا اله الا الله و أشهد أن محمداً رسول الله (صل الله علیه و آله و سلم)» از اولین لحظات زندگی، گوش طفل را با ندای توحید و رسالت توحیدی آشنا خواهد کرد و صحیفه پاک و نورانی روح کودک این پیامها را در خود منعکس خواهد کرد. همچنین

چندین فایده برای گفتن اذان و اقامه در گوش نوزاد نقل شده است که از جمله آنها می توان، مصون ماندن از گزند شیطان و گرفتار نشدن به بیماری أم الصبیان (صرع) را نام برد. (2)

آداب شیر دادن و نقش آن در تربیت

از مواردی که مادران باید رعایت کنند مسأله شیر دادن به نوزاد است. اسلام برخلاف برخی نظریات، اهمیت فوق العاده ای برای این مسأله قائل است. چه بسا پدر و مادری از هر نظر خوب و متدین هستند، اما فرزندشان منحرف می شود و وقتی علت انحرافش را ریشه یابی می کنیم با کمال شگفتی، عامل آن را بی توجهی مادر به مسأله شیر دادن، به هنگام شیر خوارگی بچه می یابیم. زیرا در دوران شیرخوارگی علاوه بر اینکه ساختمان جسمی کودک محکم می شود، ساختار روحی او نیز تکوین می یابد و رفتار و گفتار و غذای مادر به همراه شیر، در او تأثیر می گذارد. بنابراین تا حدّ ممکن، بهتر است مادر جز از شیر خود به کودک نخوراند، اما گاهی بد لایلی مادر نمی تواند به فرزند خود شیر دهد، در این صورت یا به شیر خشک پناه می برد یا دایه. اگر مادری خواست دایه ای برای شیر دادن انتخاب کند، سعی کند از زنان پاکدامن و با تقوا استفاده کند، هر چند مزدشان از دیگران بیشتر باشد.

ص: 92

1- . تحف العقول : 13 منتخب میزان الحکمة : 18. الکافی، جلد 6، صفحه 23، حدیث 1، تهذیب الأحکام، جلد 7، صفحه 436، حدیث 1738

2- . حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت (علیه السلام) ؛ محمد جواد طبسی؛ ص 42.

اگر چنین بانویی یافت نشد، حتی الامکان سعی شود از چند دسته از زنان که در روایات وارد است برای شیر دادن به نوزادشان پرهیز کنند:
1- زنان بی خرد؛ 2- زنان بدکاره؛ 3- زنان دیوانه.

البته رعایت این مسائل نسبت به شیر خشک نیز لازم است، و مادران بهتر است از شیر خشک استفاده نکنند، بخصوص اگر از کشورهای غیر اسلامی آمده باشند. (1)

بیداری سازی فطرت فرزند

نیاز به دین و عشق به خداجویی در ذات و فطرت کودک به ودیعه نهاده شده است، و در سه سال آغاز زندگی، فطرت همانند منبعی زلال، چنان در روان و سراسر وجود کودک بیدار است که گویی همچون پیامبری معصوم است و با جهان وحی مستقیماً در ارتباط می باشد. و در مراحل بعد است که به علت تربیت غلط و نامناسب، فطرت او در زیر توده هایی از غبار مخفی شده و خورشید آن از پرتوافکنی باز می ماند. (2)

والدین باید بدانند تربیت دینی، حاصل شکوفایی تدریجی و طبیعی فطرت، در محیطی سالم، متعادل، زیبا، جذاب و معنوی است، و اگر این تعامل به موقع و به تناسب مراحل تحول روانی و قابلیت های شناختی و عاطفی فرزند صورت نگیرد و یا تأخیری در شکوفایی آن رخ دهد، بنیادهای حس دینی از همان ابتدا فرو می ریزد. زیرا دین

ص: 93

1- . همان؛ ص 69-72.

2- . هدایت نوجوان به سوی نماز؛ علی قائمی؛ ص 11.

یک امر بیرونی نیست که به ذهن کودکان منتقل شود، بلکه دین و تربیت، نوعی بیدارسازی فطری است؛ یعنی آنچه که در درون کودک است باید در تعامل با فرهنگ و روابط سالم بیرون شکوفا شود. و وظیفه والدین این است که از کودکان در برابر آنچه دنیای پاک احساسات آنها را آلوده و فاسد می سازد و نتایج غیر اخلاقی به بار می آورد، جلوگیری کنند. (1)

پرورش حس دینی فرزندان

غالب رفتارهای انسان براساس یادگیری استوار است و کودکان، تشنه یادگیری هستند و نسبت به هر چیزی که فرا می گیرند احساس تازه ای پیدا می کنند. (2) پرورش حس دینی، فراگیری ارزشها و رویکردهای معنا جویانه زندگی است، و این نیاز بنیادی در مناسبات اعتقادی خانواده که به عنوان اولین پایگاه یادگیری است، بتدریج تکوین و تعالی می یابد.

پرورش حس زیبایی دوستی، نوع دوستی، حقیقت جویی و خیرخواهی رابطه مستقیمی با حس دینی و گرایش کودک به انجام تکالیف دینی دارد. بنابراین والدین باید بدانند که قبل از هر چیزی باید کودکان را در چنین فضای مقدس و معنا دهنده ای رشد دهند تا رفتار دینی از کودکان، نه به اجبار و تحمیل بلکه از روی میل و اختیار سر بزنند.

ص: 94

1- . نکته های روان شناختی در تربیت دینی فرزندان؛ 74 و 80 و 86.

2- . نماز در سیمای خانواده؛ ص 45.

والدین باید در نظر داشته باشند که کودک، آدمی دیندارتر از بزرگسال است، اما روشهای ناشیانه، تحمیلی و تصنعی در تربیت، او را از دین دلزده می کند. به بیانی دیگر، سخت گیریها، اجبارها و شتاب زدگیها، حس دینی کودک را کم رنگ و ضعیف می کند. بنابراین در تربیت دینی باید پرورش حس مذهبی و تفکر دینی، مقدم بر اطلاعات و دانش دینی باشد؛ چراکه تربیت دینی یعنی زیستن طبق باورهای قلبی دینی و نه صرفاً دانستن و حفظ کردن اطلاعات دینی. (1)

محبت پدر و مادر

محبت و دوست داشتن، درخواست طبیعی کودک است، زیرا او کانون گرم و اطمینان بخشی را می طلبد که در پرتو آن استعدادهايش شکوفا گردد و شخصیتی ساخته و پرداخته پیدا کند. نوازش والدین به کودک جرأت و شجاعت و اعتماد به نفس می بخشد و روحیه او را در برابر مشکلات، قوی می سازد. و در مقابل، فقدان محبت، زمینه ساز بسیاری از بیماریهای روانی و جسمی کودک است. محبت را نیز باید از دل به زبان و عمل آورد تا کودک آنرا با تمام وجود لمس کند.

ممکن است پدر و مادری فرزند خود را در دل دوست داشته باشند اما اظهار نکنند، این نوع محبت تأثیر چندانی ندارد و گاهی تأثیر منفی می گذارد. بلکه پدر و مادر باید محبت خود را به صورتهای گوناگون، آشکار کنند. (2)

ص: 95

-
- 1- نکته های روان شناختی در تربیت دینی فرزندان؛ ص 71 و 75 و 85 و 88.
 - 2- حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت (علیه السلام)؛ ص 81-83.

تقریباً همه والدین در برخورد با فرزندان خود از هر دو شیوه تشویق و تنبیه، کم و بیش استفاده می کنند. والدین باید پس از انجام رفتارهای مطلوب، با انجام کاری که برای کودک خوشایند است، سعی کنند این رفتار را در او افزایش داده یا تثبیت نمایند؛ و بدنبال رفتارهای نامناسب نیز با استفاده از روشی که برای کودک آزار دهنده است، او را از انجام برخی رفتارها باز دارند. هر یک از دو روش باید به موقع و در زمان مناسب انجام گیرد تا تأثیر مثبت خود را بگذارد. بدون تردید، کودک بتدریج باید درک کند که انجام برخی رفتارها مورد رضایت والدین است و انجام برخی برای والدین ناخوشایند است. و در این میان، تشویق و تنبیه می تواند به کودک در تمایز بین رفتارهای مناسب و نامناسب کمک کند. (1)

تشویق فرزندان به عبادات و کارهای نیک

از دیگر وظایف والدین در امر تربیت فرزندان، تشویق فرزندان به عبادات و کارهای نیک است. والدین باید با نشان دادن رغبت و علاقه به امور مذهبی و اعمال عبادی، مشوق عملی فرزندان به این فعالیتها باشند؛ و همچنین با سخنان دلگرم کننده و پر جاذبه و توصیه های خردمندانه، کودکان را به انجام اعمال عبادی و نیک تحریک کنند. هرگاه والدین، نسبت به امور مذهبی، حساسیت و دقت نظر داشته و

ص: 96

به عبادات اهمیت فراوان نشان دهند، و در مناسبت‌های مذهبی و مراسم عبادی شرکت فعال داشته باشند، کودکان خودبخود به این امور علاقه نشان می‌دهند و مجذوب حالات ملکوتی اعمال عبادی می‌شوند. (1)

آموزش خوب دیدن

چشم‌ها دریچه‌هایی بسوی روح هستند، زیبا دیدن و درست مشاهده کردن، بهترین عامل و منبع پرورش حس حقیقت‌جویی و خدا‌جویی است. آموزش نگاه درست به کودکان، چیزی نیست که از طریق توصیه و نصیحت کلامی منتقل شود، بلکه حس و دریافتی است که از نوع نگرش و بینش والدین به فرزندان، آن‌هم بشکل غیر کلامی منتقل می‌شود. فرزندان حتی بسیاری از اموری را که دیدنی نیست از راه دیده می‌آموزند، مانند صدق و صفای درونی، شرافت نفسانی، نجابت اخلاقی و وقار معنوی.

وقتی والدین به کودکان خود یاد می‌دهند که بجای دیدن عیب دیگران، خوبی‌ها و نقاط قوت آنها را مدنظر قرار دهند، در حقیقت احساسات عالی آنان را تقویت کرده و پرورش داده‌اند. این نوع نگرش به افراد، باعث می‌شود تا نسبت به خود نیز نگرش مثبت داشته باشند. خوشبختی در آن است که جنبه خوب افراد و اشیاء را ببینیم، چراکه در تمام افراد و اشیاء و پدیده‌های هستی، خوبی و بدی وجود دارد. چس باید هنر خوب دیدن که موجب خوب انتخاب کردن می‌

ص: 97

1- . حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت (علیه السلام)؛ ص 200.

شود را به کودکان یاد دهیم. (1)

همبازی شدن با کودک

والدین و مربیان یا بطور کلی سرپرستان کودکان، لازم است خود نیز در بازی کودکان شرکت کنند و با آنها همبازی شوند. در واقع وقتی بزرگسالان با کودکان همبازی می شوند، می توانند بسیاری از سجایای اخلاقی را از این طریق به کودکان القاء کنند، یا در رعایت مقررات و قوانین اخلاقی و اجتماعی به آنها کمک کنند. شرکت در بازی کودک، نوعی احترام و شخصیت دادن به اوست. نکته ای که والدین باید رعایت کنند، این است که خود را تا حد کودکی پایین بیاورند، و همواره نقش هدایت و رهبری را نداشته باشند. در این شرایط است که کودکان، بازی طبیعی را مشاهده کرده و از هدایت و راهنمایی های غیر مستقیم آنها متأثر خواهند شد. (2)

رعایت عدالت بین فرزندان

از موارد حساس و از وظایف خطیر والدین نسبت به فرزندان، بحث عدالت و عدم تبعیض است؛ پدران و مادران باید بدانند اظهار محبت را نباید نسبت به یکی از فرزندان آشکار نمایند، حتی اگر او را بدلائیل متعددی بیشتر دوست داشته باشند. در بحث عدالت، حتی در بوسیدن فرزندان سفارش شده است بین فرزندان خود عدالت برقرار

ص: 98

1- . نکته های روانشناختی در تربیت دینی فرزندان؛ ص 68 و 71 و 93.

2- . درآمدی بر نظام خانواده در اسلام؛ ص 155.

کنید. (1) زیرا در صورت مراعات نکردن عدالت، انواع کینه ها، عقده و خشم و بی مهری را در جان فرزندان ایجاد کرده ایم، که قابل جبران نیست. (2)

توجه ویژه در هنگام بلوغ فرزندان

یکی از مسائل مهم و سرنوشت ساز در تاریخ زندگی هر انسانی، موضوع بلوغ است که در نتیجه بکار آمدن غده های جنسی و ترشح هورمون های خاصی تحول در جسم و جان انسان پدید می آید و رشد اعضا و اندام و قوای او سرعت بیشتری پیدا می کند و این تحول منشأ بلوغ است. بلوغ پدیده مبارکی است که انسان در سایه آن این شایستگی را پیدا می کند که مورد توجه و خطاب الهی قرار گیرد و بانجام وظایف دینی به خداوند بزرگ تقرب پیدا نماید. از نظر اسلام نیز دوران بلوغ بسیار اهمیت دارد، چرا که در آن بنای شخصیت فردی و اجتماعی فرد پایه ریزی می شود، و بسیاری از تکالیف شرعی بر او واجب و حرام می گردد و به تعبیری در دوران بلوغ، فرد به سن تکلیف می رسد.

یکی دیگر از مسائل مهم دوران بلوغ، مسأله هویت جویی است. انسان می خواهد در این دوره هویت خود را درک کند و باور کند که دیگر کودک نیست و بزرگ شده است. اگر در این دوره برای او راهنما و الگوی مناسبی نباشد، در همان تلاش برای کسب هویت و

ص: 99

1- . شیوه های رفتار با جوانان از منظر ولایت؛ احمد طهماسبی؛ ص 193.

2- . مسئولیت تربیت؛ ص 142.

شخصیت، هویت واقعی خودش را از دست می دهد و یک هویت پوچ و کاذب بدست می آورد. بنابراین اگر والدین نتوانند یک الگوی خوب ارائه دهند او بدنبال الگوهای دیگر رفته و از آنها تقلید می کند.

توصیه می شود والدین به رسم عاداتی که فعلاً معمول است، جشن تولد را تا سن بلوغ بگیرند و از آن به بعد جشن بلوغ را برای فرزندانشان برگزار نمایند، تا فرزندان در موقع بلوغ سنی، بلوغ فکری و بلوغ فرهنگی نیز پیدا کنند. (1)

الگو دهی مناسب

یکی از روشهای تربیتی در مهیا سازی فرزندان برای انجام تکالیف دینی، الگو دهی است. الگو گیری کودکان از همان دوران کودکی شروع می شود و اگر والدین توجه و یا اطلاعات کافی در زمینه های تربیتی نداشته باشند، بعدها با مشکل روبرو می شوند. مخصوصاً اگر این الگو دهی فرزندان، فارغ از زمینه مذهبی باشد مشکل چند برابر می شود. یکی از عواملی که می تواند در ارائه الگوی تربیتی فرزندان مؤثر باشد، محیط خانواده است. بنابراین والدین باید با رفتار و گفتار خود الگوی فرزندان باشند؛ چراکه کودک و بخصوص نوجوان، زندگی را مانند رودخانه ای می داند و ممکن است از آن بترسد و در آن پای نگذارد و غرور و خودخواهی به او اجازه پرسش از بهترین مسیر برای رسیدن به مقصد را به او ندهد؛ ولی از آنجا که والدین اولین سرمشق او هستند، رفتار والدین خود را الگوی رفتاری

ص: 100

خود قرار می دهد و از آن پیروی می کند. بدون تردید در این مدل اگر والدین دارای رفتاری خوب باشند، شخصیت کودک نیز تحت تأثیر رفتار خوب آنها قرار می گیرد. (1)

بنابراین هنر والدین در تربیت دینی فرزندان، در این است که با ارائه الگوهای سازنده و مصداق های زنده و گویا، آیات هستی و جلوه های آفرینش خداوند را در نزد فرزندان معرفی کنند و با این روش، نگرش مثبت فرزندان را نسبت به دوستی و محبت خداوند عمیق تر و پایدارتر کنند. (2)

مسئولیت مادری

کلمه «أم» که در قرآن و روایات بطور فراوان ذکر شده است، به معنای ریشه و سرچشمه است. و از آنجا که کودک، حداقل شش ماه و حداکثر نه ماه در رحم مادر است، و با تمام قوا، جسم و روح خود را از مایه های وجود مادر می گیرد، و بطور دائم از کارگاه جسم و اعصاب و جان مادر تغذیه می کند، از وجود مادر نسبت به کودک، تعبیر به أم شده است. در حقیقت، مادر، اصل، ریشه و سرچشمه وجود کودک است، و کودک انعکاسی از واقعیات جسمی و روحی مادر، و میوه ای از آن شجره مبارکه می باشد. (3)

با توجه به مطالب ذکر شده و همچنین متفاوت بودن خلقت و

ص: 101

-
- 1- . آثار تربیتی نماز؛ ص 122-124.
 - 2- . نکته های روان شناختی در تربیت دینی فرزندان؛ ص 53.
 - 3- . نظام خانواده در اسلام؛ ص 433.

تقسیم وظایف لازم مسئولیت مادری، بچه داری و تربیت، به عهده زن گذاشته شده است؛ و این افتخار بزرگ را خدای متعال، به زنان ارزانی داشته است، و همه گونه ابزار و لوازم فیزیکی، و صفات مورد احتیاج را به این نسل سرافراز عطا فرموده است.

اما از آنجا که اولین توقف گاه تربیتی فرزند در محیط خانواده، دامن مادر است، مادران عزیز همواره باید توجه داشته باشند که باید اولاً: آگاهی و شناخت و ثانیاً: ایمان و عقیده ای استوار براساس باورهای فکری و عقیدتی داشته باشند، تا با این دو بال علم و ایمان در ملکوت جهان پرواز کنند، خود را بشناسند و بسازند، و با کسب لیاقتهای لازم، به تربیت فرزندان پردازند. (1)

امام خمینی (رحمة الله علیه) در رابطه با نقش مؤثر مادر، در رشد شخصیت فرزند می فرماید:

«مسئولیت بچه را در دامن خودتان دارید... مادر خوب، بچه خوب تربیت می کند و خدای ناخواسته، اگر مادر منحرف باشد بچه از همان دامن، منحرف بیرون می آید. چون بچه هرچه در این دوره از مادر می بیند، اگر مادر مهذب بود، بچه از همان اول خوب رشد می کند، چون کردار بچه از روی تقلید است و تقلید مادر از همه تقلیدها مؤثرتر است». (2)

ص: 102

1- . مسئولیت تربیت؛ ص 14-17.

2- . صحیفه نور؛ مجموعه سخنرانی های امام خمینی (ره)؛ ج 6؛ ص 157.

در پایان، آنچه از این فصل نتیجه می گیریم، این است که، تربیت فرزندان امر لازمی است که بر عهده والدین می باشد. و در صورتی والدین می توانند آثار نیک تربیت را در فرزندان خود مشاهده نمایند، که تمامی وظایفی که اسلام بردوش آنها نهاده، از قبیل پاکسازی روح و جسم خود، محبت، تغذیه حلال و سالم، تربیتهای فرهنگی، عبادی، سیاسی و اخلاقی و دهها وظایف دیگر را به خوبی ایفا نموده باشند.

و نیز دانستیم که تنها در سایه تربیت دینی صحیح و متقن است که می توان، انسان کامل به بار آورد و تحویل جامعه بشریت داد.

فصل پنجم عوامل تأثیرگذار در گرایش و عدم گرایش فرزندان به نماز

اشاره

ص: 105

از آنجا که نماز، نخستین واجب الهی و سفارش معصومین (علیهم السلام) و بزرگان دین است، همواره دغدغه والدین، بویژه والدین مذهبی، این بوده که چه عواملی می تواند در گرایش فرزندانشان به این فریضة مقدس الهی، مؤثر باشد، تا بتوانند با شناخت و آگاهی از آنها، در جلب و جذب فرزندان به نماز کمک گیرند.

بنابراین آنچه در این فصل به آن خواهیم پرداخت، عوامل مؤثر در گرایش فرزندان به نماز می باشد.

فطرت

اقامة نماز و با نماز زندگی کردن، نیاز فطری انسان است. زیرا نماز تمام خواسته های فطری را تأمین می کند و به استعداد حقیقت یاب انسان توجه دارد و او را با خویش، با خدا و با کمال مطلق مربوط می کند. (1)

به همین دلیل کودکان تا زمانی که به دوره بزرگسالی منتقل نشده اند، بهترین و مساعدترین شرایط برای پرورش حس دینی، باورها و اعتقادات مذهبی از جمله گرایش به نماز را دارند؛ چون میثاق کودکان با فطرت خویش، تازه تر و شفاف تر از دوره بزرگسالی است. (2)

ص: 107

1- . نماز در قرآن؛ محمد اخوان؛ ص 97.

2- . نکته های روانشناختی در تربیت دینی فرزندان؛ ص 78.

در واقع روح عبادت در فطرت انسان نهفته است، و اگر درست رهبری شود، در آینده جایگاه «عرش الرحمن» می شود و گرنه به عبادت طاغوت و بت می گراید. مثل میل به غذا که در هر کودکی وجود دارد، اما اگر راهنمایی نشود، کودک خاک می خورد و از آن لذت هم می برد، بدون هدایت صحیح این گرایش فطری نیز، انسان به عشقهای زودگذر یا پرستش های بی محتوای انحرافی دچار می شود. (1)

نقش خانواده در گرایش فرزندان به نماز

خانواده در انتقال باورهای مذهبی به کودکان، نقش تعیین کننده و تأثیر گذاری دارد. بنابراین یکی از رسالتهای ظریف و لطیف والدین در تربیت دینی فرزندان، بیدار سازی نیازهای فطری آنها از همان دوران کودکی می باشد، تا آنها انجام تکالیف مذهبی از جمله نماز را به عنوان یکی از نیازهای روانی و معنوی خود احساس کنند. (2)

همانطور که گفته شد باید تربیت، بویژه آموزش نماز، از دوران کودکی و بتدریج آغاز گردد؛ همچنان که راه و رسم تربیتی خاندان پیامبر (صل الله علیه و آله و سلم) در مورد فرزندانشان چنین بوده است. آن بزرگواران، نونهالان خویش را پیش از رسیدن به سن بلوغ، با نماز و آداب آن آشنا می کردند و با روشهای لطیف آموزش و تربیت، طعم شیرین عبادت و بندگی خدا را به آنان می چشاندند. (3) در

ص: 108

-
- 1- . راز نماز؛ حجت الاسلام محسن قرائتی؛ ص 16.
 - 2- . نکته های روان شناختی در تربیت دینی فرزندان؛ ص 53.
 - 3- . رسالت و جایگاه نماز جمعه؛ سید رضا تقوی؛ ص 49.

روایتی از امام صادق (علیه السلام) نقش تربیتی خانواده در گرایش فرزند به نماز، به وضوح بیان شده است که فرموده اند:

«هنگامی که کودک سه ساله شد جمله (لا اله الا الله) را به او بیاموزید و از او بخواهید آنرا بازگو کند. وقتی که سن او از سه سالگی گذشت، به او گفته شود جمله (محمداً رسول الله (صلی الله علیه و آله و سلم)) را باز گو کند و هنگامی که چهار سالش گذشت به او گفتن (صلی الله علی محمد و آل محمد) گفته شود جمله (محمداً رسول الله (صلی الله علیه و آله و سلم)) را باز گو کند و هنگامی که چهار سالش گذشت به او گفتن (صلی الله علی محمد و آل محمد) را یاد داده و در پنج سالگی از دست چپ و راست او سؤال نمایید. آنگاه روبه قبله نشستن را یادش بدهید و از او بخواهید سجده نماید و هنگامی که هفت سالش کامل شد به او بگویید دست و صورتت را بشوی و نماز بخوان» (1).

آری خانواده مهمترین پایگاه گرایش فرزندان به نماز است؛ البته اگر این خانواده لبریز از ذکر و یاد و محبت خدا باشد و کودک از همان لحظه میلادش در خانواده ای که مشحون از ذکر خداست پرورش یابد، این کودک نه تنها هرگز از خدای متعال نمی گریزد، بلکه انس با خدا را در ذکر با خدا پیدا می کند. (2)

ص: 109

1- . بحار الانوار؛ ج 88؛ ص 131.

2- . نماز در سیمای خانواده؛ ص 103.

یکی از عوامل بسیار مهم و تأثیر گذار در تربیت انسان، دوستان و معاشران هستند. در دنیای امروز نمی توان درب منزل را بست، اما باید دقت داشت فرزندان با چه کسانی ارتباط دارند؟

بدون شک، عامل سازنده شخصیت انسان بعد از اراده و تصمیم او، امور مختلفی است که از اهم آنها، همنشین، دوست و معاشر است. چراکه انسان خواه ناخواه تأثیرپذیر است و بخش مهمی از افکار و صفات اخلاقی خود را از طریق دوستانش یاد می گیرد. گاهی نقش دوست در خوشبختی و بدبختی یک انسان از هر عاملی مهمتر می شود و او را تا سر حد فنا و نیستی می برد و گاه تا اوج افتخار می رساند. (1)

تأثیر پذیری از دوستان، در منطق دینی و اسلام امری پذیرفته شده می باشد، بطوریکه روایات فراوانی در امر انتخاب دوست مناسب از معصومین (علیهم السلام) نقل شده است. از آن جمله روایتی است از امام صادق (علیه السلام) که می فرماید:

«خصلتان من کانتا فیه و الا فاعزب، ثم اعزب، ثم اعزب. قيل و ما هما؟ قال الصلاة فی مواقیتها والمحافظة علیها و المواساة؛ هر که دو خصلت در او بود، قابل معاشرت و دوستی است، وگرنه از او دوری کن، از او دوری کن، از او دوری کن. گفته شد آن دو خصلت

ص: 110

چیست؟ فرمودند: یکی نماز را به وقتش خواندن و به آن مواظب بودن و دیگری همدردی» (1).

اینکه امام (علیه السلام) سه بار فرمودند دوری کنید، نشانه شدت تأثیر گذاری صفات اخلاقی افراد در یکدیگر است. در واقع مفهوم این کلام نورانی آن است که اگر با غیر دوستانی که بی توجه به نماز و عبادتند نشست و برخاست داشته باشید، آنان شما را از مسیر سعادت منحرف می سازند و اخلاقشان را در شما تسری می بخشند. (2)

نقش مدارس

مدرسه مهمترین کانون تربیتی بعد از خانواده است. مدرسه پلی است که فرزندان را با جامعه مرتبط می کند و از آنها فردی مؤثر، فعال و مفید به حال جامعه می سازد.

نقش تربیتی مدرسه را می توان به عوامل متعددی تقسیم کرد که القای ارزشهای معنوی و بیان امور عبادی از جمله نماز، می تواند از زمره آنها باشد. با برگزاری فریضة الهی نماز به شکل جماعت در مدارس، زمینه ای فراهم می شود که فرزندان می توانند در یک فضای معنوی در کنار هم سن و سالن وهم کلاسی های خود، مشغول خواندن نماز شوند و این احساس نشاط بیشتری به آنها می دهد. (3)

ص: 111

1- . بحار الانوار؛ ج 71؛ ص 391.

2- . نقش نماز در شخصیت جوانان؛ ص 85.

3- . آثار تربیتی نماز؛ ص 149 و 150.

اگر مدارس شرایط را برای نماز خواندن مساعد کنند و به همراه اجرای برنامه های آموزشی نماز، برنامه تشویق نماز خوانها را هم داشته باشند، تأثیر مدارس در گرایش فرزندان به نماز دو چندان خواهد شد. وقتی حضور در برنامه نماز، عملی مهم بشمار آید، و از این مسأله چنان با عظمت یاد شود، بچه ها خود اصرار خواهند داشت که در صف نماز خوانان حاضر شوند. (1)

اقامة نماز توسط حاکم اسلامی در جامعه

«الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَآمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَ لِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ؛ اگر در روی زمین به آنان تمکین دهیم، نماز را بپا داشته و زکات داده و امر به معروف و نهی از منکر می کنند و عاقبت کارها به دست خداست». (2)

این آیه کریمه سرلوحه برخی کارهای مهم است، و وظایف اصلی زمامداران و حاکمان را بیان می کند، و اولین عملی که به عنوان وظیفه حاکمان اسلامی گوشزد می نماید، اقامة نماز است. جمله «اقاموا الصلاة» به معنای خواندن نماز نیست، زیرا مسلمان در هر شرایطی باید نمازش را بخواند، چه تمکُن داشته باشد چه نداشته باشد؛ بلکه معنا این است که حاکم اسلامی باید در برپایی و ترویج نماز بکوشد و آنرا تبلیغ کند. (3) همانند پیشوایمان امیر المؤمنین

ص: 112

1- . نماز در سیمای خانواده؛ ص 172 و 173.

2- . حج؛ آیه 41.

3- . نماز در آینه وحی؛ غلامعلی نعیم آبادی؛ ص 92.

علی (علیه السلام)، آنجا که در فرمان الهی - سیاسی شان به مالک اشتر می فرماید:

«از مسائلی که به خدا اختصاص دارد و باید با اخلاص انجام دهی، انجام واجباتی است که ویژه پروردگار است. پس در بخشی از شب و روز، وجود خود را به خدا اختصاص ده... هنگامی که نماز به جماعت می خوانی، نه با طولانی کردن نماز، مردم را پراکنده ساز و نه آنکه آنرا تباہ ساز».(1)

این سفارش امام علی (علیه السلام) اشاره به جایگاه مسؤلان حکومت دینی در قبال تشویق و ترغیب به اقامه نماز در جامعه دارد، و اینکه نظام اسلامی و حاکمان آن موظفند علماً و عملاً راهها و فرآیندهای مربوط به اقامه نماز را در جامعه اسلامی، در هر عصری بیابند و در جهت توفیق روز افزون و ترغیب به اقامه نماز قدم بردارند. تنها در جامعه ای که به سفارشات پیشوایان دین و قرآن عمل شود، ما شاهد فرزندانی تربیت یافته و تعلیم دیده دینی خواهیم بود. (2)

نقش رسانه ملی

بعد از خانواده، مدرسه و جامعه به عنوان عوامل تأثیر گذار در تربیت ذکر شده اند، اما نباید تصور شود که رسانه ملی نقش کمتری از آنها دارد؛ بلکه شاید بتوان گفت نقش آن بیشتر و پررنگ تر است. از جمله رسانه های ملی، صدا و سیما است که به عنوان بازوی قدرتمند

ص: 113

1- . نهج البلاغه؛ نامه 53.

2- . آثار تربیتی نماز؛ ص 142.

و رسانه ای پرطرفدار، می تواند نقش بسیار سازنده ای در گرایش فرزندان به نماز داشته باشد.

مَسَلَمًا ساختن برنامه هایی که مفاهیم نماز و تأثیرات آن بر زندگی انسان را نشان می دهد، در این زمینه ها بسیار مفید و مثمر خواهد بود. پخش اذان با صدایی گیرا و جذاب، ساختن سرودهای زیبا برای نماز و اذان و پخش آنها لحظاتی قبل از اذان، در جذب فرزندان به نماز مؤثر است. قطع برنامه های صدا و سیما موقع پخش اذان، فعالیت دیگری است در یادآوری وقت نماز و گرایش به آن.

برخی صاحب نظران معتقدند، امروزه پس از گسترش این ابزار، تلویزیون بصورت عضوی بدیل جامعه و حتی خانواده ها در آمده است، به همین دلیل درباره کارکرد این وسیله دیدگاههای متفاوتی داشته و تعریف واحدی از آن ندارند. اما با وجود همه این تفاوتها در تعریف، نمی توان نقش مهم و مؤثر رسانه ها را در شکل دادن ابعاد تربیتی جامعه، بخصوص مسائل مذهبی نادیده گرفت؛ زیرا اثر آن بسیار زیاد و فراگیر است. (1)

نقش مسجد

مسجد به عنوان کانون تربیت و ترغیب فرزندان به نماز: یکی از عوامل مؤثر در گرایش فرزندان به نماز، بدون شک مسجد است. مسجد عهده دار نقش مهمی در عرصه های عبادی، تربیتی، فرهنگی،

ص: 114

1- . همان؛ ص 153 و 154.

سیاسی و نظامی است. از چهره های شاخص و تأثیر گذار مسجد، امام جماعت است که به عنوان یک راهنما نقش حساسی در هدایت فرزندان یک ملت ایفا می کند. وی به عنوان پرچمدار اسلام و مبلغ و ترویج دهنده احکام آن، همواره نقش بسزایی در گرایش و جذب همه اقشار و مخصوصاً نوجوانان و جوانان به نماز و دین دارد. (1)

همراه بردن بچه ها به مسجد: قرآن کریم می فرماید:

«خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ؛ زینتهایتان را هنگام رفتن به مسجد با خود بردارید» (2)

و از طرفی فرموده:

«الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا؛ مال و فرزند زینت زندگی دنیایی است» (3).

با توجه به این دو آیه شریفه، شاید بتوان گفت: که هرگاه به مسجد می روید فرزندان خود را به مسجد ببرید تا با محیط عبادت خو بگیرند و مقداری از مال خود را ببرید تا محرومان بهره ببرند. (4) در واقع وقتی والدین کودک را به مسجد می برند، او را با اجتماعی آشنایی سازند که آنان را هدفی مقدس جمع داشته است (نه مال و شهوت)؛ و همه برای سالم بودن و بهتر شدن و بندگی حق و کار خیر

ص: 115

1- . همان؛ ص 156 و 157.

2- . اعراف؛ آیه 31.

3- . کهف؛ آیه 46.

4- . درسها و پیامهای نماز برای خانواده ها؛ جمشید احمدی؛ ص 87.

در آنجا گرد آمده اند. نظام نماز جماعت، احترام به بزرگتر به صورت علمی و عملی، و انضباطی است که در عمل دارند، همه آموزنده و تأثیر گذار در وجود فرزند خواهند بود. بنا به قولی مسجد روح دینی را از فردی که متدین و مؤمن است به فردی که می خواهد متدین شود منتقل می نماید. (1)

نقش جذابیت و پاکیزگی فضای مساجد: برای اینکه مسجد در گرایش نوجوان و جوان به نماز مؤثر باشد، باید از همان سردر، تا درون مسجد، آراسته و پیراسته باشد. اگر جاذبه های هنری و علمی و تابلوها و نوشته های زیبا و جذاب در مسجد استفاده شود، تأثیر گذاری آن در جذب به نماز بیشتر خواهد بود. (2) مسجد به عنوان یک سنگر دفاع از حریم دین مقدس اسلام، خود باید نمونه ای از به کارگیری علمی آموزشهای اسلامی باشد. پاکیزگی سنگر خداپرستان، موجب پاکیزگی جسم و روح نماز گزاران می شود و نوجوانان و جوانان را بسوی هدایت رهنمون می شود. چون ذات جوان و نوجوان، پاکیزگی را دوست دارد. وقتی کسانی که به مسجد می آیند، لباس تمیز و سفید و معطر را برای نماز خواندن انتخاب می کنند، از یک سو خوب خود را آماده ملاقات با خدا کرده اند، و از سویی کودکان و نوجوانان را تحت تأثیر قرار می دهند و در آنها رغبت آمدن به مسجد و گرایش به نماز

ص: 116

1- . نماز در سیمای خانواده؛ ص 210.

2- . درسها و پیامهای نماز برای خانواده ها؛ ص 88.

داستانی شیرین و آموزنده برای ایجاد عشق به نماز در کودکان

روزی از سهل شوشتری که اهل کرامت بود پرسیدند: چگونه به این مقام رسیدی؟ ایشان پاسخ دادند: من در کودکی نزد دایی ام زندگی می کردم، وقتی هفت ساله بودم، یک نیمه شبی از خواب بیدار شدم برای قضای حاجت. وقتی که برگشتم بخوابم، دایی ام را دیدم که روبه قبله نشسته و عبابی به دوش کشیده، عمامه ای دور سرش پیچیده و مشغول نماز خواندن است. از حالت او خوشم آمد، کنارش نشستم تا نمازش تمام شد. آنگاه از من پرسید: پسر چرا نشسته ای؟ برو بخواب. گفتم از کار شما خوشم آمده و می خواهم پهلوی شما بنشینم. گفت: نه برو بخواب. رفتم و خوابیدم. شب بعد نیز این ماجرا تکرار شد و دایی ام به من گفت: برو بخواب. گفتم دوست دارم هرآنچه شما می گوئید من هم تکرار کنم. دایی ام مرا روبه قبله نشانید و گفت: یک مرتبه بگو یا حاضر و یا ناظر، من هم تکرار کردم. سپس گفت: برای امشب کافی است، حالا برو بخواب. این کار چند شب تکرار شد و هر شب عبارت یا حاضر و یا ناظر را چند بار تکرار می کردم. کم کم وضو گرفتن را هم آموختم و پس از آنکه وضو میگرفتم، هفت مرتبه می گفتم: یا حاضر و یا ناظر. بالاخره کار به جایی

ص: 117

رسید که من بدون اینکه نزد دایی ام بروم، خودم قبل از اذان صبح بیدار می شدم و پس از نماز تسبیح بدست می گرفتم و پیوسته آن اذکار را تکرار می کردم و از اینکار بی نهایت لذت می بردم. اکنون این رسیدن به این مقام را از لطف رفتار دقیق و منصفانه دایی ام در آن دوران حساس زندگی می دانم.

این داستان حقیقی به ما می فهماند که طرز رفتار مناسب با فرزندان در هر دوره ای، بهترین عامل مؤثری است، برای آنکه فرزندانمان در آینده، شب زنده داران واقعی به حساب آیند و ذخیره معنوی برای ما باشند. (1)

گفتار دوم: عوامل تأثیر گذار در عدم گرایش فرزندان به نماز

مقدمه

چرا در میان فرزندانمان برخی از آنان بویژه جوانان، آنچنان که باید به نماز اهمیت نمی دهند و یا اینکه چرا بعضی از آنها ارتباط چندانی با نماز ندارند و یا عده ای در حالیکه از خانواده های مذهبی و مسلمان هستند نماز نمی خوانند.

اینها سؤالاتی است که همواره ذهن اکثر والدین متعبد و دیندار را به خود مشغول می کند و ما بنا داریم در این فصل، علل و عوامل آن را تا حد امکان.

ص: 118

1- . توشه ای از خرمن نماز؛ اصغر محمدی همدانی؛ ص 125.

بی توجهی والدین نسبت به نماز فرزندان: بی توجه بودن یا کم توجهی والدین نسبت به فرزندان در محیط خانه، و سطحی نگری آنان و یا احياناً بی مبالاتی اعضای خانواده نسبت به مسائل شرعی و دینی، خصوصاً نماز، تأثیر بسزایی در تربیت فرزندان بجای می گذارد. به عنوان مثال: فرزند اگر در خانه ای رشد نماید که در آن خانه کسی به نماز اهمیت ندهد و یا در قبال مسائل دینی خود را مسئول ندانند، و یا خود اهل نماز باشند ولی فرزند را تشویق به نماز ننمایند، قطعاً فرزند آن خانواده، اهل نماز نخواهد شد؛ البته شاید در آینده بر اثر عوامل دیگر به نماز روی آورد که این احتمال ضعیفی است.

برخی والدین هستند که اصلاً به نماز اهمیت نمی دهند و طبعاً فرزندانشان از آنان تقلید می کنند. گروهی دیگر از والدین هم هستند که خود دیندار و اهل عبادتند ولیکن نسبت به فرزندان خود در این امر هیچ ارزشی نمی نهند؛ نماز خود را می خوانند و روزه شان را می گیرند، اما اینکه فرزندان به مسائل دینی پای بند باشند یا نه برای آنها یکسان است. [\(1\)](#) رسول گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) درباره چنین سرپرستانی فرموده اند:

«وای بر فرزندان آخر الزمان از پدرانشان؛ عرض شد یا رسول الله (صلی الله علیه و آله و سلم)، از پدران مشرک آنها؟ فرمودند: نه،

ص: 119

بلکه مسلمانان! که هیچ چیز از فرائض دینی را به آنها نمی آموزند و اگر خود فرزندان پاره ای از مسائل دینی را فرا گیرند، آنها را از این وظیفه باز می دارند و تنها به درآمد کم آنها قانع اند. من از آنان بیزارم و آنان از من بیزارند»⁽¹⁾

تعارض ها و اختلافات والدین

الف) تعارض دینی والدین: وجود تعارض در بین والدین، بویژه تعارض در باورها و عملکرد آنها، مانع استحکام ارزشها و هویت دینی در فرزندان می شود.⁽²⁾

تفاوت مراتب ایمانی و برداشتها از دین، که گاهی در اثر شناخت ناکافی زن و شوهر در ابتدای زندگی زناشویی دیده می شود، پس از مدتی با درک تفاوت‌های عقیدتی، باعث ناسازگاری و کشمکش‌های رفتاری بین والدین می شود⁽³⁾،

که در نتیجه موجب اختلاف والدین در تشویق فرزندان به مسائل دینی می گردد، چراکه هر یک می خواهند اعتقادات خود را به فرزند تحمیل کنند و این منجر به تزلزل اعتقادی کودک و گریز او از دین و مسائل دینی از جمله نماز می گردد.

ب) تعارض میان گفتار و کردار والدین: ما همواره به کودک و نوجوان می گوئیم نماز بازننده انسان از زشتی و گناه است. در حالی که او در حاشیه زندگی خویش، بسیاری از نماز گزاران گناهکار را می

ص: 120

- 1- . مستدرک الوسائل؛ محدث نوری؛ ج 15؛ ص 164.
- 2- . نکته های روان شناختی در تربیت دینی فرزندان؛ ص 80.
- 3- . در آمدی بر نظام خانواده در اسلام؛ ص 226.

بیند، رفتار بد والدین را می بیند، در وقت نماز والدین را می بیند که نمازشان از خضوع ظاهری نیز بی بهره است. این تعارض و دوگانگی، شعله تردید را در جان کودک می افروزد که نماز قربانی بی تردید آن است. (1)

توصیه های اخلاقی و دینی والدین در فرزند مؤثر واقع نمی شود، اگر بین آنچه قصد می شود با آنچه که در عمل از خود نشان می دهند، یگانگی و یکپارچگی حاکم نباشد. زیرا عمل همان نصیحت است و پند و اندرز همان کردار، بنابراین اگر گفتار و کردار والدین با یکدیگر وحدت نداشته باشد، مرز میان نصیحت و عمل، وسیع می شود و دیگر در چنین خانواده ای تکالیف دینی از جمله نماز به سهولت از جانب فرزندان انجام نمی گیرد. (2)

- سایر عوامل خانوادگی: علاوه بر عوامل خانوادگی که در مباحث قبلی بیان شد، عوامل متعدد دیگری را که مربوط به خانواده و تأثیر آن در عدم گرایش فرزندان می باشد، در این نوشتار به صورت اجمالی بیان می کنیم، که عبارتند از:

- عدم ایجاد عادت به نماز خواندن در فرزندان، از دوران خردسالی، به این حساب که هنوز وقت نماز او نشده است.

- عدم دعوت او به نماز، و کار و برنامه او را در اختیار خود او قرار دادن.

ص: 121

1- . در سها و پیامهای نماز برای خانواده ها؛ ص 73.

2- . نکته های روان شناختی در تربیت دینی فرزندان؛ ص 86.

- دعوت کودک به نماز از روی خشونت و قهر و عقده سازی و آزرده ساختن او.

- سلب اعتماد او از افراد مذهبی خانواده، و احساس ریاکاری در والدین و یا تقدس خشک و تحجر در آنان.

- آلودگی در غذای خانواده از نظر طیب بودن، که رابطه ای مستقیم بین غذای پاک و عبادت وجود دارد.

- احساس این مسئله که والدین او ستمکارند و عبادتشان بی حاصل است. (1)

- ترجیح دادن خواب شیرین صبح، به شیرینی نماز صبح توسط والدین.

- انتظار والدین از فرزندان خود در خردسالی برای بجا آوردن نماز صحیح و کامل.

- بی توجهی والدین به زمان و لباس نماز فرزندان.

- محروم کردن فرزندان از نماز جماعت و مسجد.

- مشغول شدن والدین به کارهای جانبی، در هنگام اول وقت نماز. (2)

علل مربوط به خود فرزندان: در این زمینه نیز عوامل مؤثر بسیاری در عدم گرایش فرزندان به نماز وجود دارد، که شناخته ترین آنها عبارتند از:

ص: 122

1- . هدایت نوجوان به سوی نماز؛ ص 26 و 27.

2- . توشه ای از خرمن نماز؛ ص 348.

- جهل از اهمیت مسأله: عدم درک تعلیم مذهبی و ارزش آن، ناآشنایی به وظیفه و تکلیف، از مهمترین عوامل گرایش به نماز می باشد.

- غرور و تکبر: اثبات وجود، و نشان دادن اینکه کسی است و میتواند یاغی و عاصی باشد. (1)

این صفت، ناشی از غرور جوانی، تکبر و بزرگ منشی برخی افراد است؛ و هرگاه این صفت در کسی پا بگیرد او را به مهلکه های بزرگی می کشاند و فرد چنین می پندارد که اگر در مقابل خدای خود سجده کند کوچک می گردد.

- تنبلی و سستی: غالباً این خصلت در نوجوانان و جوانان وجود دارد که به آسانی تن به فعالیت نمی دهند مگر در اموری که بیشتر جنبه احساسی و هیجانی داشته باشد و یا در اموری که با انگیزه و شناخت قبلی همراه باشد. فردی که چند سال است به سن تکلیف رسیده ولی تا آنزمان نماز نخوانده، برایش سخت است که در هوای سرد زمستان، آستین بالا بزند و با آب خنک وضو بگیرد، به همین دلیل گاهی از نماز خواندن طفره می رود.

- مزاحم دانستن نماز برای کارهای شخصی: برخی افراد چون در وقت نماز مشغول به کار هستند، فرصت خواندن نماز در اول وقت را از دست می دهند، و تدریجاً بعد از استراحت، چون دوباره مشغولکار می شوند، اقامه نماز را مانعی برای انجام کارهای خود می دانند.

- تسویف (واگذاری امور به آینده): برخی فرزندان وقتی به سن

ص: 123

1- . هدایت نوجوان بسوی نماز؛ ص 26.

تکلیف می‌رسند، با اینکه عمل به احکام دینی بر آنها واجب شده، اما با این توجیهاات که ما هنوز جوانیم و اول عمر ما است و بهانه‌هایی از این قبیل، اعمال دینی را ترک می‌کنند و می‌گویند بعداً قضای آنرا بجا می‌آورم، غافل از اینکه عمر در دست خداست. (1)

- عدم آگاهی و بینش کافی از فلسفه و معانی نماز: نماز تجسم باوری از نیازهای درونی انسان است. بنابراین انجام این فریضه، مبتنی بر درک صحیح از اسرار و فلسفه آن است. وقتی فرزند ما از جایگاه نماز در زندگی اش آگاهی کافی نداشته باشد، طبعاً نسبت به این عبادت، بی‌انگیزه خواهد بود؛ چون نمی‌داند چرا باید نماز بخواند و این گفتگوهای مکرر در او چه تأثیری می‌گذارد.

- گناه آلودگی: فساد اخلاقی، دنیا زدگی و گناه آلودگی اگر در کسی باشد، در چنان تاریکی به سر می‌برد که زیباییها و لذت‌های معنوی عبادت از ذائقه او رخت بر می‌بندد. (2)

تأثیر این عوامل را می‌توان در سخن امیر المؤمنین علی (علیه السلام) به خوبی درک کرد که فرموده اند:

«کیف یجد لذة العباد من لا یصوم عن الهوی؛ چگونه ممکن است لذت عبادت را درک کند، آن کس که از هواها خودداری نمی‌کند». (3)

ص: 124

1- . نقش نماز در شخصیت جوانان؛ ص 55-59.

2- . پرستش آگاهانه؛ محمد رضا رضوانطلب؛ ص 205 و 206.

3- . غررالحکم و دررالکلم؛ ص 562.

- نقش دوستان و همسالان: همانطور که در فصل پیش اشاره شد، دوستان نقش بسیار مهمی در شکل دهی شخصیت انسانی دارند. به همان اندازه که دوستان خوب و شایسته در سوق دادن انسان بسوی سعادت و کمال مؤثرند، همان اندازه نیز دوستان ناشایست در انحراف آدمی به سمت ناهنجاریهای اخلاقی مؤثرند. چه بسا نوجوانان و جوانانی که در مسائل دینی علاقمند و به دینداری خود راغبند ولیکن در محیط های مختلف از قبیل محله ای که در آن زندگی می کنند، یا محیط کار و تحصیل که در آن ساعاتی از عمر را سپری می کنند، با افرادی آشنا می شوند که بتدریج او را در دام بی دینی و لابیگری گرفتار می سازند. (1)

نقش دوست به حدی است که گاهی می تواند اندیشه ای را واژگون سازد و در دین و اعتقاد فرد رخنه کند، چراکه اکثر افراد، دوست خود را الگو و سرمشق خود قرار می دهند. (2)

رفتار نامناسب برخی مبلغان دینی

گاهی جوانان و نوجوانان به خاطر دوستی و صمیمیت و ارتباط نزدیکی که با طلاب و روحانیون پیدا می کنند، از آن روحانی رفتاری را مشاهده می کنند و یا سخنانی می شنوند که موجب سستی آنها در دین می شود. به عنوان مثال: اگر جوانی مشاهده نماید که یک روحانی در محفلی نشسته و مشغول صحبت کردن است و توجهی به نماز اول وقت ندارد و یا در رفتار با کسی تندی می کند، این اعمال

ص: 125

1- . نقش نماز در شخصیت جوانان؛ ص 56.

2- . هدایت نوجوان بسوی نماز؛ ص 28.

تأثیر منفی اش را بر روحیه او باقی می گذارد و با خود می گوید: اگر واقعاً نماز در اول وقت آن همه فضیلت دارد پس چرا یک روحانی به عنوان مبلغ دین به آن توجه ندارد. (1)

بنابراین مبلغین باید در رفتار خود با دیگران خصوصاً جوانان و نوجوانان، ظرافت و دقت بیشتری را بکار گیرند.

نقش رسانه ملی

وسایل ارتباط جمعی علاوه بر محاسنی که دارد، می تواند معایب بسیاری هم داشته باشد، چراکه با یک هجوم پر قدرت و فراوان، والدین را از فرزندان جدا کرده؛ یعنی در حین اینکه والدین در خانه اند و فرزندان هم در خانه، اما انسی با هم ندارند. اگر فرض کنیم که برنامه تلویزیونی صد درصد هم مفید باشد، اما انس با پدر و مادر و مهمان و بزرگترها را بکلی از میان می برد و روز جمعه ای هم که پدر در منزل است و می تواند یک لبخند و صمیمیت با بچه اش داشته باشد، مانع این انس می شود. وقتی والدین تا دیر وقت بیدارند، و فرزند هم بیدار می ماند، بنابراین او دیگر نمی تواند سحر برخیزد و نماز صبح بخواند و باید او را با سختی بیدار کنند، و شاید خود والدین هم دیر بیدار شوند و گاهی هم خواب بمانند. (2)

ص: 126

1- . نقش نماز در شخصیت جوانان؛ ص 61.

2- . نماز در سیمای خانواده؛ ص 99 و 100.

مبارزه شیطان با نماز با اشکال و روشهای مختلفی می باشد، که از جمله آنها شراب و قمار است، بطوری که در قرآن کریم نیز این مطلب آمده است:

«إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُقَعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ؛ شیطان قصد دارد که به وسیله شراب و قمار، میان شما عداوت و کینه برانگیزد و شما را از ذکر خدا و نماز باز دارد، پس آیا شما دوری می کنید»⁽¹⁾.

طبق این آیه شریفه، شیطان علاوه بر اینکه به واسطه شراب و قمار، دشمنی، خشم و کینه را در جامعه ایجاد می نماید، اثر مخرب تری هم دارد و آن بازداری از یاد خدا و نماز است. آن نمازی که به عنوان نیاز فرد و جامعه مطرح است و بدون آن انسان به سعادت نمی رسد، شراب و قمار مانع آن می گردد. زیرا کسی که با پیمانانه پیمان بست، با خدا نمی تواند پیمانی داشته باشد.⁽²⁾

اما آنچه روشن است، منظور از شیطان در این آیه، تنها آن موجودی که بر آدم (علیه السلام) سجده نکرد، نمی باشد؛ بلکه شامل همه قدرتهایی که انسان را از مسیر حق منحرف می کند می شود، و این شیاطین همواره با هر کار اساسی که انسان در مسیر حق انجام

ص: 127

1- . مائده؛ آیه 91.

2- . نماز زیباترین الگوی پرستش؛ 86 و 87.

می دهد متناسب آن با سلاح خاصی به مقابله بر می خیزند.

از آنجا که ابزار اصلاح گاهی همیشگی و گاهی موقت است، ابزار فساد نیز گاهی دائمی و گاهی موقت است، و چون نماز از ابزارهای همیشگی صلاح و رستگاری است، شیطان برای مقابله با یاد خدا و نماز، از سلاحهایی که همیشه کاربرد دارند، یعنی میگساری و قمار استفاده می کند. (1)

نتیجه گیری

نتیجه ای که از مباحث این فصل می توان گرفت این است که، برای گرایش و عدم گرایش فرزندان به نماز عوامل متعددی مؤثر است؛ خانواده، عالم نبودن به محتوای نماز، آشنا نبودن به اسرار و فلسفه نماز، عوامل اجتماعی همچون دوستان، رسانه ها و عوامل بسیار دیگری که هر یک به سهم خود می توانند فرزندان را به انجام این فریضة الهی ترغیب و یا بی میل نمایند. اما اگر هر یک از مسئولان تربیتی فرزندان، از والدین گرفته تا معلمان، دوستان و مبلغان، محیط سالم و معنوی را برای او فراهم نمایند، قطعاً فرزندان در مسیر درست هدایت خواهند یافت، و نه تنها از عبادت گریزان نمی شوند بلکه با تمام وجود خود خالق هستی را ستایش می کنند.

ص: 128

اقامة نماز و احکام و آثار گوناگون آن، فراوان در قرآن کریم ذکر شده است، و منظور از تعبیر «اقامه» در تمامی آیات این است که، تنها خودتان نماز خوان نباشید، بلکه چنان کنید که آیین نماز در جامعه انسانی برپا شود.

از آنجا که والدین، نقش اول مربی تربیتی فرزند را دارا هستند، لازم است روشهایی را برای ترغیب فرزندان به نماز بکار گیرند که نه تنها عبادت آنها از روی تقلید نباشد، بلکه عبادتی همراه با تفکر و آگاهی و عشق باشد. یعنی همان عبادتی که انسان را از منکر باز می دارد. والدین باید توجه داشته باشند که تنها با روشهای سازنده و برخورداری از اطلاعات فراوان دینی است که می توانند انگیزه عبادت را در فرزندان به وجود آورند تا آنها خود در پی عبادت بروند. بنابراین آنچه در این فصل ارائه می گردد، روشهای تشویق فرزندان به نماز، توسط والدین گرامی است که حداقل امکان آنها را بیان می نماییم، به امید آنکه مفید و مثمر ثمر واقع گردد.

روش آگاهی بخشی، مانند روش امر به معروف

احیای فرهنگ نماز در خانواده در قالب امر به معروف، امری است که در چند آیه قرآن به آن اشاره شده است؛ از جمله آیه شریفه ای

که خداوند متعال در آن حضرت اسماعیل (علیه السلام) را معرفی می کند و می فرماید:

«وكان يأمر أهله بالصلوة و الزكوة و كان عند ربّه مرضياً؛ او (حضرت اسماعیل) خانواده اش را به نماز و زکات دستور می داد و خدایش از او راضی بود» (1).

از سخن قرآن کریم و ماهیت امر به معروف آشکار می شود که محور و سرپرست خانواده این حق و ولایت را از سوی خداوند دارد تا افراد خانواده را به نمازگزاری وادارد، و این نشان از اهمیت فوق العاده نماز دارد. (2)

از جمله «کان یأمر» نیز استنباط می شود که حضرت اسماعیل (علیه السلام) در فرمان دادن خانواده اش به نماز استمرار داشته است. این روش یک روش اساسی در تشویق و ترغیب فرزندان به نماز است چراکه خداوند متعال در همین آیه شریفه آنرا به عنوان یک رفتار پسندیده برای حضرت اسماعیل (علیه السلام) نقل می فرماید. همچنین از جمله «و كان عند ربّه مرضياً» استفاده می شود که، امر کردن فرزندان به نماز توسط حضرت اسماعیل (علیه السلام)، با روش پسندیده و مناسب روحیه آنان انجام می شده، نه آنطوری که برخی والدین با روشهای غلط و تذکرات ناپسند و باعصیانیت و توهین و تحقیر انجام می دهند. (3)

ص: 132

1- . مریم؛ آیه 55.

2- . نماز در قرآن؛ سید ابراهیم سید علوی؛ ص 72.

3- . آثار تربیتی نماز؛ ص 98 و 99.

ایجاد انگیزه نماز خواندن باید از همان دوران کودکی با کلمات محبت آمیز آغاز شود. این روش نیز به زیبایی در قرآن مجید بیان شده است؛ آنجا که لقمان حکیم به فرزندش می فرماید:

«یا بُنَّیَّ اقم الصلوة؛ پسر من نماز را برپا دار» (1).

در این آیه شریفه لقمان حکیم صریحاً فرزندش را سفارش به نماز نموده است، اما نکته حائز اهمیت در این آیه، بکار بردن لفظ «یا بُنَّیَّ» است که به صورت اسم تصغیر آمده و حکایت از محبت و دلسوزی دارد، نه تحقیر و کوچک شمردن. (2)

محبت از مهمترین نیازهای فرزندان است. از قدیم گفته اند: از محبت خارها گل می شوند؛ والدین باید هر انتظار و توقعی که از فرزند خود دارند، از طریق اظهار محبت بدست آورند.

در حقیقت، سفارش و نصیحت به فرزندان اگر همراه با محبت و مهربانی و دلسوزی باشد، پذیرش بهتر و همراه با اطاعت خواهد بود. اما اگر با سرزنش و تحکم یا زور همراه باشد، فرزندان را به جبهه گیری و مقاومت واک خواهد داشت و نتیجه مطلوب نیز حاصل نخواهد شد. (3)

ص: 133

1- . لقمان؛ آیه 17.

2- . تفسیر مجمع البیان؛ فضل بن حسن طبرسی؛ ص 319.

3- . آثار تربیتی نماز؛ ص 100 و 101.

فرزندان ما در هر سنی که باشند برای شخصیت خود احترام قائلند. دوست دارند به شخصیت آنان توجه شود و مورد احترام قرار گیرند. از اینرو سزاوار است پدر و مادر به این گرایش فطری، توجه نمایند و روحیه کودکان را با عزت نفس و اعتماد به نفس تربیت و تحکیم کنند. روح کودک چون گل، بسیار ظریف و حساس است و ممکن است با کوچکترین حرکت ناهنجار پژمرده شود. برخی از والدین به غلط تصور می کنند که چون پدر و مادر شده اند پس حق هرگونه اعمال نظر جابرانه و سلطه جویانه را بر فرزندان خود دارند.

و می توانند با آنها به هرگونه ای که بخواهند رفتار کنند، در صورتی که در این میان، حد و مرزهای باریکی نهفته است و موازین شرعی و تربیتی و اخلاقی دقیقی وجود دارد.

یک نمونه از جاهایی که باید به شخصیت کودک احترام گذاشت و نقش بسیار مهمی در تشویق و جلب او به نماز دارد، زمان برگزاری نماز جماعت است. اگر هنگام حضور کودک در صف نماز جماعت، والدین یا هر کس دیگر با عصبانیت با آنان رفتار کنند، و کودکان را از صف جماعت خارج نمایند، این برخورد غلط که از سر ناآگاهی است، روحیه مذهبی کودک را تضعیف می کند و در نتیجه او را نسبت به اعمال مذهبی و مراکز عبادی از جمله نماز بی رغبت می سازد. (1)

ص: 134

اهمیت این مسأله به حدّی است که وقتی جابر بن عبدالله انصاری از امام باقر (علیه السلام) درباره کودکانی که در نماز جماعت شرکت می کردند پرسید، آن حضرت فرمودند:

«آنان را در نماز به صفهای آخر واپس نرانید، بلکه با ایستادن بزرگترها در میانشان جدایی افکنید»⁽¹⁾.

روش خیر خواهانه؛ همچون وصیت و حکمت

روشن است آخرین سخن انسان - که از آن به وصیتنامه تعبیر می شود - بسیار مورد توجه و اهمیت است و غالباً عموم مردم نسبت به وصیتنامه و محتضری که در حال وصیت کردن است عنایشات داشته و اهمیت می دهند. در سفارشهای دینی تأکید شده که انسان در وصیتنامه خود به مطالب با اهمیت، بویژه مطالبی که مربوط به آخرت انسان است توصیه نمایند.⁽²⁾

نماز هم یکی از مسائلی است که هم به دنیا و هم به آخرت انسان مربوط است، بطوریکه در قرآن کریم چهار بار امر و وصیت به نماز شده است؛ از جمله آیه:

«وَجَعَلَنِي مَبْرُكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا؛ و مرا هر کجا باشم برکت داده، و تا زنده ام مرا به نماز و زکات سفارش کرده است»⁽³⁾.

نکته مورد نظر ما در این آیه کریمه این است که، اولین برنامه

ص: 135

1- . اصول کافی؛ ثقة الاسلام کلینی؛ ج 3؛ ص 409.

2- . نماز در آینه وحی؛ ص 62 و 63.

3- . مریم؛ آیه 31.

عملی که حضرت عیسیٰ (علیه السلام) در گهواره برای کسانی که سخن او را می شنوند بیان می کند، وصیت الهی نسبت به نماز است، که نشان از اهمیت این روش می دهد. و در ادامه میفرماید «مادمت حیا»، یعنی این سفارش و وصیت، دوام داشته و همیشگی باشد. (1)

وصیت به نماز خواندن، در سیره معصومین (علیهمالسلام) از مهمترین مسائل بوده و همواره در سفارشهای آن عزیزان به چشم می خورد. به عنوان نمونه، امام علی (علیه السلام) در یکی از مشهورترین وصیتنامه های خویش به امام حسن مجتبی (علیه السلام) می فرماید:

«والله والله في الصلاة فإنها عمود دينكم؛ خدا را! خدا را! درباره نماز سفارش می کنم، زیرا نماز ستون دین شماست» (2)

و یا آنجا که در روایات متواتر آمده است که آخرین جمله امام صادق (علیه السلام) در لحظات پایانی عمر شریفشان، توصیه به نماز بوده است که فرموده اند:

«إن شفاعتنا لا تنال مستخفياً بالصلوة؛ همانا شفاعت ما به کسی که نماز را سبک بشمارد نمی رسد». (3)

بنابراین، والدین عزیز باید به این روش که طریق قرآن و سنت است، توجه کاملی داشته و آنرا بکار گیرند. برآستی چرا باید تمامی دلهره و نگرانی های آنها برای مسائل مادی باشد؟ آیا بهتر نیست در وصیتنامه های خود نیز بنویسند: دخترم! پسرم! من آنچه دارم از برکت

ص: 136

- 1- . نماز در آینه وحی؛ ص 44.
- 2- . نهج البلاغه؛ نامه 47.
- 3- . بحار الانوار؛ ج 47؛ ص 2.

مسجد و نماز است، اگر می خواهید از شما راضی باشم و روحم شاد باشد، سعی کنید نمازتان را در اول وقت بخوانید. (1)

روش اقناعی، همچون برهان و حجت

این روش بیشتر در سن یازده سالگی و شانزده سالگی که مصادف با دوره نوجوانی است و نوجوان احکام دینی را از روی الگو برداری و برهان عقلانی می پذیرد، کاربرد دارد. در این دوره، نوجوان مفاهیم دین و اعمال مذهبی از جمله نماز را با استدلال شخصی و از روی عقلانیت می پذیرد. (2)

نوجوانی سن مباحث بی پایان فلسفی، دینی، سیاسی و ادبی است. نوجوان در این دوره آمرانه استدلال و اثبات می کند. آراء و همه نو هستند و به آن آراء چنان دلبستگی دارد که کاشفی به کشف خود. با این حال، نوجوان در عین جدیدین بودن، نپخته و خام است و از استحکام خوبی برخوردار نیست، اما این تحول درونی، آغازی برای سازندگی و رشد اوست. (3)

نوجوان در این دوره تمایل بیشتری به مذهب پیدا می کند بویژه اگر در خانواده ای متدین باشد این احساس در او شدیدتر می شود. (4)

از اینرو این دوره، از نظر تربیت دینی و رعایت اصول اقناع سازی، بسیار مهم است. و اگر زمینه های مساعد

ص: 137

-
- 1- . نماز زیباترین الگوی پرستش؛ ص 100.
 - 2- . نکته های روان شناختی در تربیت دینی فرزندان؛ ص 46 و 47.
 - 3- . هدایت نوجوان بسوی نماز؛ ص 14 و 15.
 - 4- . آثار تربیتی نماز؛ ص 41.

تربیتی فراهم باشد و از آن مهمتر، عوامل آسیب‌زای تربیت دینی از صحنه و محیط خانوادگی و اجتماعی حذف شود، با سهولت و تمامیت شاهد شکوفایی حس دینی به زیباترین وجه خواهیم بود. (1)

روش برانگیزاننده، مانند تشویق

تشویق از مسائل بسیار مهم تربیت اسلامی و از بهترین شیوه‌های تربیت کودک بشمار می‌آید. فرزندان از تحسین و تشویق لذت می‌برند و این از تمایلات فطری آنان است که باید به بهترین شیوه برای گرایش دادن آنها به فعالیتهای ارزشمند استفاده کرد. (2)

فرزندان در مقابل هر عمل نیکی که انجام می‌دهند انتظار پاداشی را دارند، و والدین باید این انتظار آنها را به بهترین شکل پاسخ دهند. (3)

با توجه به اهمیت روش تشویق، در این قسمت از نوشتار با بیان نکاتی درباره تشویق، انواع تشویق و شرایط مشوق، این بحث را بطور مفصل‌تری بررسی می‌نماییم.

انواع تشویق

اشاره

تشویق فرزندان به سه صورت انجام می‌گیرد:

1- توجه عاطفی؛ نگاه محبت‌آمیز، لبخند و هرگونه احساس تأیید و ملاحظت از طرف والدین در تشویق کودک در او نقش مؤثری دارند. این امور جنبه غیر کلامی دارند و نوعی رابطه واقعی و حقیقی

ص: 138

1- نکته‌های روان‌شناختی در تربیت دینی فرزندان؛ ص 47.

2- حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت (علیه السلام)؛ ص 131.

3- نماز در سیمای خانواده؛ ص 231.

بین کودک و والدین ایجاد می کنند و در این حالت است که کودک به تکرار رفتار مورد نظر تمایل پیدا می کند.

2- تشویق زبانی؛ تعریف و تمجید، تشکر و قدر دانی زبانی، ابزار ساده و کم هزینه ای است که می تواند کودک را به رفتارهای مناسب سوق دهد.

3- تشویق عملی؛ دادن جایزه، هدیه و مانند آن، بردن به گردش و تفریح، اجازه بازی یا بیرون رفتن با دوستان، از موارد تشویق عملی است که به مقتضای سن کودک می توان آنها را بکار بست.

نکاتی که درباره تشویق باید در نظر گرفت:

والدین گرامی باید در نظر داشته باشند، برای آنکه تشویقهای آنها مفید واقع شود، یکسری نکات را رعایت نمایند؛ از جمله اینکه:

1- تشویق برای برانگیختن و تقویت است و نباید خودش بصورت هدف درآید و همه فکر و همت کودک را مشغول کند.

2- تشویق نباید حالت رشوه پیدا کند، به این صورت که چیزی را به کودک بدهیم تا کار مورد نظر را انجام دهد، بلکه پس از انجام عمل او را تشویق کنیم و علت تشویق را نیز برای کودک روشن نماییم. مثلاً: نگوئیم اگر نماز بخوانی، فلان مبلغ پول به تو می دهم، بلکه اولاً: کودک باید خواندن نماز را مانند دیگران وظیفه خود بداند و ثانیاً: تشویق ما از او به عنوان ابراز رضایت از انجام وظیفه اش باشد. (1)

3- تشویقها نباید مکرر باشند، زیرا ارزش واقعی خود را از دست

ص: 139

1- . در آمدی بر نظام خانواده در اسلام؛ ص 137 و 138.

می دهند. همچنین تشویق نباید بی اندازه زیاد باشد، بگونه ای که اگر کودک عملی مهمتر و ارزنده تر انجام داد دیگر لغتی برای وصف رضایت بسیار خود از آن عمل نداشته باشیم.

4- تشویق باید تأیید درونی طفل را در پی داشته باشد، بگونه ای که خود را واقعاً مستحق آن بداند، نه اینکه وسیله ای برای دلخوش کردن لحظه ای او نباشد.

5- موقعیت مناسب تشویق نیز اهمیت بسزایی دارد، بخصوص اگر بخواهیم از این طریق عمل و رفتار نیکی به کودک بیاموزیم.

6- تشویق باید واجد ضوابط و حدود باشد، یعنی اینکه نباید فرد برای هر عملی تشویق شود، بلکه شایسته است که رفتارهای خاص و برجسته او مورد ستایش قرار گیرد.

7- باید توجه داشت که زمینه ای برای طفل به وجود آورد که از آن احساس غرور کند و به ادامه عملش پردازد، نه به گونهای که اتکای طفل به تشویق باشد، یعنی هرگاه که تأییدش کردند فعالیتش را ادامه دهد و هرگاه از تشویق خودداری نمودند، او هم عمل را ترک کند. (1)

شرایط و صفات کسی که مشوق نماز است

کسی که کودکان را به خواندن نماز تشویق می کند، پدر باشد یا مادر یا هر کسی که می خواهد متولی امر دین و اجرای نماز فرزندان باشد، باید واجد صفات و شرایطی باشد که اهم آنها عبارتند از:

1- آگاهی و معرفت؛ دامنه آگاهی یک مربی در این زمینه،

ص: 140

1- . نماز در سیمای خانواده؛ ص 231-233.

وسیع و گسترده است و شامل: آگاهی دربارهٔ مذهب و مبدأ، آگاهی دربارهٔ کودک و شرایط ذهنی، روانی، علائق او و...، آگاهی دربارهٔ وظایف انسان نسبت به خود، خدا و...، آگاهی دربارهٔ شرایط و جوّ جامعه ای که در آن زندگی می کند و کلاً هر آگاهی دیگری که برای گذراندن زندگی متعارف در این سرا و سعادت فرزند در آن سرا ضروری است.

2- ایمان و باور داشت؛ مربی باید مؤمن به آن چیزی باشد که دیگران را بدان دعوت می کند و دل او به آنچه می گوید باید آرام باشد. دعوت و تشویق هنگامی مؤثر است که نشأت گرفته از درون باشد و این نیاز به باوری راستین و عمیق دارد و نیز ایمانی لازم است که آدمی را به تقوا بکشاند.

آری هنگامی که ایمان در اعضا و جوارح نفوذ کند می تواند پرتوافکن و نور دهنده باشد و کودک و بزرگ را تحت تأثیر قرار دهد.

3- عمل و کار؛ از عمل سخن است نه از فعل، چراکه فعل بر کار آسان و دشوار هر دو اطلاق می شود، ولی عمل عبارت است از آن فعلی که در آن سختی و دشواری باشد. و اسلام هم دین عمل است. در اغلب آیات قرآن، پس از کلمهٔ ایمان، لغت عمل را می بینیم، آنچنان که ایمان بدون عمل، و دعوت بدون عمل را کاری بیهوده و بی حاصل می داند.

کودک پیش از آنکه مطلبی را از راه سخن بیاموزد، از راه عمل خواهد آموخت و الگو و اسوه برای او کارسازتر است. به عنوان مثال:

والدینی که می خواهند فرزندانشان را به نماز خواندن تشویق کنند، خود ایشان باید به هنگام نماز، همه کارهای خود را تعطیل کنند و با شنیدن اذان، آماده نماز خواندن شوند. اینگونه رفتار عبادی اگر مکرر گردد زمینه ساز آموزش عملی دین خواهد شد و در جان و فکر کودک چنان رسوخ کند که بیرون رفتنی نباشد.

4- اخلاق و انس؛ برای اینکه د کودک نفوذ کنیم، اخلاق خوش، مأنوس شدن با او و رفتاری جلب کننده شرط لازم است. برای آنکه کودک از عمل کسی درس بگیرد، لازم است آن شخص بگونه ای عمل کند که طفل وی را دوست بدارد و از مصاحبت با او احساس غرور و لذت کند. زبان خوش، برخورد خوب، در برگرفتن کودک و کشیدن دست بر سر او به هنگام بیدار کردنش برای نماز صبح در این راه فوق العاده مؤثر است. مجموعه این شرایط است که زمینه را برای مذهبی کردن و نماز خوان ساختن کودک فراهم می آورد. (1)

ص: 142

1- . همان؛ ص 157-160.

در مورد این روش، ابتدا به قرآن کریم که راهگشای تمامی انسانهاست رجوع می کنیم، تا ببینیم این کتاب عزیز چه تعلیماتی را فراروی ما قرار داده است؛ یکی از صدها آیه ای که به شخص نمازگزار وعده می دهد و ما می توانیم آنرا فرا گرفته و برای فرزندانمان تبیین کنیم، آیه شریفه:

«أَتْلُ مَا أُحَى إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا يَصْنَعُونَ؛ ای رسول ما، آنچه را که از کتاب آسمانی قرآن بر تو وحی شد بر خلق تلاوت کن و نماز را بجای آر، که همانا نماز از هر کار زشت و منکر باز می دارد و همانا ذکر خدا بزرگتر است و خدا به هر چه انجام می دهد آگاه است»⁽¹⁾.

آنچه در این آیه مهم است، وعده به این دو مطلب است: یکی اینکه نماز مهمترین وسیله یاد خداست و دوم اینکه از آثار مهم نماز جلوگیری از فحشا و منکر است؛ و این از دقت در فرازهای اذان روشن می شود، آنجا که چندین بار دعوت به فلاح و نیز بهترین اعمال می کند.⁽²⁾

حقیقت امر هم همین است، نماز آیتی امید بخش است و برترین چهره های قیامت هم نمازگزاران حقیقی اند.⁽³⁾

ص: 143

1- . عنكبوت؛ آیه 45.

2- . نماز در آئینه وحی؛ ص 110.

3- . نماز در سیمای خانواده؛ ص 257.

با توجه به مطالب فوق، و دانستن اینکه انسان موجودی است که با این دنیای مادی و ظاهری سیراب و اقناع نمی شود و به هر چیزی رو می کند چراکه خود را غریب و تنها احساس می کند، و تا وقتی که به آن چیز نرسیده گمان می کند که او آرزوهایش را برآورده می کند، اما وقتی به آن رسید دچار یأس می شود. والدین باید تصویر سراب گونه جهان را برای فرزندانشان ترسیم کنند و به آنها بگویند در این دنیا مادام که دل شما متوجه خدا نشد به هر چیزی که روی آورید ناکام می مانید. (1)

با توجه به روایات می توان فهمید، یکی از روشهای ائمه (علیه السلام) در تشویق مردم به نماز، استفاده از روش وعده و بشارت بوده است، بطوریکه در روایتی آمده است: روزی امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) از یاران و حاضران در مجلس پرسیدند: به نظر شما کدام آیه از قرآن امیدوار کننده تر است؟ هر کدام از حاضرین آیه ای را ذکر کردند، اما امام در پایان نظرات همه افراد فرمودند: از رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) شنیدم که امیدوار کننده ترین آیات این آیه است: (2)

«وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفَا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ لِذِكْرِي لِلذَّاكِرِينَ؛ و نماز را در اول و آخر روز بپادارید و هم در تاریکی شب، که حسنات و نیکوکاریهای شما، سیئات

ص: 144

1- . درسها و پیامهای نماز برای خانواده ها؛ ص 33.

2- . تفسیر نمونه؛ آیه الله مکارم شیرازی؛ ج 9؛ ص 235.

و بدیهایتان را محو می کند و این یادی است برای یادآورندگان» (1).

این روایت یکی از هزاران روایاتی است که به نمازگزاران امید و بشارت زندگی سعادت‌مند را در سایه نماز خواندن می دهد، و والدین می توانند با نقل چنین روایاتی فرزندان را به نماز ترغیب نمایند.

روش ترغیبی، همچون داستان گویی و ذکر صالحان

یکی از آسان ترین روشهای تشویق فرزندان به نماز توسط والدین، بیان داستانهای نماز بزرگان دین و انسانهای الهی است. داستان گویی از زمانهای دور، همیشه مورد توجه کودکان و حتی بزرگسالان بوده و هست؛ و اگر داستان پرمغز، غنی و مطابق با حقیقت باشد، بیشترین تأثیر را در روح و روان انسان می گذارد؛ چون با بازگویی جایگاه و اهمیت نماز در زندگی صالحان، فرزندان می فهمند که انسانهای وارسته و نامی جهان اسلام، چقدر به این امر الهی اهتمام داشته اند و تا چه حدی نماز در زندگی دنیویشان تجلی داشته است.

یکی از مؤثرترین داستانهای حقیقی در روح و جان هر مسلمان و بلکه هر انسان آزاده ای، داستان کربلا و قیام عاشورا است. از آنجا که کربلا و روز عاشورا، قرآنی است به تصویر کشیده شده، بنا داریم در این قسمت از نوشتار، داستان نماز روز عاشورا را به عنوان پیشکش بیان کنیم، به امید آنکه خواندن آن، به پدران و مادران متعهد، در

ص: 145

«آفتاب، راست ایستاده بود که راست ترین قامت ها به نماز شکسته ایستادند. خورشید اذان می گفت. آسمان قامت می بست. غبار برخاسته سرِ خضوع داشت. شمشیرها شیهه نمی زدند! و اسبان شیهه زن، گوش افراشته و خاموش به دستهای افراشته برای تکبیر، چشم دوخته بودند. خشکیده ترین لبها دلشین ترین ترنم را به گوش تشنه ریگزاران تفتیده می بخشید. هیچکس خودش نبود، در سرزمین بی خویشی، سرزمین خویشاوندی با دوست، سرزمین نیاز و سرزمین نماز، فرشتگان گردن کشیده بودند تا خوب ترین انسان، زیباترین نماز و برگزیده ترین نمازگزاران را ببینند. نسیم داغ بوی تازه خون می آورد، سکوت آنقدر به گوشها فرصت می داد تا سیلی موج را بر ساحل فرات احساس کنند؛ تشنه کامان اما در التهاب و عطش دیگری می سوختند، حریق بزرگ عشق، دامن دلها را گرفته بود و تا لبها بالا می آمد؛ و اگر جز این، زمزمه های سوزناک و آتشگون در این لحظه ها چه تفسیری؟

امام عاشورا تکبیر نماز را گفت و دستهایی که دمی پیش نوازشگر شمشیر بود در رهاترین حالت از سفر آسمان برگشت و در آرامش داغ صحرا قرار گرفت. اینک رکوع فرصت کم کردن فاصله با دوست، قنوت، فرصت در دست نهادن هستی و به دست تقدیم کردن؛ سجود، تمرین بر خاک افتادن بود و سلام آمادگی برای ورود به دارسلام، دار سلام محبوب.

در خیمه تب و تاب دیگری بود، اشک برگونه سوخته کودکان سجده می کرد. پیشانی سینه ها در جستجوی خنکای خاک و کاهش عطش، بر خاک نهاده می شد و مادر در جزر و مد گهواره، زمزمه نافر جام خویش را به امید آرامش کودک تشنه، با آه و اشک همساز می کرد.

میدان گر گرفته بود. دو شعله تا کرانه هایی دور دامن می کشید؛ شعله آفتاب و شعله عشقی متبلور در زمزمه های آخرین صحابه نماز. پیش روی صف نماز گروهی به پاسداری جان نمازگزاران صف کشیده بودند، چشم در چشم دشمن، با سینه هایی که به پیشواز تیر و نیزه و شمشیر می رفت. هنوز جزر و مد قامت ها به پایان نرسیده بود که صفیر تیرها، موج در هوا افکنده و پاسداران پیشتاز چونان مرغکان خونین پر، با پر و بالی از تیر بر خاک داغ و خارستان تقطیده به سجده افتادند.

سعید و هانی دو یار پاکباز و هم پرواز، مسیر تیرها را پی می گرفتند و مگر مقصد نخستین همه تیراندازها امام نبود؟ اگر مقصد، تیر چشم امام بود، چشم می گشودند و اگر قلب امام، قلب خویش را هم تپش با نبض لرزان هوا در تیررس قرار می دادند. نماز به پایان رسید و قربانیان نماز در لحظه شکوهمند پرواز، چشم بر امام عاشورا داشتند تا به نوازش، سرهایشان را بر دامن گیرد، را دامن گیرد و در آخرین لحظه ها از دامن او به فراخنای بی مرز ملکوت پر گشایند.

اینک سعید سر بردامان امام داشت با بدنی که چوبه تیرهای

نشسته بر آن، میان بدن و زمین فاصله انداخته بود. دست مهربان امام میان موی خیس و خون آلود سعید دوید. سعید آرام و نرم، تمام توان خویش را به لبها رسانی و در پرسشی شکوهمند از امام خویش پرسید: آیا به عهد خویش وفا کرده ام؟ تبسمی دلپذیر بر لبان امام نشست و سپس امتزاج دو لبخند و پرواز روحی دو نمازگزار که وسعت بهشت را پوشاند و هفت آسمان را از هیاهوی بالهائش لبریز کرد.

سیمای نمازگزاران گل انداخته بود. شوق لطیفی در آوندها می دوید. پرواز ساده تر شد بود، عشق با قلبها همسایه تر و بهشت در همین نزدیکی، بی تاب وصل یاران. صدایی عجیب کربلا را پر کرده بود. اینک جبرئیل میان زمین و آسمان پر می زد و در صف حسین (علیه السلام) و صحابه اش می سرود: «أشهد أنك قد أقمّت الصلاة...» همه گواهند که تو نماز را بپا داشتی و خویش را برای پاسداری نماز به دشت تشنه بخشیدی.

ای روح نماز! ای تمامیت نیایش و نیاز، بی تو هیچ پیشانی، آشنای خاک نمی شد، هیچ لبی به زمزمه عاشقانه نمی ایستاد و هیچ قامتی اقامه راستی و درستی نمی کرد. اگر نماز تو در اذان تیر باران نبود. امروز طنین اذان، آسمان دلها را صیقل نمی داد و آغوش باز محراب، میان و ملکوت پل نمی بست. ای برپا کننده عاشقانه ترین نماز در عطش و آتش و شرارت و شماتت، نگاه مهربانیت را دمی دلهایمان بخش تا نمازی از آنگونه که خواندی آشنای زندگیمان شود»⁽¹⁾.

ص: 148

والدین باید بدانند که طرح درست و به موقع مفاهیم دینی از جمله نماز، و فرصت دادن به کودک برای درک آن، بیش از انتقال مستقیم اطلاعات، موجب پرورش حس دینی و گرایش و جذب فرزند آنها به امور مذهبی می شود. (1)

چراکه فرزندان ما در دوران کودکی، بسیاری از حالات و رفتار و معنی عبارات ما را نمی فهمند. بنابراین والدین هنگامی که به همراه خردسالان نماز می خوانند باید بگونه ای عمل کنند که کودک احساس جبر و خستگی و دلزدگی نداشته باشد.

کودک مکن در سنین خردسالی در وسط نماز به دنبال شیء جاذبی بدود، یا پرنده ای و حیوانی نظر او را جلب کند و او به دنبالش روان شود. طبیعی است که در چنین صورتی نماز او باطل می شود، اما والدین نباید پس از نماز، وی را مورد بازخواست قرار دهند، بلکه بعدها در فرصتی مناسب به صورت دوستانه و حتی با خنده و شادی به او تفهیم کنند که اشتباه کرده و نمازش باطل شده است. (2)

والدین برای تشویق فرزندان به نماز وظیفه دارند از اقدام به جریحه دار کردن عواطف، مثل افشاگری، رسوا کردن، تحقیر و تخطئه نیشخندها بخصوص در مقابل دیگران بپرهیزند. (3)

ص: 149

1- . نکته های روان شناختی در تربیت دینی فرزندان؛ ص 87.

2- . نماز در سیمای خانواده؛ ص 165.

3- . هدایت نوجوان بسوی نماز؛ ص 53.

روشهای تنبیهی باید زمانی بکار برده شوند که کودک بخواهد تنها مجری نظرهای خود باشد، که در اینصورت والدین باید اعمال قدرت کنند- ابتدا بطور مستقیم و پس از آن بصورت غیر مستقیم نقش پند گویی و تذکر و تسلط و اقتدار خود را حفظ نمایند- در روایات اسلامی برای کودکان متمرد از دستورات والدین سخن از تنبیه به میان آمده است، اما اغلب به معنای لغوی آن، یعنی آگاه کردن. تنبیه لازم نیست همیشه زبانی و بدنی باشد، بلکه گاهی یک نگاه ملامت بار، بی اعتنایی و... می تواند برای طفل سازنده باشد. (1)

تنبیه به صورتهای گوناگون انجام می گیرد و منحصر به کتک زدن نیست. یکی از روشهای مناسب تنبیهی، که از درسهای تربیت اسلام و اهل بیت (علیهم السلام) است، قهر کردن با کودک می باشد. این عمل در روحیه کودک تأثیر بسزایی دارد و کودک احساس می کند با قهر کردن مادر یا پدر از او، گویی تمام درها به رویش بسته می شود، در نتیجه هیچ راهی جز اطاعت از والدین نمی بیند. (2) از روشهای دیگر تنبیه، جریمه کردن، توبیخ و بی اعتنایی است که هر یک روشمناسبی برای تشویق فرزند به عمل نیک به حساب می آیند. مثلاً در جریمه، نگذاریم کودک برنامه تلویزیونی مورد علاقه اش را تماشا کند، یا با دوستان بازی کند. البته محروم کردن یا قهر، باید به

ص: 150

1- . نماز در سیمای خانواده؛ ص 233 و 234.

2- . حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت (علیه السلام)؛ ص 143.

گونه ای باشد که کودک تصور نکند پدر و مادر بکلی او را طرد کرده یا دوستش ندارند. از اینرو باید در مدت زمان مناسبی اعمال شوند، تا کودک آسیب جدی نبیند، هر چند از لحاظ عاطفی تحت فشار قرار گیرد. (1)

اما تنبیه بدنی، آخرین مرحله ای است که در روایات در رابطه با نماز به چشم می خورد، که آن هم بخاطر سستی کودک در امر نماز است. اما باید دید تنبیه بدنی در چه مواردی جایز و در چه مواردی ممنوع است؛ و این امر در توصیه های رهبران الهی به وضوح آمده است و هر پدر و مادر مسلمانی وظیفه دارد قبل از اقدام به تنبیه فرزند خود، این توصیه های ارزشمند را مطالعه کند.

اما آنچه مربوط به استفاده از روش تنبیه بدنی برای تشویق فرزند به نماز است و در روایات نیز آمده، این است که: نباید فرزند را قبل از ده سالگی برای نماز کتک زد. از جمله روایتی که می توان به آن اشاره کرد روایتی است از رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) که فرموده اند:

«أدب صغار اهل بیتک بلسانک علی الصلاة و الطهور، فإذا بلغوا عشر سنین فأضرب و لا تجاوز ثلاثاً؛ فرزندان خردسالان را با زبان بر نماز و وضو انس و عادت دهید، و آنگاه که به ده سالگی رسیدند آنها را بخاطر سستی و سهل انگاری در نماز بزنید ولی از سه

ص: 151

همانطور که از این روایت فهمیده می شود، در واداشتن کودکان به نماز خواندن، که از تأدیبات زبانی آغاز می شود و در نهایت به تنبیه عملی می انجامد، والدین گرامی باید به این نکته توجه داشته باشند، که در سنین پایین تنها باید تشویق، نرمی و مهربانی، فرزندان خود را به نماز وادارند، و بر آنان سخت نگیرند که یکباره از نماز بریده و از آن منزجر شوند، اما هرچه سن آنها بالاتر می رود، قدری لحن آمرانه بخود بگیرند و بطور کلی در زدن فرزندان بدلیل کوتاهی در نماز- بویژه در سنین کمتر از ده سالگی- با احتیاط و دوراندیشی بیشتر عمل کنند و یقین داشته باشند که راههای تربیتی بهتر و مؤثرتری هم هست که می توانند با کسب آگاهی بیشتر و مطالعه کتابهای تربیتی و گفتگو با فرزندان و مشاوره با مربیان و آگاهان در امر تربیت و همچنین تأمل و تفکر شایسته به آنها پی ببرند. والدین باید به یاد داشته باشند که، استمداد از خدای متعال در این میان نقش بسزایی دارد. (2)

روش فعال بجای روش انفعالی

یکی از روشهای مؤثر برای اینکه والدین بتوانند از همان ابتدا فرزندان خود را با آداب صحیح نماز خواندن آشنا کنند این است که، والدین روشهای آموزش نماز و شیوه های برخورد را با فرزندان

ص: 152

1- . مجموعه ورام؛ ورام بن ابی فارس؛ ج2؛ ص155.

2- . حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت (علیه السلام)؛ ص222-224.

بگونه ای انتخاب کنند که آنها به طرز فعال و از روی میل و اختیار خود، به فلسفه، شرایط و آداب نماز پی ببرند. بهترین شیوه در این مورد، بکارگیری روش اکتشافی و فعال است که به کودکان و نوجوانان فرصت می دهد تا آنها خود شخصاً در بنا کردن مفاهیم و تکوین تدریجی ارزشهای دینی مشارکت نمایند.

در این روش بجای برخورد مستقیم و تحمیل توصیه ها و اندرزهای تربیتی، سعی می شود با طرح موضوع به شکل سؤالی، پاسخ مناسب از طرف مخاطب داده شود. مدل زیر یک مثال عملی برای استفاده از روش فعال بجای روش انفعالی در برخورد فرزندان، در ارتباط با اقامه نماز می باشد:

بجای گفتن: می توان گفت:

- این طرز نماز خواندن غلط است. - طرز درست نماز خواندن چگونه است؟

- زود باش وقت نماز دیر شد. - فکر می کنی الان وقت چیست؟

- صد بار گفته ام که نمازت را به موقع بخوان. - من در مورد چه چیزی بارها به تو تذکر داده ام؟

- یادت باشد صبح زود بیدار شوی که نمازت - فردا صبح باید چه ساعتی بیدار شوی؟ یا: اولین کاری که صبحقضا نشود زود باید انجام دهی چیست؟

- اینقدر نمازت را با سرعت نخوان. - چگونه می توانی نمازت را

ص: 153

- ثواب خواندن نماز در مسجد خیلی بیشتر است. - خواندن نماز در کجا ثواب بیشتری دارد؟
 - این طرز نماز خواندن را خدا قبول نمی کند. - فکر می کنی خداوند کدام نوع نماز را بیشتر قبول می کند؟
 - این وضویی که گرفتی باطل است، زود باش - طرز صحیح وضو گرفتن چگونه است؟ می توانی یکبار برای من دوباره وضو بگیر. انجام دهی؟
 - اگر نمازت را به موقع بخوانی جایزه می گیری. - هرگاه نمازت را به موقع می خوانی چه احساسی داری؟
 - اگر نمازت را ترک کنی خداوند نیز از تو قهر - اگر نمازت را ترک کنی چه اتفاقی می افتد؟
 - کسی نماز می خواند نباید گناهی انجام دهد، یا - کسی که اهل نماز است باید از چه کارهایی دوری کند؟
- در واقع روش فعال در تربیت دینی چگونه ای است که:

- 1- قدرت انتخاب به مخاطب می دهد تا با موضوع یادگیری و آموزش مورد نظر درگیر شود.
- 2- فرصت کشف و یادگیری شخصی بجای تحمیل و انتقال یک سوبیه به فرد داده می شود.
- 3- «چگونه» یادگیری مفاهیم دینی بیش از «چه چیز» یادگرفتن و یا چه اندازه یادگرفتن مهم است.

4- «تعامل» و ارتباط دو جانبه بجای «تحکم» و ارتباط یک طرفه انجام می گیرد.

5- درک متقابل، احترام متقابل و ارتباط دو سویه از جانب والدین بویژه برای فرزندان نوجوان در فرآیند تربیت دینی مورد توجه قرار می گیرد. (1)

گفتار دوم: اموری که والدین باید در خانه برای جذب فرزندان به نماز، به کار گیرند

مقدمه

خانه و خانواده، اولین مکان تربیتی فرزندان هستند و بیشترین تأثیر را در امر تربیت ایفا می کنند؛ چراکه فرزندان بیشتر عمر خود را در آن به سر می برند. بنابراین لازم است این محیط دارای شرایطی باشد که در جذب فرزندان به نماز، بیشترین تأثیر را می گذارند، و این شرایط را باید والدین عزیز فراهم نمایند. مهمترین اموری که والدین باید در خانه بکار گیرند، عبارتند از:

- آماده سازی جوّ خانه: در مورد آماده سازی جوّ خانه برابوداشتن کودک به نماز، اموری را که باید رعایت کرد از این قبیل هستند:

1- دقایقی قبل از نماز، والدین آماده تطهیر شوند و وضو بگیرند؛

2- با شنیدن صدای اذان، والدین، رو به قبله بنشینند و ذکر اذان

ص: 155

1- . نکته های روان شناختی در تربیت دینی فرزندان؛ ص 95-99.

را زمزمه کنند، حتی از فرزندانشان بخواهند او هم اذان بگوید؛

3- دعوت از فرزندان برای نماز با خوشرویی، که وقت نماز است، زمان سخن گفتن با خداست، بیایید آماده شوید که نماز بخوانیم؛

4- تهیه کردن مهری قشنگ، تسییحی زیبا و جانماز برای فرزندان؛

5- تهیه لباس زیبا برای پسران و چادر نمازی قشنگ برای دختران؛

6- تسریع در آمادگی برای نماز، بگونه ای که کودک احساس مسئولیت والدین را در مورد آن دریابد و ببیند که آنها چگونه همه کارهای خود را بخاطر نماز رها کرده و آماده انجام فریضه شده اند

7- بیدار کردن کودک هنگام صبح برای اجرای برنامه نماز، که بر طبق دستور صریح اسلام بر عهده پدر است. او باید خود زودتر از اعضای خانواده بیدار شود و فرزندان خود را با صدای خوب، گرم و دلپذیر بیدار کند، به این صورت: علی جان من، فاطمه جان من، برخیز وقت نماز است... و آنقدر صدا کند تا آنها هشیار شوند و پس از هشیار شدن، آنان را به خود رها کند و خود بدنبال وضو و تطهیر برود. پس از بازگشت اگر بچه ها را در حال خواب دید، مجدداً با همان صدا و نوازش، آنها را صدا کند تا هشیار شوند. و وقتی که جواب دادند آنها را به خود رها کند و خود بالای سر آنها با صدای بلند نماز را شروع کند؛ پس از نماز اگر باز هم آنها در خواب بودند، به سر وقتشان برود، با صدای دلپذیر، با کشیدن دست بر سر و روی آنها، با نوازش بدنی،

ص: 156

گاهی هم تحت شوخی با بچه ها به صورت بغل کردن و وایستادن آنها بیدارشان کند، به دستشویی راهنماییشان نماید و حتی صورتشان را بشوید تا کاملاً هشیار و آماده نماز شوند.

در همه حال باید سعی کرد خاطره بیدار کردن برای نماز را برای بچه ها دلپذیر ساخت، بگونه ای که از آن صحنه ها خاطره تلخی در ذهن نداشته باشند. اگر این کار تنها به مدت یک هفته بطور منظم تعقیب شود، بصورت عادت مناسبتی در آنان باقی خواهد ماند و یا از آن احساس سنگینی نخواهند داشت. (1)

گفتن اذان و اقامه در خانه

اذان سرودی است آسمانی و شعاری موزون، کوتاه، پر محتوا و سازنده که در بردارنده اساسی ترین پایه های اعتقادی و جهت گیری عملی مسلمانان است؛ اذان صدایی است که به آسمانیان می رسد و شیطانها را به فرار و میدارد. در احادیث اشاره شده در خانه هایتان اذان بگویید تا شیطان طرد شود و فرزندانان با این نغمة ملکوتی آشنا شوند. والدین باید سعی کنند بچه ها را به اذان گفتنشویق کنند و روحیه حق گوئی را در آنان پرورش دهند؛ (2)

و در این مورد باید به مولا و سرورمان امام حسین (علیه السلام) اقتدا نمایند، آنجا که ایشان در نیمروز گرم عاشورا و در بحبوحه جنگ، به فرزند جوان خود فرمودند:

ص: 157

1- . نماز در سیمای خانواده؛ ص 167 و 168.

2- . درسها و پیامهای نماز برای خانواده ها؛ ص 62.

«اذان و اقامه بگوا پس اذان و اقامه گفتند و آن حضرت قیام فرمودند و نماز را در میدان نبرد اقامه کردند». و این اهمیت و ضرورت تکرار اذان و اقامه را از بدو تولد تا واپسین لحظه های نشان می دهد. (1)

البته کسی که اذان را می گوید باید دارای صفات خاصی باشد. در متن اسلام آمده است که مستحب است مؤذن «صیِّت» یعنی خوش صدا باشد، زیرا طبع آدمی اینطور است که وقتی اذان را از یک خوش صدا می شنود، جملات آن، جور دیگری بر قلبش اثر می گذارد و اثر پذیری سریع تر است. (2)

تنظیم برنامه خواب بچه ها

در روایات آمده است، رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) در تفسیر آیه:

«فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ اتَّبَعُوا الشَّهْوَاتِ؛ پس از آنان، جانشینانی بجای ماندند که نماز را تباه ساخته و از هوسها پیروی کردند». (3)

فرمودند: « بعد از من مردمانی می آیند که اسیر شهواتند، نماز جماعت را ترک می کنند، شبها دیر می خوابند و نماز صبحشان از دست می رود». (4)

ص: 158

- 1- . نماز شناسی؛ حسن راشدی؛ ج 1؛ ص 149.
- 2- . پرستش آگاهانه؛ ص 96.
- 3- . مریم؛ آیه 59.
- 4- . وسایل الشیعه؛ شیخ محمد بن حسن حر عاملی؛ ج 15؛ ص 343.

با توجه به فرموده رسول گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم)، پی می بریم که والدینی که در اندیشه روح و روان و آینده فرزند خویش هستند، باید زمان خواب بچه ها را طوری تنظیم کنند که با شادابی بتوانند نماز و مراسم دینی را انجام دهند. (1)

صبر و حوصله والدین در سفارش فرزندان به نماز

بسیاری از خانواده ها می گویند از بس بچه ها را به نماز سفارش کردیم خسته شدیم! در پاسخ به آنها باید گفت: مسائل حیاتی را باید مستمراً و با زبانهای گوناگون و متنوع و شیوه های مختلف مطرح کرد. چطور ما از توصیه در مورد غذا هیچگاه خسته نمی شویم و حیات بچه ها را با غذا و هوا مرتبط می دانیم؟ باید باور کنیم غذای روحی بچه ها و اکسیژن جان آنان و خوشبختی دنیا و آخرتشان به رابطه آنها با آفریدگار مهربان بستگی دارد، چس با دلسوزی بدنالراههای جدید، بیانهای جذاب و ابتکار در طرح مسئله باشیم. (2) خداوند متعال در قرآن عزیز می فرماید:

«وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ إِصْطِرْ عَلَيْهَا؛ ای پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم)! خانواده ات را به نماز سفارش کن و بر انجام آن شکیبا باش...». (3)

و ما اگر به عنوان مسلمان حقیقی، پیامبر عظیم الشان

ص: 159

1- . درسها و پیامهای نماز برای خانواده ها؛ ص 66.

2- . همان؛ ص 64 و 65.

3- . طه؛ آیه 132.

اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) را بهترین الگوی خویش می دانیم، پس باید با صبوری زیبا در برابر نافرمانی و ناسازگاری های اولیه فرزندان در تن ندادن آنها به تکالیف دینی، و با تفکر و تأمل برای کشف راههای مناسب و شیوه های مؤثر در برخورد با اینگونه مشکلات، راه را در هموار کردن پیدایش حس دینی آنها باز کنیم. (1)

روایات در رابطه با صبر و حوصله بسیار است که از آن جمله روایتی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که شنیدنی و بسیار آموزنده است. آن حضرت می فرماید:

«روزی پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) در حال نماز خواندن بود و امام حسین (علیه السلام) (که هنوز بخوبی زبانش باز نشده بود) در کنار حضرتش ایستاده بودند. پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) برای شروع نماز، تکبیرة الاحرام گفتند، امام حسین (علیه السلام) نیز سعی کردند که الله اکبر بگویند اما نتوانستند. پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) دوباره تکبیر گفتند و امام تلاش می کردند که الله اکبر بگویند اما باز نتوانستند. پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) تا هفت بار گفتن تکبیرة الاحرام را تکرار کردند، تا اینکه در تکبیر هفتم زبان امام حسین (علیه السلام) باز شد و تکبیرة الاحرام درست ادا کردند. امام صادق (علیه السلام) در پایان فرمودند: از این رو بود که هفت تکبیر سنت شد». (2)

ص: 160

1- . نکته های روان شناختی در تربیت دینی فرزندان؛ ص 70.

2- . وسایل الشیعه؛ ج 6؛ ص 20.

یکی از نکات مهم در تشویق فرزندان به نماز، آسان‌گیری و سهولت در برنامه‌ی عبادی آنان است، و اگر این موضوع رعایت نشود، برنامه‌ی تربیتی موفق نخواهد بود. سیره‌ی ائمه (علیهم السلام) ائمه (علیهم السلام) هم ابتدا بر آسان‌گیری بوده است. به عنوان نمونه آنان به فرزندان‌شان دستور می‌دادند نماز مغرب و عشاء و نیز ظهر و عصر را با هم بخوانند، با اینکه بزرگسالان این نمازها را در چهار وقت جداگانه می‌خواندند. (1) بین شیعه و اهل سنت در جمع کردن نماز ظهر و عصر و مغرب و عشاء، اختلاف نظر است. اما فقهای شیعه متفقاً جمع بین این نمازها را جایز می‌دانند، هر چند برای اقامه‌ی نماز در پنج وقت، فضیلت بیشتر قائلند.

ائمه (علیهم السلام) برای اینکه کودکان نسبت به نماز علاقه‌ی بیشتری نشان دهند و از سوی دیگر فشار نیز بر آنها وارد نشود، فرمودند:

«کودکان را مقید به پنج وقت نکنید و اگر خواستند نمازهای مغرب و عشاء را یکباره نخوانند، بگذارید چنین کنند، چون امکان دارد در فاصله‌ی بین نماز مغرب و عشاء خوابشان برده ناچار باشید که آنها را از خواب بیدار کنید تا مجدداً نماز بخوانند و این امر برای کودکان سخت است. لذا جمع خواندن دو نماز برای آنها بهتر است تا اینکه

ص: 161

بنابراین این نکته ای مهم است که در سالهای اول و مخصوصاً در دوران خردسالی، در نماز بگونه ای عمل کنیم که کودک احساس جبر و خستگی نداشته باشد. نماز را برای او امری سنگین و کسل کننده نسازیم. به مصلحت اوست که نمازها با ذکرهای طولانی و رکوع و سجود خسته کننده نباشد. حتی مستحب است بخاطر چند کودکی که با ما به نماز ایستاده اند آن را سریع تر بخوانیم و از برخی کارهای مستحبی صرف نظر کنیم. والدینی که اصرار دارند حتی از روی جبر و اکراه، بدون توجه به حال و روحیه کودک، او را نماز خوان بار آورند، ناخودآگاه لامذهب های آینده و افرادی عقده ای را می پروراند. چنین افرادی در نخستین فرصتی که به قدرت و استقلال دست یابند ترک دین و عبادت خواهند گفت، و شاهد. نمونه در اینزمینه کم نیست. (2)

گرفتن جشن تکلیف

از بهترین و شیرین ترین دورانی که بر فرزندان می گذرد، دوران بالغ شدن آنهاست. بچه ها در این مرحله احساس می کنند که شور و نشاط عظیمی در روحشان دمیده می شود و گویی به جهان تازه ای گام می نهند. آنان با تحولاتی که در روح و جسم خود می یابند به خدا توجه می کنند که بر آنان منت نهاده و آنان را در آستانه شکوفایی

ص: 162

1- . نماز در آینه وحی؛ ص 59.

2- . توشه ای از خرمن نماز؛ ص 347.

و رشد و بالندگی و حرکت بسوی کمال لایتناهی و تقرب به درگاه مقدس خود دعوت کرده است.

مراسم جشن تکلیف، پاسخ مثبت و مؤثری است به حالات و عواطف درونی نوجوانان. این مراسم بر شخصیت پاک و پر انرژی نوجوانان صحه می گذارد و آنان را در قبول مسئولیتهای دینی و انسانی، مستعد و پر توانتر می سازد. بنابراین والدین گرامی باید خدا را بر این عطیه و احسان بی منت شکر نموده آن روز را جشن بگیرند. شایسته است که این جشن بخوبی برگزار گردد و مجالس عمومی و خصوصی برای آن تشکیل شود و پدر یا بزرگ خاندان، درباره عظمت تکلیف و مکلف شدن و مسائل مربوط به آن سخن بگوید.

چه نیکوست آن هدیه ها و دسته گلها که در مراسم جشن تولد آورده می شود، برای جشن تکلیف باشد و چه خوب است که هدیه ها، کتاب و نوارهای سودمند باشد. اگر به نوجوانی که به سن تکلیف رسیده بیان شود که از این لحظه خداوند به تو توجه و لطف ویژه ای دارد، و بر اثر لیاقتی که در وجود تو نهفته است این مسئولیت سنگین را بر دوشت نهاده و درهای کمال و ترقی و در نتیجه شاهره بهشت جاودان را به رویت باز کرده است، او متحول خواهد شد. (1)

در گذشته نیز برخی از علمای بزرگ بر این روش اهتمام داشته و دوران بلوغ و تکلیف را برای نوجوانان خود جشن می گرفتند و در این جشن بزرگان را نیز دعوت می نمودند. به عنوان نمونه، سید بن

ص: 163

1- . حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت (علیه السلام)؛ ص 293 و 294.

طاووس (رضی الله عنه) که یکی از برجسته ترین علمای قرن ششم هجری می باشد و توفیق تشریف به خدمت حضرت ولی عصر (ارواحنا له الفداء) را داشته، درباره دوران بلوغ فرزندش خطاب به وی چنین می فرماید:

«اگر من با عنایاتی که خداوند مرحمت فرموده زنده بمانم، روز تشریف تو به سن تکلیف را عید قرار می دهم و صد و پنجاه دینار صدقه خواهم داد».⁽¹⁾

همراه کردن القآت سازنده و جهت دهنده در حین ترغیب به نماز

یکی از مسائل مهم در ترغیب فرزندان به نماز این است که والدین هنگام اقامه نماز با کودکان، آموزش نماز را با القآت سازنده و جهت دهنده همراه کنند، تا تأثیر بیشتری در ذهن و روح کودک داشته باشد؛ این القآت در دو جنبه مورد توجه قرار می گیرد:

1- جنبه اثباتی؛ بطوریکه باید به همراه نماز، دائماً به کودک القاء شود، مانند:

- چون بچه نماز خوانی هستی، خدا تو را بیشتر دوست دارد؛

- من که پدر یا مادر تو هستم تو را بخاطر نماز خیلی بیشتر از وقتی که نماز نمی خوانی دوست می دارم؛

- فرزندم نماز خوان است، و خدا نماز خوان را به بهشت می برد؛

ص: 164

1- . شیوه های رفتار با جوانان از منظر ولایت؛ ص 17.

- خدا از آدم نماز خوان راضی است، من هم از تو راضی هستم؛

- حتی اشکالی ندارد که در مواردی در حضور مهمانان از فرزندان خود تعریف کنیم، که: *پسرم الحمدلله بزرگ شده و نماز می خواند؛ دخترم، بزرگ و فهمیده شده به همین علت نماز می خواند.*

2- *جنبه نفی؛ که در القآت مربوط به نفی، مصداقهای گوناگون: «إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ...»* را به او تفهیم می کنیم. مثلاً متذکر می شویم که:

- تو آدم نماز خوانی هستی، دروغ گفتن از تو بعید است؛

- از تو که آدم نماز خوانی هستی انتظار ندارم که پدر یا مادرت را اذیت کنی؛

- آدم نماز خوان که تنبل نمی شود؛

- آدم نماز خوان که حرف بد نمی زند، کار بد نمی کند و... .

والدین باید توجه داشته باشند که این القآت، بصورت مکرر و مداوم و برای موارد خاص، بیشتر مورد اتکا باشد. البته ذکر فضایل نماز، یاد آوری نقش آن در سازندگیها و رشد جنبه های اخلاقی و انسانی بر اثر آن، خود در این راه مؤثر است و والدین و مربیان این مسأله را همه گاه باید متذکر شوند. (1)

ص: 165

1- . نماز در سیمای خانواده؛ ص 174 و 175.

از آن جهت که نماز ستون دین و معراج مؤمنین است، و حتی در ادیان قبل از اسلام هم وجود داشته، از دیر باز سفارش‌های زیادی در مورد آن شده است. به همین جهت بنا داریم در این فصل از بخش پایانی تحقیق، به برخی از این سفارشات وارده از بزرگان بپردازیم. به امید آنکه همگی، این سفارشات راهگشا را فراگرفته و در تمامی عرصه های زندگی به آنها عمل نماییم.

اهمیت نماز، در سخن امیر المؤمنین علی (علیه السلام)

«مردم! خواندن و اقامه نماز را برعهده گیرید، و آن را حفظ کنید؛ زیاد نماز بخوانید و با نماز، خود را به خدا نزدیک کنید، چراکه خداوند متعال فرموده اند: (نماز دستوری است که در وقتیهای خاص بر مؤمنان واجب گردیده است) (1)

آیا به پاسخ دوزخیان گوش فرا نمی دهید. آن هنگام که از آنها پرسیدند: (چه چیز شما را به دوزخ کشانده است؟ گفتند: ما از نماز گزاران نبودیم). (2)

همانا نماز، گناهان را چونان برگهای پاییزی فرو می ریزد، و غل و زنجیر گناهان را از گردنهای می گشاید. همانا کسانی از مؤمنان، حقنماز را شناختند که زیور دنیا از نماز بازشان ندارد، و روشنایی

ص: 166

1- . نساء؛ آیه 103.

2- . مدثر؛ آیه 42.

چشمشان، یعنی اموال و فرزندان، مانع نمازشان نشود.

خدای سبحان می فرماید: (مردانی هستند که تجارت و خرید و فروش، آنان را از یاد خدا، و برپا داشتن نماز و پرداخت زکات باز نمی دارد) (1)

پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) پس از بشارت به بهشت، خود را در نماز خواندن به زحمت می انداخت، زیرا خداوند به او فرمود: (خانواده خویش را به نماز فرمان ده و بر انجام آن شکیبا باش). (2)

پس پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) پی در پی خانواده خود را به نماز فرمان می داد، و خود نیز در انجام آن شکیبا بود. (3)

سفارش حضرت لقمان فرزند خود را به نماز

لقمان حکیم در سفارشهایش درباره نماز به فرزندش می گوید: «فرزندم! نماز بسیار بخوان. هرگز نماز را از اول وقت به تأخیر مینداز و دین خدا را نسبت به اول وقت نماز، فوراً ادا کن. نماز را با جماعت بخوان، هرچند در سخت ترین حالات و شرایط باشی». (4)

اهمیت نماز از دیدگاه امام خمینی (رحمة الله علیه)

امام خمینی (رحمة الله علیه) آن معمار کبیر انقلاب اسلامی و عارف فرزانه، در مورد جایگاه نماز می فرماید:

«نگوید که ما انقلاب کردیم، حالا باید هی فریاد بزیم! خیر،

ص: 167

1- . نور؛ آیه 37.

2- . طه؛ آیه 132.

3- . نهج البلاغه؛ خطبة 199؛ ص 299.

4- . توشه ای از خرمن نماز؛ ص 416.

نماز بخوانید، (نماز) از همه فریادها بالاتر است.» و در جای دیگر فرموده اند: «خدای تعالی دوست دارد که وقت ذکر او، بنده منقطع بسوی او باشد و متضرع و خالص باشد؛ پس سزاوار است نمازگزار، کارهایی که ثواب نماز را کم می کند بجا نیاورد و کارهایی که ثواب نماز را زیاد می کند بجا آورد»؛ ایشان فرموده اند: «نماز جمعه در رأس همه امور است، و از بزرگترین عنایات حق تعالی بر جمهوری اسلامی ایران است. یکی از برکات این نهضت و انقلاب، همین اقامه نماز جمعه هاست».(1)

مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) و نماز

«هیچ وسیله ای مستحکم تر و دائمی تر از نماز برای ارتباط میان انسان با خدا نیست؛ مبتدی ترین انسانها رابطه خود با خدا را به وسیله نماز آغاز می کنند و برجسته ترین اولیاء خدا نیز بهشت خلوت انس خود با محبوب را در نماز می جویند. این گنجینه ذکر و راز را هرگز پایانی نیست و هرکه با او بیشتر آشنا شود، جلوه و درخشش بیشتری می یابد؛ نماز در همه حالات، حتی در میدان نبرد و در سخت ترین آزمایشهای زندگی، اولویت خود را از دست نمی دهد.

انسان همیشه به نماز محتاج است و در عرصه های خطر، محتاج تر».(2)

ص: 168

1- . همان؛ ص 182.

2- . همان؛ ص 342.

نتیجه گیری

آنچه در پایان این فصل می توان نتیجه گرفت این است که، برای آنکه تشویقهای والدین در گرایش فرزندان به نماز، مؤثر واقع گردد، لازم است که والدین گرامی از روشهای مناسب دعوت و جذب بهره گیرند، و علاوه بر آن، شرایط جذب را نیز در منزل فراهم نمایند. چراکه بکاربردن روشها به تنهایی و بدون همکاری اعضای خانواده و بویژه والدین باهم و بدون کمک گرفتن از معارف اسلامی و سفارشهای بزرگان دین، تأثیر چندانی نخواهد گذاشت.

از این رو به والدین و مشوقین نماز توصیه می شود تمامی جوانب ترغیب و جذب را رعایت نموده و عالماً و عملاً به آنها بپردازند.

«و من الله توفیق»

ص: 169

قرآن کریم.

نهج البلاغه.

عربی

1. اصول کافی؛ ثقة الاسلام کلینی؛ دارالکتب الاسلامیه؛ تهران؛ چاپ چهارم؛ سال 1365.
2. العین؛ محمد بن احمد فراهیدی؛ مؤسسة النشر الاسلامی؛ قم؛ سال 1372.
3. المفردات فی غریب القرآن، حسین بن محمد راغب اصفهانی، ناشر: دفتر نشر کتاب، قم، 1404ق.
4. المیزان، سید محمد حسین طباطبائی، ناشر اسماعیلیان، دارالکتب الاسلامیه، تهران، 1375.
5. انوار التنزیل بیضاوی، عبدالله بن عمر بیضاوی، ناشر دار إحياء التراث العربي، بیروت - لبنان، 1418 ق یا 1998 م.
6. بحار الانوار؛ محمد تقی مجلسی؛ انتشارات اسلامیه؛ تهران؛ بی چا؛ بی تا.
7. تفسیر البرهان، سید هاشم الحسینی البحرانی، مؤسسة البعثة، مرکز الطباعة و النشر، قم، 1415ق.
8. تفسیر علی بن ابراهیم القمی [چاپ سنگی]، علی بن ابراهیم قمی ' مصحح: محمد رضا المستوفی ' محمد کاظم الرشتی؛ کاتب: احمد التفرشی، مؤسسه دارالکتاب، قم ' 1313ق.

9. تفسير مجمع البيان؛ فضل بن حسن طبرسي؛ انتشارات نورهی؛ قم؛ چاپ اول؛ سال 1388.
10. علل الشرايع و الاحكام، أبو جعفر محمد بن علي بن بابويه القمي المعروف بالشيخ الصدوق، ناشر مكتبه الحيدريه، قم، 1383، = 1425ق
11. غررالحكم و دررالکلم؛ عبدالواحد الآمری التيميمی؛ دارالکتب الاسلاميه؛ چاپ دوم؛ سال 1427(ه.ق).
12. فروع کافی، محمد بن يعقوب كليني، ناشر قدس، قم، 1388.
13. كنزالدقائق، محمد بن محمدرضا قمي مشهدي، ناشر وزارة الثقافة و الإرشاد الإسلامي، مؤسسة الطبع و النشر، تهران، 1367 ش يا 1990 م.
14. لسان العرب؛ محمد بن مكرم ابن منظور؛ دار الإحياء ترث عربي؛ بيروت؛ سال 1413(ه.ق)
15. مجموعة ورام؛ ورام ابن ابی فارس؛ انتشارات مكتب الفقيه؛ بی چا؛ بی تا.
16. مجمع البيان؛ شيخ فخر الدين طريحي؛ مكتب نشر الثقافة الاسلاميه؛ سال 1376.
17. مستدرک الوسائل؛ محدث نوری؛ مؤسسة آل البيت (عليهم السلام)؛ قم؛ چاپ اول؛ سال 1408(ه.ق).
18. محجة البيضاء، محمد بن شاه مرتضى فيض كاشاني، ناشر: جماعة المدرسين بقم، موسسه النشر الاسلامي، قم، 1417 ق.
19. مستدرک الوسائل، حسين بن محمد تقی نوري، ناشر موسسه آل البيت (عليه السلام)، الاحياء التراث، قم، 1360 ق.
20. ميزان الحكمه ، محمد محمدي ري شهري، ترجمه حميدرضا شينخي؛ مقابله و تصحيح علي حچيمي ... [و ديگران] ، موسسه علمي فرهنگي دارالحديث، قم، 1386.

21. وسایل الشیعه؛ شیخ محمد بن حسن حر عاملی؛ مؤسسه آل‌ال‌بیت (علیه السلام) لإحياء التراث؛ بیروت- لبنان؛ چاپ سوم؛ سال 1429 (ه.ق).

22. وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعة، شیخ محمد بن حسن حر عاملی دار احیاء التراث العربی، بیروت، 1367.

فارسی

1. آشنایی با قرآن، مرتضی مطهری، ناشر صدر، تهران، 1358.

2. آثار تربیتی نماز؛ سید محمد زکی دوغان (حسینی)؛ ستاد اقامه نماز؛ چاپ دوم؛ سال 1390.

3. انسان کامل؛ شهید مرتضی مطهری؛ انتشارات صدر؛ چاپ یازدهم؛ دی ماه 1373.

4. پرستش آگاهانه؛ محمد رضا رضوانطلب؛ ستاد اقامه نماز؛ چاپ دوم؛ سال 1375.

5. تفسیر نمونه؛ آیه الله مکارم شیرازی؛ دارالکتب الاسلامیه؛ چاپ بیست و هفتم؛ سال 1386.

6. تعلیم و تربیت در اسلام؛ شهید مرتضی مطهری؛ انتشارات الزهراء (سلام الله علیها) تهران؛ سال 1362.

7. تربیت اسلامی با تأکید بر دیدگاههای امام خمینی (ره)؛ محمد رضا شرفی؛ مؤسسه تحقیقات و نشر معارف اهل بیت (علیهم السلام)؛ تهران؛ سال 1379.

8. توشه ای از خرمن نماز؛ اصغر محمدی همدانی؛ مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت؛ چاپ اول؛ سال 1386.

9. جامع السعادات، محمد مهدی النراقی، ناشر نشر اسماعیلیان، تهران، 1428 هـ-.

ص: 173

10. جوان در کلام نور؛ مرتضی روحانی؛ مؤسسه عالی آموزش و پژوهش امام خمینی (ره)؛ چاپ اول؛ سال 1381.
11. حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت (علیهم السلام)؛ محمد جواد طبسی؛ دفتر تبلیغات اسلامی قم؛ چاپ اول؛ سال 1374.
12. در آمدی بر نظام خانواده در اسلام؛ محمد رضا سالاری فر؛ نشر هاجر؛ چاپ سوم؛ سال 1388.
13. درسها و پیامهای نماز برای خانواده ها؛ جمشید احمدی؛ ستاد اقامه نماز؛ چاپ چهارم؛ سال 1390.
14. راز نماز؛ محسن قرائتی؛ مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن؛ چاپ بیست و یکم؛ سال 1391.
15. رسالت و جایگاه نماز جمعه؛ سید رضا تقوی؛ نور الائمة (علیهم السلام)؛ تهران؛ چاپ دوم؛ سال 1385.
16. شیوه های رفتار با جوانان از منظر ولایت؛ احمد طهماسبی؛ انتشارات یاقوت؛ چاپ هشتم؛ سال 1385.
17. صحیفه نور؛ مجموعه سخنرانیهای امام خمینی (ره)؛ سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی؛ تهران؛ چاپ دوم؛ سال 1370.
18. فرهنگ فارسی عمید؛ حسن عمید؛ انتشارات اشجع؛ چاپ دوم؛ سال 1390.
19. فرهنگ فارسی معین؛ محمد معین؛ انتشارات امیر کبیر؛ چاپ چهارم؛ سال 1360.
20. لغت نامه دهخدا؛ علی اکبر دهخدا؛ انتشارات دانشگاه تهران؛ چاپ دوم؛ سال 1377.
21. مجمع البیان، فضل بن حسن طبرسی، ترجمه و نگارش از احمد

- بهشتی؛ تصحیح و تنظیم موسوی دامغانی، ناشر فراهانی، تهران، 1352.
22. مفاتیح الجنان؛ حاج شیخ عباس قمی؛ ناشر فیض کاشانی؛ چاپ بیست و نهم؛ سال 1386.
23. مسئولیت تربیت؛ محمد دشتی؛ نشر امام علی (علیه السلام)؛ چاپ اول؛ سال 1364.
24. نماز شناسی؛ حسن راشدی ستاد اقامه نماز؛ چاپ یازدهم؛ سال 1385.
25. نماز در سیمای خانواده؛ انجمن اولیاء و مربیان؛ جمهوری اسلامی ایران؛ تهران چاپ اول؛ سال 1376.
26. نکته های روان شناختی در تربیت دینی فرزندان؛ عبد العظیم کریمی؛ ستاد اقامه نماز؛ چاپ هفتم؛ سال 1390.
27. نقش نماز در شخصیت جوانان؛ مصطفی خلیلی؛ نشر زائر؛ قم؛ چاپ پنجم؛ سال 1387.
28. نماز در آینه وحی؛ غلامعلی نعیم آبادی؛ چاپ دوم؛ سال 1378.
29. نماز زیباترین الگوی پرستش؛ غلامعلی نعیم آبادی؛ ستاد اقامه نماز؛ چاپ دوم؛ سال 1379.
30. نماز در قرآن؛ سید ابراهیم سید علوی؛ طلوع آزادی؛ چاپ اول؛ سال 1377.
31. نظام خانواده در اسلام؛ حسین انصاریان؛ نشر ام ابیها (سلام الله علیها)؛ قم؛ سال 1377.
32. نهج الفصاحه، ابوالقاسم پاینده، ناشر سازمان انتشارات جاویدان، تهران، 1324 ش.
33. هدایت نوجوان بسوی نماز؛ علی قائمی؛ ستاد اقامه نماز؛ چاپ ششم؛ سال 1373.

بسمه تعالی

جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

با اموال و جان های خود، در راه خدا جهاد نمایید، این برای شما بهتر است اگر بدانید.

(توبه : 41)

چند سالی است که مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه موفق به تولید نرم افزارهای تلفن همراه، کتابخانه های دیجیتالی و عرضه آن به صورت رایگان شده است. این مرکز کاملاً مردمی بوده و با هدایا و نذورات و موقوفات و تخصیص سهم مبارك امام علیه السلام پشتیبانی می شود.

برای خدمت رسانی بیشتر شما هم می توانید در هر کجا که هستید به جمع افراد خیراندیش مرکز بپیوندید.

آیا می دانید هر پولی لایق خرج شدن در راه اهلبیت علیهم السلام نیست؟

و هر شخصی این توفیق را نخواهد داشت؟

به شما تبریک میگوئیم.

شماره کارت :

6104-3388-0008-7732

شماره حساب بانک ملت :

9586839652

شماره حساب شبا :

IR390120020000009586839652

به نام : (موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه)

مبالغ هدیه خود را واریز نمایید.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آواده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک 129/34 - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: 03134490125

دفتر تهران: 021 - 88318722

بازرگانی و فروش: 09132000109

امور کاربران: 09132000109

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

